DVOTJEDNIK ZA KULTURNA I DRUŠTVENA ZBIVANJA
Zagreb, 25. lipnja 2009., godište XI, broj 260

zarez

U Hrvatskoj je vlasništvo nad privatnim medijima u rukama svega četiri ozbiljna izdavača, od kojih jedan, EPH, posjeduje nekontrolirano velik i netransparentan udio na tržištu. Općenito, vlasništvo nad medijima netransparentno je, a njihovo funkcioniranje neusklađeno sa *Zakonom o medijima*, tako da jedan jedini list u zemlji ima Statut kojim se regulira sudjelovanje novinara u izboru glavnog urednika. (*Glas Istre*) Do danas nitko nije vidio ugovor o kupnji *Slobodne Dalmacije* koju je njezin vlasnik EPH s Fondom potpisao prije gotovo pet godina, postavši gotovo monopolist na nacionalnom tržištu tiskanih medija.

Uveljači ove godine novinarke **Sanja Modrić** i **Nataša Škaričić** i aktivistkinja za ljudska prava **Sanja Sarnavka** pokrenule su inicijativu protiv cenzure u medijima koju je zajednički potpisalo 42-oje uglednih novinara, 50-ak nevladinih udruga za zaštitu ljudskih prava i nekoliko najznačajnijih hrvatskih znanstvenika. Ista je inicijativa mjesec dana kasnije uputila otvoreno pismo premijeru **Ivi Sanaderu**, suoptuživši premijera i Vladu za najtežu krizu u novinarstvu nakon 90-ih.

Nitko nije reagirao, pa čak ni javna televizija koja je o ovome bila dužna izvijestiti građane. Do danas je troje potpisnika inicijative dobilo otkaze u svojim matičnim kućama, jednome potpisniku inicijative je zabranjeno pisanje u mediju u kojem je zaposlen i prima plaću i još jedan je nakon pritisaka napustio redakciju. Vijest o toj inicijativi i

Nadalje, na inicijativu Predsjednika Odbora direktora **EPH Stipe Oreškovića** 2008. godine EPH je prvi u Hrvatskoj trebao oformiti *Centar za istraživačko novinarstvo* s urednicima **Ivanom Zvonimirom-Čičkom**, **Gordanom Malićem** i **Natašom Škaričić**. Na suradnju su me odmah pozvali Ivan Zvonimir Čičak i Nataša Škaričić, no nakon što je kolegica gospodinu Oreškoviću kao prvi projekt prijavila istraživanje korupcije u zdravstvenom sustavu, *Centar* više nije održao nijedan sastanak, niti se ikada oformio.

Nakon objavljivanja serije članaka o organiziranom kriminalu u naftnom biznisu dobio sam četiri prijetnje. U jednoj je anonimni pošiljatelj napisao "da sam sljedeći na listi za odstrel, zajedno s užom i širom obitelji", no ta se prijetnja odnosila na pisanje o imovini vrijednoj 18 milijuna kuna koju je **Slobodan Ljubičić**, dugogodišnja desna ruka gradonačelnika **Bandića**, uspio kupiti u nekoliko godina bez ijedne kune kredita iako je, prema podacima Porezne uprave, u tom periodu zaradio svega milijun kuna.

2007. godine istraživao sam poslovanje ruskog poduzetnika **Dimitrija Železnjaka** prije nego je došao u Hrvatsku. Iz moskovskog anti-korupcijskog ureda dobio sam dokumentaciju iz koje je vidljivo da je Železnjak osumnjičen za nezakonito bogaćenje. Nekoliko urednika optužilo me je da sam "izmislio priču" te da originalni dokumenti moskovske policije nisu autentični. Na nekoliko mjeseci našao sam se u potpunoj informativnoj blokadi od strane urednika, a u istom je razdoblju Železnjak viđen u zgradi **EPH**.

Zbog objave transkripta iz kojeg se vidi da je premijer **Sanader** tražio da ministri nezakonito pogoduju tvrtki *Kamen ingrad* neki zaposlenici Vlade bili su izvrgnuti ispitivanju djelatnika **Protuobavještajne agencije** (POA). Istragom POA-e premijer Sanader je htio saznati tko mi je dostavio dokumente ali, koliko mi je poznato, to nikad nije rasvjetljeno. Država još uvijek nije naplatila dugove *Kamen Ingrada*, a istraga o premijerovoj ulozi, koja bi bila logičan i zakoniti slijed ove priče, nikad nije pokrenuta. Ukoliko niste znali, aferom *Verona* vezanom za netransparentnu ulogu Vlade u preuzimanju *Plive*, **EPH** je upravljao mjesecima ranije.

Unaprijed su delegirani novinari iz ***Slobodne Dalmacije*** i ***Jutarnjeg lista*** koji su cijeli tok preuzimanja *Plive* od strane američkog *Barra* pratili u strogo kontroliranim uvjetima. Novinarka **Nataša Škaričić** je na skupštini **HND**-a u Opatiji koncem protekle godine javno kazala da su mnoge kolege nakon "dobro" obavljenog posla na račun *Plive* boravili u Indiji tjedan dana u vrlo luksuznim uvjetima. Sanaderova afera satovi također nikada nije okončana, zahvaljujući naputku **Tomislava Wrussa** da ne moramo dalje insistirati na predočenju računa kojima bi premijer pokazao da satove nije dobio na poklon.

Ministar znanosti, obrazovanja i sporta **Dragan Primorac**, Uprava **EPH**, te uredništva ***Slobodne Dalmacije*** i ***Jutarnjeg lista*** i ***Globusa*** redovito surađuju oko načina izvješta-

ZDENKO DUKA: REDAKCIJE BEZ DEMOKRACIJE
ALEX CALLINICOS: PROTIV TREĆEG PUTA
TEMAT: TURIZAM I NACIJA PUTNIKA

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO
Jelena Ostojić **2, 47**

DRUŠTVO
Jesmo li stvarno bespomoćni?
Trpimir Matasović **3**
Razgovor sa Zdenkom Dukom
Nataša Petrinjak **4-5**
Razgovor s Alexom Callinicosom
Ivo Radković **8-9**
Djeca iz medijapruvete
Nataša Govedić **10-11**

SATIRA
Bog nenajavljeno posjetio mjesnu crkvu
The Onion **6**

ESEJ
Postmoderna financijska kriza
André Glucksmann **7**
Tačerizam drugim sredstvima
Alex Callinicos **35-36**
Pogled s planine Zapffe
Gisle Tangenes **37-38**

FILM
Čuvar tajne
Višnja Pentić **12**
Pouke o instituciji braka
Jelena Ostojić **13**

SOCIJALNA I KULTURNA ANTROPOLOGIJA
Ganga-argument za jedan svjetski party
Ines Prica **14-15**

VIZUALNA KULTURA
Zgrada koja šuti
Saša Šimpraga **16-17**

TEMA BROJA: AKADEMIJA NADE
Priredila Nataša Petrinjak
Za svjetsku naciju – putnika **19**
Dekonstruiranje ideje osmijeha
Irena Ateljević **20-21**
Razgovor s Peterom McLarenom
Ravi Kumar **22, 27**
Palestinska priča
Freya Higgins-Desbiolles **28**
Arije turista i terorista
David Botterill **29**

MALI ZAREZ: ZA ZAGREBOM: BILJEŠKE IZ DNEVNIKA 1966. I 1985.-2009., DARKO SUVIN 23-26

GLAZBA
Ima nade!
Trpimir Matasović **31**

KAZALIŠTE
Vrijeme u zrak, ovo je pljačka!
Nataša Govedić **32**
Dunja od Magreba
Zorica Jevremović **33**
Globalizam nacionalnih krpa i zakrpa
Suzana Marjanić **34**

KNJIGE
Proizvodnja straha
Tonči Valentić **39**
Dikh tu kava!
Dalibor Jurišić **40**
O mačkama i ljudima
Maja Pasarić **41**

PROZA
Psovanje užitka u Victoria Streetu
Milko Valent **42-43**

NATJEČAJ
Prodavačica u Keruma
Antej Jelenić **45**
Umnjaci pušteni s lanca
Dijana Stilinović **45**

KOLUMNA
Mi u togama *Neven Jovanović* **46**

Dokukino Croatia – udobnije nego doma!

U petak, 19. lipnja 2009, svoja je vrata otvorilo kultno kino Croatia u Katančićevoj 3, u Zagrebu; ovog puta kao Dokukino Croatia, jedino kino u regiji specijalizirano za dokumentarni film. Udruga Restart i CROATIA film d.o.o. odlučili su se na otvorenje Dokukina ohrabreni sve većom popularnošću dokumentarnog filma na našim festivalima, ali i bujajućom produkcijom koju izvan tih istih festivala rijetko možete pogledati u redovnim terminima. Nekada izuzetno popularno, intimno kino s 45 udobnih fotelja službeno je počelo s programom u četvrtak, 18. lipnja 2009, specijalnom projekcijom dokumentarnog filma *Plati i ženi (Cash & Merry)*, makedonskog redatelja Atanasa Georgieva. *Plati i ženi* nastao je u makedonsko-hrvatsko-austrijsko-američkoj koprodukciji. Dokukino će raditi petkom, subotom i nedjeljom, s dvije projekcije dnevno – u 19 i 21 sat, a neće se ugasiti ni ljeti kada će se na repertoaru prikazivati filmovi s engleskim titlovima, i to kao Dokukino za turiste. Namjera je tog projekta pratiti svjetske tokove na dokumentarnoj sceni te zagrebačkoj publici donijeti najsvježije i najzanimljivije dokumentarne naslove. Voditelji Dokukina imaju namjeru pratiti sve regionalne festivale koji prikazuju dokumentarni program i u dogovoru s organizatorima i producentima filmova pokušati dovesti najvažnije naslove na zagrebačko platno. Već sad najavljuju suradnju sa Zagreb Film Festivalom, Liburnia Film Festivalom, Supetar Film Festivalom, kao i beogradskom Slobodnom zonom te prizrenskim Dokufestom. Iz Restarta najavljuju i podršku domaćim i regionalnim autorima, a u programu će biti autorskih i nacionalnih retrospektiva. S obzirom na to da je početkom godine Restart pokrenuo i distribuciju dokumentaraca za područje bivše Jugoslavije – Restart label, već sad najavljuju neke od budućih naslova iz repertoara Dokukina. Duhovi Cité Soleila redatelja Asgera Letha, kreću u distribuciju 25. lipnja u kinu Europa, a odmah nakon toga zaigrat će i u Dokukinu Croatia. Drugi je naslov Engleski kirurg Geoffreya Smitha, nagrađen od publike posljednjeg ZagrebDoxa te pobjednik elitnih svjetskih dokumentarnih festivala kao što su Hot Docs i Silver Docs.

Pobune studenata širom svijeta

Oko 230 tisuća ljudi iz 60 gradova širom Njemačke prosvjedovalo je tražeći ukidanje školarina, reformu bolonjskog sustava, odnosno tzv. Bachelor-Master podjele unutar njega te više ulaganja u samo obrazovanje. "Više novca za obrazovanje, manje za banke" i "Treba nam nova '68." neki su od transparenata koje su prosvjednici isticali. Zajedno sa studentima prosvjedovali su i srednjoškolci. Ta pobuna u Njemačkoj pokazuje da mnogi koji su Njemačku navodili kao primjer uređenog obrazovnog sistema nisu bili posve u pravu. Osim burna tjedna u Njemačkoj studentski prosvjedi dešavaju se i u drugim krajevima svijeta. Na stranici www.slobodnifilozofski.com mogu se pratiti događaji vezani uz prosvjede i blokade u borbi protiv komercijalizacije obrazovanja, pa tako tamo možemo doznati i nešto više o situaciji u Brazilu. Mirna prosvjedna akcija studenata, profesora i ostalih zaposlenika triju državnih sveučilišta (USP, UNESP i Unicamp) u São Paulu nasilno je prekinuta policijskom intervencijom u utorak, 9. lipnja. Spomenuta su sveučilišta u tjednu koji je prethodio najbrutalnijem napadu na članove akademske zajednice u novijoj brazilskoj povijesti pozvala na akciju solidarnosti u obrani osnovnih demokratskih načela. Apelu se odazvalo oko 1500 građana i aktivista, zahtijevajući od sveučilišne uprave i lokalnih vlasti povlačenje policijskih trupa koje su tjednima okupirale USP (Universidade de São Paulo) i sprečavale svakodnevne aktivnosti u kampusu. U pozadini tih događaja leži višegodišnja borba sveučilišne zajednice protiv politizacije obrazovnog sektora, smanjenja izdataka za obrazovanje i neprestana narušavanja sveučilišne autonomije od saveznih vlasti. Jednodnevnu blokadu Rektorata i Filozofskog fakulteta te osnivanje plenuma imali su početkom ovog mjeseca i pobunjeni studenti u Tuzli. U svakom slučaju, čini se da borba protiv komercijalizacije obrazovanja, u Hrvatskoj posebno zanimljiva zbog nedavnih događaja, postaje globalno nezaobilazna tema. Kakva će to imati utjecaja na novi zakon o visokom školstvu koji je kod nas u pripremi, doznat ćemo u jesen, kao i reakcije studenata koji budno prate razvoj događaja.

Tabor u Zaboku

Tabor film festival, međunarodni festival kratkog filma, svoje ovogodišnje sedmo izdanje preselit će iz Tabora u Zabok i okolicu. Opsežni radovi i arheološka istraživanja koji se odvijaju ove godine u Taboru primorali su organizatore da Festival premjeste s njegove službene lokacije, Velikog Tabora. Ljubitelji filmova iz Krapinsko-zagorske županije, ali i šire, svejedno će dobiti priliku da u pet dana festivala, od 1. do 5. srpnja, pogledaju mnogo kratkometražnih filmova, sudjeluju u raznim radionicama, ali i u popratnom programu. Dugoročni je plan Tabor film festivala učiniti obližnji Zabok stalnim mjestom njegova održavanja, a dvorac Veliki Tabor zaposjesti samo u vrijeme finala festivala. Organizatori su ovu sezonu kratkometražnog filma željeli započeti u novouređenoj kinodvorani Radnik, no ona ipak nije dovršena pa će se cijeli program odvijati u dvorani Osnovne škole K. Š. Gjalskog, a ispred škole bit će i ljetno kino. U žiriju za međunarodnu konkurenciju nalaze se: britanski redatelj Osbert Parker, prošlogodišnji pobjednik Tabora za najbolji film u domaćoj konkurenciji Veljko Popović te poljski animator Tomek Ducki. Žiri za domaću konkurenciju čine Ronan O'Leary, irski redatelj i producent koji radi u Americi, redateljica Aleksandra Urošević iz Srbije i redatelj Daniel Kušan. A da se dvorski ugođaj ni ove godine potpuno ne izgubi, Tabor film festival gostovat će s europskim programom u dvorcu u Svetom Križu Začretju.

Na Harvardu Queer odsjek

Na američkom sveučilištu Harvard od iduće godine počet će djelovati katedra posvećena studijima o homoseksualcima i transseksualcima. Ta katedra želi omogućiti redovita gostovanja stručnjaka za proučavanje seksualnih manjina i, naravno, unaprijediti znanja, ali i istraživanja o toj temi. Odsjek će dobiti ime po F.O. Matthiessenu, profesoru s Harvarda koji je predavao od dvadesetih do pedesetih godina prošlog stoljeća i tragično skončao život samoubojstvom, nagađa se, nakon smrti ljubavnika, umjetnika Russella Cheneya. Katedra će biti stalna i početi će s radom 2010, kako ističu članovi odbora Mitchell Adams i Kevin Jennings. Potonjeg je nedavno američki predsjednik Barack Obama odabrao za važan položaj u Ministarstvu obrazovanja SAD-a.

Najbolji kratki filmovi

U povodu obljetnice programa *Motovun Online*, koji uključuje filmove kratke forme u trajanju do 15 minuta, 2. srpnja u 21 sat u kinu Europa će se održati revija svih dosadašnjih pobjednika. To će ujedno biti i svojevrsna uvertira u glavnu motovunsku filmsku feštu krajem srpnja. Riječ je o devet naslova, redom međunarodno priznatih i prihvaćenih filmova, nerijetko nagrađivanih, prije ili poslije Motovuna, na europskim i svjetskim filmskim festivalima. Prošlogodišnji pobjednik, njemački *Između dva zida* autorice Ane Felicie Scutelnic, progovara o ilegalnim radnicima u Berlinu i njihovim neizvjesnim sudbinama. Potom iz 2007. nagrađeni češki film *Majica*, u režiji Hosseina Martina Fazelija, crna komedija o granicama tolerancije. Godinu prije pobjedu je odnio debitantski uradak *Prva plaća*, diplomski rad Alena Drljevića iz Bosne i Hercegovine. Film govori o ilegalnim kladionicama u poratnoj zemlji gdje se ljudi klade na vožnju motorima – po minskim poljima. Film je zaradio i nominaciju za nagradu Europske filmske akademije. Španjolski *7:35 ujutro* redatelja Ignacia Vigalonda, donosi neobičnu priču o ženi, njenu omiljenom baru te zapanjujućem slijedu događaja u koji su uključeni bombaš samoubojica, njegova ljubavna pjesma te niz slučajnih posjetitelja. Još jedan osvajač brojnih nagrada, uključujući nominaciju za Oscara u kategoriji kratkog filma.
Belgijski *Flatlife* nagrađen je 2004, a riječ je o animiranom filmu baziranu na četiri lika u četiri odvojene sobe u kući. Diplomski je rad Jonasa Geirnaerta, koji je napisao, animirao, režirao i montirao film, a na Cannesu 2004. osvojio nagradu žirija za najbolji kratki film. *Poslije kiše* Petera Meszarosa iz Mađarske još je jedan dobitnik nagrade u Cannesu, ovog puta Zlatne palme u kategoriji kratkog filma 2002. Bosansko-hercegovački *10 minuta* Ahmeda Imamovića, poznatog po filmu *Go West* iz 2005, osim

nastavak na stranici 47 –

JESMO LI STVARNO BESPOMOĆNI?

HRVATSKI SU NOVINARI TIPIČNI HRVATSKI GRAĐANI, A HRVATSKI MEDIJI PRAVA SLIKA HRVATSKOGA DRUŠTVA. NA DNU SU PIRAMIDE NOVINARI I GRAĐANI KOJI SE STALNO NEŠTO BUNE, ALI POKORNO PRIHVAĆAJU POSTOJEĆE STANJE STVARI, U KOJEM JE LAKO GUNĐATI PROTIV KORPORACIJA I VLASTI, ALI JE TEŠKO PODUZETI IŠTA DA SE TO PROMIJENI

TRPIMIR MATASOVIĆ

U zadnjih nekoliko godina sve je češći dojam da ključni privatni izdavači funkcioniraju u sprezi s politikom, kapitalom, pa čak i korupcijom i kriminalom. U takvoj situaciji, novinari su potpuno bespomoćni u ostvarivanju prava na slobodno novinarstvo.

Hrvoje Appelt

Upravo navedene rečenice predstavljaju možda i ključnu misao govora kojeg je Hrvoje Appelt, sada već bivši novinar *Globusa*, izgovorio na sjednici Nacionalnoga vijeća za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije 15. lipnja ove godine. Govor je odjeknuo, doduše ne u korporativnim tiskanim medijima, koji su najviše prozvani, ali je zato prenesen i/ili citiran diljem hrvatskog virtualnog medijskog prostora. U najboljoj maniri senzacionalističke uredničke opreme, karakteristične za domaće tiskane medije, inače vrlo ozbiljan H-Alter govor naziva "zastrašujućim". No, što je tu, zapravo, zastrašujuće? Je li Hrvoje Appelt izgovorio – štoviše, "razotkrio" – išta što već ne bi znao svaki iole temeljitiji konzument hrvatske medijske scene, čija lektira ne završava na prelistavanju primjerka *24 sata*, dobivenog na tramvajskoj stanici? Teško. Takozvana "sprega politike, kapitala, pa čak i korupcije i kriminala" vječna je mantra hrvatskih medija, a ni uprezanje sâmih medija u tu spregu nije nikakva novina – i o njoj naši mediji prilično često pišu, doduše nikada autoreferencijalno, nego tek kada ta teza dođe kao bogomdana izlika za sipanje drvlja i kamenja po konkurentskim izdavačima. Sve je to već viđeno – Styria se kolje s EPH-om, EPH s NCL grupom, NCL grupa i sa Styrijom i EPH-om, i čitavo se to vrzino kolo vrti unedogled, nepokolebljivije čak i od novinske rotacije.

NOVINARI KOJI PREVIŠE ZNAJU I PREMALO ČINE Nije u cijeloj priči zastrašujuć Appeltov govor, pa ni to da su u njemu iznesene optužbe vjerodostojne, ili barem, u najmanju ruku, uvjerljive. Zastrašuje upravo to što sve to već znamo, sve smo to već čuli više puta, a nikome ništa. Taj govor čeka navlas ista sudbina kao i svaku drugu "senzacionalnu", "šokantnu" ili "zastrašujuću" vijest u ovoj zemlji – trajat će par dana, a potom pasti u zaborav, kao da se ništa nije niti dogodilo. Čemu povika na Business.hr, koji je taj govor prvi objavio na svojim stranicama, a onda ga već sljedećega dana uklonio? Nije li to, u krajnjoj liniji, način na koji se tretira i svaka druga jednodnevna senzacija? Vjerojatno puno duljega vijeka neće biti ni grupa na Facebooku *Podrška novinaru koji je previše znao*. Namjera je zacijelo plemenita, ali većina takvih grupa ne služi ama baš ničemu, osim da se uključivanjem u njih jednokratno i kratkoročno ispucaju ove ili one frustracije korisnika Facebooka. A, k tome, nije li, zapravo, groteskna formulacija o novinaru koji je "previše znao", iz koje bi proizlazilo da drugi novinari u ovoj zemlji ne znaju ništa, ili barem znaju nedovoljno? Manje-više sve što je Hrvoje Appelt izgovorio znaju svi hrvatski novinari, a zna i javnost, ili barem onaj njen dio koji ozbiljno shvaća i promišlja mehanizme javnog priopćavanja u neoliberalnom kapitalizmu, s "dodanom vrijednošću" tranzicijskih bespuća.

Parafrazirajući jednu staru tezu, može se reći da narod ima medije kakve zaslužuje. Jer, hrvatski su novinari tipični hrvatski građani, a hrvatski mediji prava slika hrvatskoga društva. To su mediji i društvo u kojem su na dnu piramide novinari i građani koji se, kao, stalno nešto bune, ali, zapravo, pokorno prihvaćaju postojeće stanje stvari, u kojem je lako gunđati protiv korporacija i vlasti, ali je, očito, jako teško poduzeti išta da se to promijeni. Ako gledamo društvo u cjelini, to se najbolje vidi na izborima – svi će rado govoriti o "lopovima na vlasti", ali će u presudnom trenutku glasati upravo za te "lopove" – ili neke druge, manje-više iste. Nije drukčije niti u medijima. Novinari će rado u raznim formalnim i neformalnim prigodama jedni drugima biti ramena za plakanje i kuknjavu o beskrupuloznim, korumpiranim itd., itd., urednicima i vlasnicima, ali će se na kraju ipak rezignirano pomiriti s vlastitom "bespomoćnošću".

STUDENTI ZNAJU ONO ŠTO NOVINARI NE ZNAJU I to je ono što je stvarno zastrašujuće. Hrvatski novinar, kao i hrvatski građanin, stiče "dojam" da "ključni privatni izdavači funkcioniraju u sprezi s politikom, kapitalom, pa čak i korupcijom i kriminalom", te da je u takvoj situaciji "potpuno bespomoćan u ostvarivanju svojih prava". To, pak, u većini slučajeva, u prijevodu znači da se ni novinar ni građanin neće baš pretrgnuti da uopće pokušaju ostvariti svoja prava, nego će za svoje nedjelovanje izliku tražiti u očuvanju gole egzistencije, a krivnju svaliti na "politiku, kapital, pa čak i korupciju i kriminal". A ako ni to nije dovoljno, uvijek se može prigovarati i strukovnim udruženjima – Hrvatskom novinarskom društvu i Sindikatu novinara Hrvatske. Da ne bude zabune – i HND-u i SNH-u imalo bi se štošta prigovoriti i prigovara se. No, pritom se zaboravlja da su razlog njihove nedjelotvornosti upravo sâmi novinari. Jer, članstvo Društva i Sindikata ne čine političari i kapitalisti, nego novinari, koji su sâmi i izabrali njihova vodstva – i to po onom tipično hrvatskom načelu da se ne bira između kvalitetnih, nego između voljnih. (Što, srećom, ne znači uvijek da su voljni ujedno i nekvalitetni.)

U tom smislu, "bespomoćni" bi se hrvatski novinari mogli ugledati na hrvatske studente. Za razliku od novinara, oni svoju inicijativu za besplatno školstvo nisu delegirali (recimo, Studentskom zboru), nego su iza nje stali kolektivno, pokazujući pritom još jednu osobinu koja novinarima često kronično nedostaje – solidarnost u zalaganju za ciljeve koji možda i nisu u interesu svakoga od njih ponaosob, ali su u interesu općega dobra. Studenti su, također, jako dobro znali tko je adresat njihovih zahtjeva – Vlada RH i ministar obrazovanja. A koliko hrvatskih novinara uopće zna tko je resorni ministar za medije? Doduše, i prečesto se čini da ni on sâm toga nije svjestan. Ili, bolje rečeno, ne želi biti●

— NI NOVINAR NI GRAĐANIN NEĆE SE PRETRGNUTI DA UOPĆE POKUŠAJU OSTVARITI SVOJA PRAVA, NEGO ĆE ZA SVOJE NEDJELOVANJE IZLIKU TRAŽITI U OČUVANJU GOLE EGZISTENCIJE, A KRIVNJU SVALITI NA "POLITIKU, KAPITAL, PA ČAK I KORUPCIJU I KRIMINAL" —

ZDENKO DUKA

REDAKCIJE BEZ DEMOKRACIJE

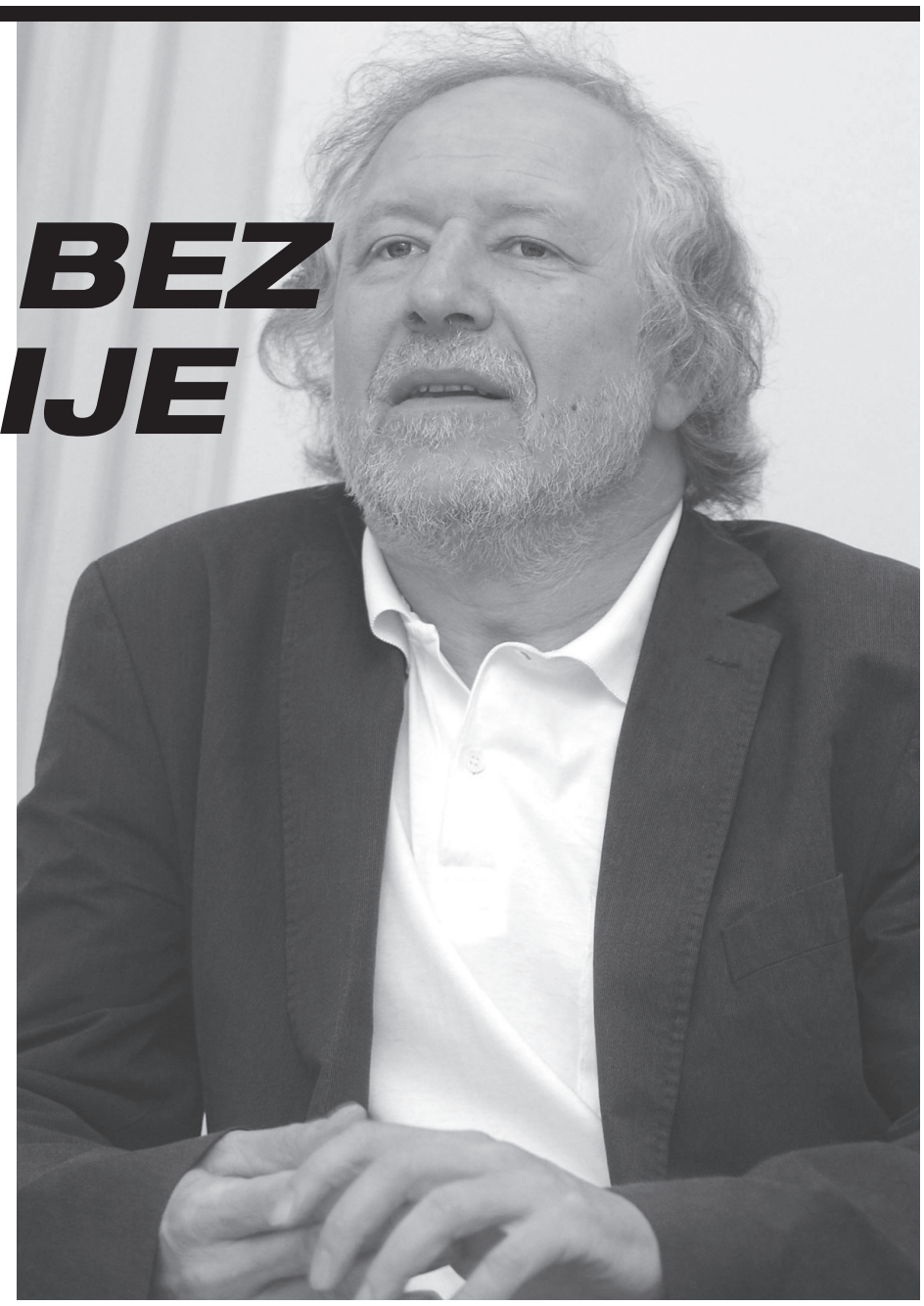

PREDSJEDNIK HRVATSKOG NOVINARSKOG DRUŠTVA GOVORI O KORUMPIRANOSTI U MEDIJIMA, PRITISCIMA VLASNIKA I KAPITALA NA IZVJEŠTAVANJE, TE ISTUPU NOVINARA HRVOJA APPLETA NA SJEDNICI NACIONALNOG VIJEĆA ZA PRAĆENJE PROVEDBE STRATEGIJE SUZBIJANJA KORUPCIJE

NATAŠA PETRINJAK

Neposredan povod ovom razgovoru objavljivanje je govora novinara Hrvoja Appelta održanog na sjednici Nacionalnog vijeća za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije. Osim nekoliko jednako jetkih komentara većina medija ignorirala je izrečeno i objavljeno, portal Business.hr, koji ga je u cijelosti objavio, izbrisao ga je sa svojih internetskih stranica. Što je, po Vašem mišljenju, razlog neizvještavanja pa i nereagiranja na rečeno?

– Nekoliko portala objavilo je Appeltov govor u cijelosti, tako i portal HND-a, osim Business.hr-a drugi taj govor nisu povlačili. HTV je dao relativno primjeren prostor tematskoj sjednici o medijima saborskog Antikorupcijskog vijeća, što je i red kad je riječ o javnoj televiziji. Ali HTV nije išao u bit Appeltova govora, kao što, dakako, nije baš ni dotaknuo polemiku koju su tamo vodile dvije njihove zaposlenice Sanja Mikleušević Pavić i njezina trenutačna urednica Hloverka Novak Srzić. Dnevne novine uglavnom su ukratko informirale, pa tako ukratko i o Appeltovu istupu. Treba se prisjetiti da jedan još i zanimljiviji ekskluzivni istup, a koji je na HND-ovim Danima novinarstva u prosincu 2007. imao Gordan Malić o pismu zatvorenika i osuđenika Hrvoja Petrača Ivi Pukaniću, a ticao se i nekih najviših dužnosnika ove države, pa i nekih korupcijskih akcija, nije izazvao nikakvu pometnju. Dan-dva se lagano propitkivalo jesu li zatvorska pisma autentična i onda je sve palo u zaborav.

JEDINSTVEN PRIMJER GLEDANOSTI

– Ono što je govorio Appelt u velikoj većini su poznate stvari. Naveo je svoja značajna novinarska otkrića posljednjih desetak godina, recimo "Imostroj", zbog kojeg je Miomir Žužul morao odstupiti kao ministar vanjskih poslova, ili "Kamen Ingrad" Vlade Zeca.

Zašto mediji nisu šire izvještavali? Ništa nije više šokantno, a prava javnost nije baš ni oblikovana, ili se pak povlači jer je dojam da se malo što u društvu može promijeniti. Osim toga mediji se ne bave zbivanjima u tuđem dvorištu jer je u tuđem dvorištu zapravo isto kao i u našem, ono što se događa u EPH-u već se ili dogodilo ili će se dogoditi negdje drugdje.

U nekoliko javnih istupa reagirao sam na otkazivanje suradnje Hrvoju Appeltu u *Globusu* jer je on doista prodoran istraživač i uz to je zbog ranijih prijetnji pod policijskom zaštitom. Treba napomenuti da to nije bio radni odnos, mogli su mu otkazati ugovor koji je potpisao bez ikakva obrazloženja i to su i učinili, a glavni urednik Nenad Polimac uvjeravao me da mu je Appelt u tri-četiri mjeseca koliko je bio u *Globusu* predložio samo dvije teme.

Prilikom definiranja stanja u medijima i kolega Appelt je sugerirao da je glavni problem premješten u privatne medije, a nakon perioda kada se isticao nekvalitetan rad javnih i državnih medija. Da je njihov rad zadržao kriterije stručnosti i profesionalizma, bi li tzv. privatni mediji uspjeli u estradizaciji i korumpiranosti?

– Vjerojatno postoji taj međusobni utjecaj. Nemamo mi više tako mnogo državnih i javnih medija – to su na državnoj razini jedino Hrvatska radiotelevizija, agencija Hina i *Vjesnik*, osim njih ima naravno dosta radiopostaja koje su u rukama lokalnih vlasti. Ne bih ocjenjivao svaki od javnih ili državnih medija, ali može stajati relativno loša ocjena o njima. Žalosno je na što je spao *Vjesnik*, koji kao da se radi samo za premijerove oči, a na HTV-u osjetno je pala profesionalna razina udarnog informativnog programa. Ipak, HTV je i dalje najgledanija televizija u zemlji, a to je ipak naširoko jedinstven primjer. Ne govorim ovo prvi put, ali naprosto je činjenica – Hrvatska je dosta malo medijsko tržište pa se mediji nisu profilirali nego gotovo sve dnevne novine nalikuju jedna na druge. Da bi prodali koji primjerak više, miješaju se i ozbiljni, informativni, analitički sadržaji s tabloidnim pristupom i zabavnim spektaklima. Kad se to izmiješa, gubi se vjerodostojnost i ozbiljnih sadržaja.

"PROIZVODNJA SADRŽAJA" VS. INFORMACIJE

– Glavni problem jest u privatnim medijima jer su sada oni apsolutno dominantni. U devedesetima smo se hrvali s političkom dominacijom nad medijima, a sada s potpunom vlasničkom dominacijom koja dakako ne isključuje ni izvjesnu političku dominaciju, ako je to vlasnikov izbor, a nerijetko i jest jer su mu za realizaciju njegovih planova potrebni političari i politika. Ali medijsko poslanje, novinarska etika i medijski zakoni odnose se jednako i na javne i na privatne medije. To znači da je na privatnim medijima velika društvena odgovornost. Ne mogu vlasnici dnevnih novina reći da ih informiranje uopće ne zanima, nego, recimo, "proizvodnja sadržaja". Nakaradno je kad glavni urednik tiražnog dnevnika poruči da je odzvonilo novinama koje potiču na razmišljanje. Ipak, nemojmo se zgražati kao da je naše novinarstvo nešto što je izuzetak u ovom dijelu Europe. I ako to može biti utješno, hrvatski mediji značajno su bolji od hrvatske politike.

I sami ste u prvoj reakciji konstatirali da se u posljednjih godinu dana stanje u medijima i novinarstvu pogoršalo; svi razlozi koje navodite dealovi vlasnika medija s Vladom, politikom i biznisom, nepridržavanje Zakona o medijima, itd… dodatno pojačavaju dojam da se posljednjih godinu dana dogodilo nešto do sada neviđeno. Griješim li ako kažem da je samo riječ o vrhu sante leda, procesu koji je počeo prije dvadeset godina kada je iz novinarstva odstranjen velik broj novinara, a na njihova mjesta došli su oni koji za "150 kuna pišu sve"? Hoće li se i ovaj posljednji čin razotkrivanja premetnuti tek u još jedan krug "čišćenja" ili smo napokon došli do dna na kojem obično leži sjeme novog početka?

– Nije se dogodilo ništa neviđeno, samo se proces tabloidizacije i demontiranja autorstva u medijima nastavlja. Vlasnici valjda misle da je to moderno, da se to traži, da će im to, čim kriza prođe, donijeti tiražu, oglašivače i novac. U ovoj godini dana situacija se pogoršala utoliko što je doista došlo do velika pada oglašavanja. Financijska kriza utječe na otkazivanje honorarne suradnje, na otkaze pa i na gašenje listova. Ono što razlikuje sadašnju situaciju u odnosu na prijašnju jest to što su ranije uvijek postojali mediji u koje je bilo poželjno otići, gdje je postojao visok stupanj slobode izražavanja, gdje nije bilo mobbinga, gdje su bili dobri međuljudski odnosi. Sad je malo takvih sredina za koje bilo tko može biti siguran da se stvar neće pogoršati već za mjesec, dva. Novinarsko dostojanstvo – to je nešto čime se kao struka sve manje možemo dičiti. Interesi su potpuno natkrilili važnost tog dostojanstva, a bez njega nema ni novinarskog zanata, ono je posve nerazdvojivo od novinarskog posla. Ne bih glorificirao situaciju od prije više od dvadeset godina. Uza svu novinarsku stručnost i profesionalizam nije postojala sloboda izražavanja i medija, bila je uvjetovana jednopartijskim sustavom. Onda su, ulaskom u višestranačje, početkom devedesetih, novinari otpuštani iz političkih razloga, kod nas najviše iz HTV-a i *Vjesnika*.

Što sada slijedi? Nema povratka na "staro" novinarstvo, ali se nadam oporavku profesionalizma koji će voditi konvergirane medije.

VISOKA DRUŠTVENA I KULTURNA VRIJEDNOST

Biste li komentirali reakciju Smiljanke Škugor-Hrnčević, glavne urednice Hine, da statute medija ne bi trebalo propisivati zakonom te njeno posprdno relativiziranje otkaza sugestijom neka si novinari osnuju novi list?

– Statuti medija jesu propisani Zakonom o medijima, ali se taj zakon ne poštuje. Obveza je nakladnika da imaju statute redakcija, ali nema propisanih sankcija za one koji ih nemaju. Ti statuti bi trebali uređivati međusobne odnose vlasnika i urednika s jedne te urednika i novinara s druge strane, a najatraktivnije je to što novinari i urednici imaju pravo izjašnjavanja o smjenjivanju glavnog urednika i postavljanju novog glavnog urednika. Vlasnici to nikako ne žele. Stekli su se uvjeti da HND kao predstavnik novinara i Udruga novinskih izdavača arbitriraju o nedogovorenim statutima barem u glavnim dnevnicima, ali do tog svejedno ne dolazi. HND i Sindikat novinara predložit će izmjene zakona kojima bi se nakladnici obvezali da riješe ta bitna pitanja unutarredakcijske demokracije.

Iz "mraka" socijalizma izašli smo tako što smo mi, tadašnji novinari *Večernjeg lista*, godine 1990. sami u tajnom glasovanju birali novog glavnog urednika. Sada je to u Hrvatskoj potpuno nezamislivo, ali morat će biti obvezno da se svi novinari smiju izjasniti o vlasničkom prijedlogu.

Prijedlog da otpušteni novinari pokrenu neki novi list toliko je fantastičan da na to nemam riječi.

— MEDIJSKO POSLANJE, NOVINARSKA ETIKA I MEDIJSKI ZAKONI ODNOSE SE JEDNAKO I NA JAVNE I NA PRIVATNE MEDIJE. NAKARADNO JE KAD GLAVNI UREDNIK TIRAŽNOG DNEVNIKA PORUČI DA JE ODZVONILO NOVINAMA KOJE POTIČU NA RAZMIŠLJANJE —

Nije li termin "privatni" medij, a kojim se koristi za niz malverzacija, tajenja podataka i samovolju vlasnika i menadžera, prijeporan termin? Smiju li se tako privatno, nedodirljivo ponašati oni koji posluju po sniženoj stopi PDV-a, kojima je, da bi se uopće zvali medijem, zadaća biti u službi javnosti, koji moraju distribuirati informacije ma kako neugodne bile po bilo koga?

– Ne bih bio toliko strog pa im zamjerio što posluju po sniženoj stopi PDV-a jer je istina da su i u drugim zemljama porezne stope na novine niže od prosječne porezne stope. Jasno je da je novinarski interes da nakladnici posluju u što boljim uvjetima, valjda će se koja mrvica s njihova stola skotrljati i do novinara. Kada je prije dvije godine Vlada snizila stopu PDV-a s 22 na 10 posto, radilo se o Vladinu uspješnu pokušaju korumpiranja medija u predizbornoj kampanji. Ali subvencioniranje privatnih medija državnim novcem sada je na djelu u SAD-u, Njemačkoj, Švedskoj, Francuskoj, Srbiji. U Francuskoj sada svakog osamnaestogodišnjaka država pretplaćuje na jedan dnevni list. Nema u tome ništa loše, novine su visoka društvena i kulturna vrijednost čiju kvalitetu valja sačuvati. Za mene je jedna od glavnih predodžbi uljuđena građanskog društva – čovjek koji čita novine. Sada vlasnici hrvatskih medija traže potpuno ukidanje stope PDV-a ili neku drugu pomoć, možda i do toga dođe ako Sanader bude ušao u predsjedničku kandidaturu.

"Privatni" mediji su svakako pritom i društveni. Profit ne smije biti isključiv cilj jer proizvodnja novina nije proizvodnja cipela, čavala ili bilo čega sličnog. Osnovni, prapočetni cilj medijske proizvodnje jest informiranje i analiziranje društvenih događaja, a nema veće sreće ako se uz to još i profitira. Posljednjih desetak godina – kad se izuzme zadnja godina – odlično se zarađivalo na novinama, konačno, novinska industrija doživjela je velik bum. Veliki medijski tajkun koji kaže da je izgubio na novinama izgubio je novac negdje drugdje, ulažući u nešto drugo.

O (AUTO)CENZURI I U PARLAMENTU

Možda političare nije briga za novinarstvo koje im ne služi za neposredne političke ciljeve, no političari itekako moraju biti briga novinara. Npr. da njihovo pomanjkanje svijesti da služe građanima ove zemlje uključuje i bavljenje medijskom scenom. Je li na tom tragu inicijativa HND-a za saborskom raspravom o stanju u medijima? Što se želi time postići i koje su glavne teze kojima želite otvoriti tu raspravu?

– HND i SNH zajedno su uputili predsjedniku Odbora za informiranje, informatizaciju i medije Nenadu Staziću te predsjedniku Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Furiju Radinu prijedlog za održavanje tematske sjednice o novinarstvu do 15. srpnja ove godine. Odbor za medije taj je prijedlog i jednoglasno prihvatio. Zaključili smo da su hrvatski mediji ali i cijela zemlja na značajnoj prekretnici i da je novinarima potrebna i posrednička potpora politike da bi se poštovao Zakon o medijima i dobio poticaj za pravi medijski pluralizam. Profesionalna i ekonomska kriza medija prijeti slabljenjem demokracije i jačanjem korupcije.

Netko će reći da nema smisla tražiti parlamentarnu raspravu o novinarstvu kad ionako vladajući političari na neki, makar posredni način kontroliraju nakladnike medija pa bi se reklo da im odgovara ovakvo stanje u medijima u kojima se ne problematizira kamo zemlja ide, koji su njezini strategijski interesi, kako vladajuća politika misli zaustaviti enorman i bez presedana rast zaduživanja u Hrvatskoj, kako to da građani ocjenjuju da je korupcija izuzetno visoka u Hrvatskoj, ali se nijedna velika riba ne procesuira itd. Naravno, nije sve u društvenoj i kritičkoj ulozi novinarstva, jer ono ima drukčiju, laganiju svrhu i ciljeve, ali otvorena, slobodna kritika mora biti utjecajna u javnosti i utjecajna na politiku. Zato parlament jest pravo mjesto da se raspravlja i o cenzuri i autocenzuri, pokušaju ušutkivanja i ušutkivanju "opasnih" novinarskih pisaca, da se pozove medijske nakladnike da se drže zakona, pa čak bih rekao i da se postigne dogovor nakladnika, novinara i politike o tome da je Hrvatskoj prijeko potrebno visokokvalitetno novinarstvo, da proizvodnja medija nije puka ekonomska kategorija i da novinare treba stvarno zaštiti i u profesionalnom i u radnosocijalnom smislu.

Kakvim aparatom zapravo raspolaže strukovna novinarska organizacija kada je o razvoju, zaštiti medija, novinarstva i novina riječ? Treba li uopće novinarska organizacija svojim djelovanjem pokrivati i polje medija u cjelini?

– HND je organizacija koja brani i štiti slobodu izražavanja, slobodu medija, profesionalna prava novinara i, posredno, i radnosocijalna prava, premda na tom osobito radi Sindikat novinara Hrvatske, koji je HND osnovao 1990. Dakle, naše djelovanje je cjelokupno medijsko polje. Štiteći slobodu izražavanja i slobodu medija, pomažemo i štitimo ne samo novinare nego i nakladnike, tu smo s nakladnicima na nekom zajedničkom poslu.

U Udruzi novinskih izdavača i isto tako poslodavačkoj Hrvatskoj udruzi radija i novina (HURIN-u) neki misle da bi HND trebao biti tobože neutralan u prijeporima između novinara i vlasnika (nakladnika) medija. Kao naša je uloga samo zaštita medija i novinarstva kao takvog. Ne, uz to je naša glavna uloga zaštita profesije, profesionalnih prava novinara.

Na raspolaganju nam je djelovanje u javnosti, zahtjevi za zaštitom Ustava i zakonitosti.

Također i zajedničko djelovanje unutar Međunarodne i Europske federacije novinara (IFJ i EFJ), čiji smo članovi od početka devedesetih. Kad je riječ o političkim spačkama i pritiscima na medije i novinare, onda je zapravo najefikasnije o tim pritiscima izvijestiti EFJ, koja onda apelira na mjerodavne političare. Jer naši političari, nažalost, jedino na to stvarno trzaju. Kako mi se, onako uzgred, čini da vladajući polako napuštaju ideju o iole brzu ulasku Hrvatske u EU kao o državnom prioritetu – onda je dakako i sve to u pitanju jer u svoj sili prigovora koji dolaze iz europskih institucija nekakav prigovor EFJ-a neće njima mnogo značiti, pa ionako smo *out*.

PODMETNUTI AMANDMAN

Prije nekoliko dana, možda i uslijed poziva HND-a saborskim zastupnicima, uspješno je odbijen amandman Vladimira Šeksa na Konačni prijedlog izmjena Zakona o kaznenom postupku, čijim bi prihvaćanjem novinarima bilo onemogućeno praćenje istraga. Imate li saznanja zašto se odjednom pojavio taj amandman i na koji način i koje europske institucije mogu pomoći u sprečavanju takvih ograničavanja sloboda novinara? Mogu li utjecati i na rješavanje slučajeva neposredne životne ugroženosti novinara a koji se kod nas očito prepuštaju proteku vremena?

– Kad je riječ o Zakonu o kaznenom postupku, on je usvojen u Saboru koncem prošle godine, a radila ga je stara ekipa u Ministarstvu pravosuđa, s ministricom Anom Lovrin na čelu. U članku 231. tog zakona nalaže se tajnost istraga za sve sudionike istražnog postupka, a zapravo je ostavljeno interpretacijama odnosi li se to i na novinare koji prate istražne i kaznene postupke. U jednom značajnom Vladinu dokumentu stoji da se "predviđa tajnost istrage ne samo za sudionike postupka već za sve one koji na bilo koji način dođu do saznanja o tijeku istražnog postupka". Prema toj interpretaciji odnosilo bi se to i na novinare. Očito ta i neke druge stvari u netom donesenom zakonu nisu štimale pa se odmah koncem zime išlo u izmjene tog Zakona. Ministar pravosuđa Šimonović zvao je i predstavnika HND-u u radnu grupu, mi smo pristali i poslije rada u toj grupi, sročen je prihvatljiv tekst tog 231. članka koji bi novinarima omogućavao korektno izvještavanje i kad su u pitanju istražni postupci. Vlada je to predložila Saboru, izmjene Zakona u tišini su stavljene na dnevni red, a onda odmah sljedećeg dana, negdje u vrlo kasno popodne, u raspravi, Vladimir Šeks ide s amandmanom iz kojeg je izričito jasno da je novinarima zapriječeno iznositi bilo što o bilo kojoj istrazi. Naravno da je Šeks amandman obrazložio tako da je to u skladu s europskim normama – EU znači od nas traži antidemokratske i antinovinarske zakone – ne bi, inače, mi ništa tako sami...

Jasno je da je riječ o prevari i "pili naopako", zato smo apelirali da se glasuje protiv amandmana i o tome smo obavijestili Europsku novinarsku federaciju, a vladajući su zasad odustali od glasovanja o tom zakonu.

Svakom je jasno da treba štititi istragu, a ne postupati, primjerice, kao blizak partner vladajućih Anto Đapić, koji je svojedobno u jeku istrage protiv Branimira Glavaša javno prozvao svjedoke protiv Glavaša, naravno, kako bi ih zastrašio i praktički izveo pred nečiji nišan. Ali motiv za Šeksov amandman bio je, mislim, drukčiji – da se zapriječi da novinari bilo što čačkaju u brojnim aferama od kojih će barem neke, čak i kod nas u Hrvatskoj, morati biti istražene.

Neizvještavanje s posljednje sjednice Nacionalnog vijeća za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije pomalo je u drugi plan stavilo također važnu temu kada je o profesionalizmu i slobodama novinara riječ, a to je pitanje podizanja optužnica za one koji su huškali na nasilje i rat. Premda je tema otvorena podizanjem optužnica protiv novinara u Srbiji, znamo svi, utemeljenja za takvo što ima i u Hrvatskoj. Bi li se rasvjetljavanjem tih slučajeva lakše došlo i do odgovora tko jesu i mogu biti novinari i urednici danas?

– Pa ja mislim da ipak ne znamo svi da ima utemeljenja za podizanje optužnica protiv novinara u Hrvatskoj. Još ne znamo ni to misli li srbijansko tužiteljstvo za ratne zločine da ima utemeljenja za dizanje optužnica protiv nekih srbijanskih novinara za huškanje na rat, jer su u dva slučaja, zbog zločina na Ovčari i zbog zločina u Zvorniku tek otvoreni istražni postupci. Veliko je pitanje hoće li poslije istrage dignuti i optužnice ili ti postupci imaju i jedan taj značaj da upozore srbijansko društvo da je ono još daleko od antinacionalističke katarze.

KODEKS ČASTI – NOVINARSKA LICENCA

– Je li bilo u Hrvatskoj ratnih zločina perom ili TV-slikom i huškanja na rat – o tome može odlučiti jedino hrvatsko državno odvjetništvo. Pritom treba reći – Međunarodni sud u Haagu osudio je samo jednog novinara iz Ruande jer je izravno u radioprijenosu zvao na ubojstva. Iako je rat u Hrvatskoj početkom devedesetih bio obrambeni, vladala je antisrpska atmosfera. Sto posto sam siguran da ovdje neće biti optužnica, ali je jasno da nije u redu da oni koji su u službi političke propagande izvještavajući obilato lagali te huškali na Srbe, da poneki od njih opet vladaju medijskim prostorom. Vladaju jer su, što bi se reklo, polivalentni – ljudi za sva vremena vođeni uvijek i isključivo ciljem vlastite koristi. HND je na takve uvijek upozoravao, ali ne može nikome zabraniti da se bavi novinarstvom i ne može nametati novinarska kadrovska rješenja, pogotovo ne privatnim vlasnicima. I ono što je vrlo važno – u HND-u huškači ni u jednom razdoblju zadnjih 19 godina nisu uspjeli preuzeti organizaciju, čak ni biti među prvih sedmero, osmero koji vode HND.

Mi novinari dugo pamtimo, o svakom kolegi sve znamo, huškači znaju što o njima pošteni novinari misle, grizu li se i kaju? Možda, neki od njih.

Time zapravo želim postaviti i pitanje uspostave kriterija tko se uopće može smatrati novinarom, pa time i pitanje svih obaveza i prava koja mu pripadaju? Jesu li oficijelne akademske titule neophodan uvjet ili bi kriteriji trebali biti definirani novinarskim kodeksom? Kakvi su uopće obrazovni programi koji pripremaju ljude za novinarski posao? Treba li intervenirati u programe koji pod egidom komunikologije zamućuju razliku između odnosa s javnošću i novinarstva?

– Nema licence za novinare, u Europi ih, na određeni način, ima jedino Italija, a u profesionalnim novinarskim organizacijama ne vodi se rasprava o tome da li bi netko trebao izdavati novinarima dozvole za novinarski rad. Mi imamo oko 3300 članova HND-a, profesionalnih novinara ima još barem tisuću. I onima koji nisu naši članovi mi izdajemo potvrde ako se prijavljuju kao novinari u registar poreznih obveznika u Poreznoj upravi.

Naravno da bi se urednici novinari morali držati Kodeksa časti hrvatskih novinara, čije izmjene baš pripremamo za Skupštinu koja će biti krajem godine. O kršenjima Kodeksa odlučuje Novinarsko vijeće časti pa novinari mogu biti kažnjeni opomenama ili isključenjem iz HND-a.

Objektivno rečeno, kriterij da netko postane novinar isključivo je taj što neki nakladnik, urednik želi da on radi u njegovu mediju, to je sve. Prije nekoliko godina donesena je jedna kratkotrajna oduka da se u HND mogu primati isključivo fakultetski obrazovani, ali je ta odluka bila protuzakonita. Problem obrazovanja novinara jest, što se kaže, slojevit. Sada već brojni fakulteti za novinarstvo uglavnom obrazuju samo teorijski.

Nezaobilazno je cjeloživotno obrazovanje novinara. HND je prije jedanaest godina u Opatiji osnovao Međunarodni centar za izobrazbu novinara ICEJ. Ovih dana pozvali smo dvadesetak mogućih supartnerskih institucija i organizacija da im predočimo naše poglede o budućnosti ICEJ-a●

BOG NENAJAVLJENO POSJETIO MJESNU CRKVU

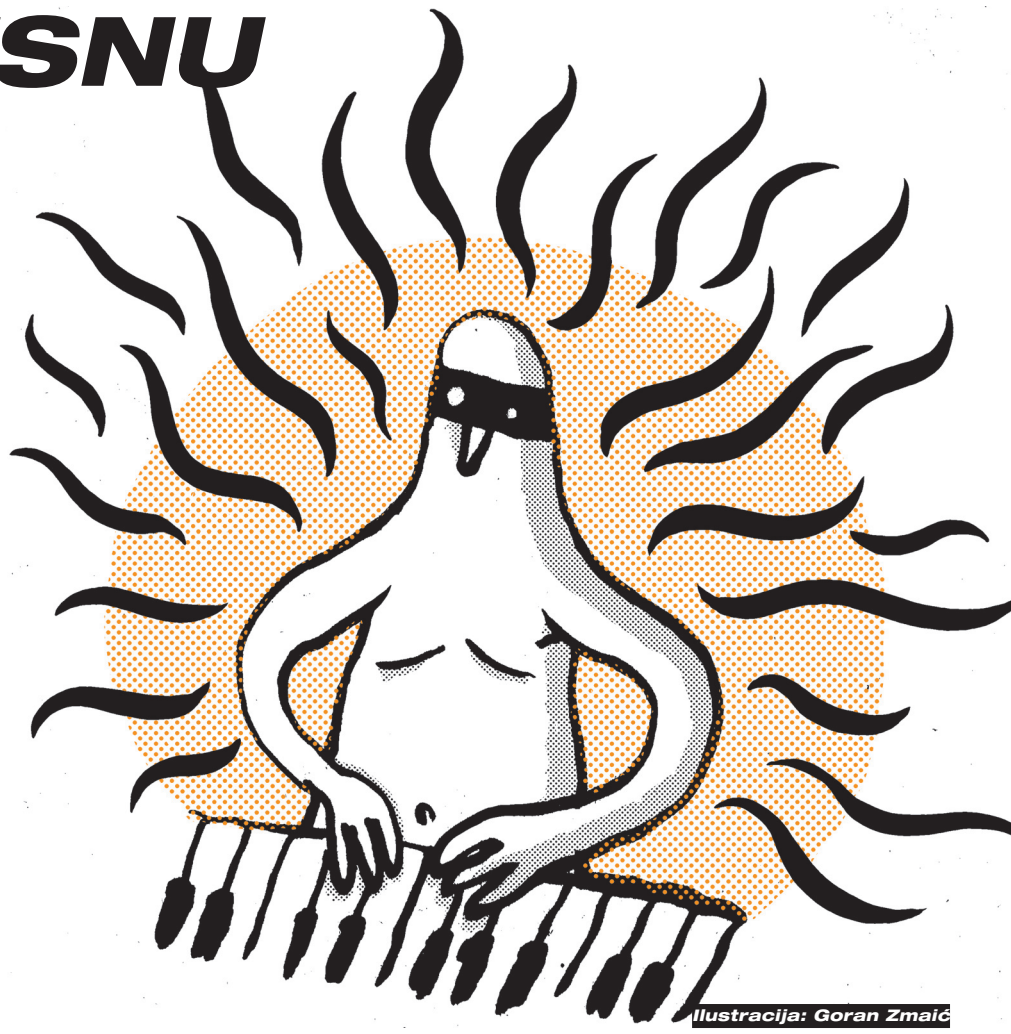

Ilustracija: Goran Zmaić

BOG NAVRATIO SAMO DA VIDI ŠTO LJUDI RADE; AFRIČKO UČILIŠTE OPRAH WINFREY PRISILJENO REDUCIRATI NASTAVU I IZBACITI OPRAMATIKU I OPRINU POVIJEST 20. STOLJEĆA

THE ONION

FAYETTEVILLE, Sjeverna Karolina – Župljane Prve prezbiterijanske crkve ove je nedjelje Gospodin Svemogući Bog zapanjio i ispunio strahopoštovanjem nenajavljeno svrativši na misu u 11 sati.

Prekinuvši propovijed pastora Terryja Pridgena o Njegovoj beskrajnoj milosti, Bog se iznenada pojavio pred svojim stadom u obliku intenzivne zrake bijele svjetlosti istog trena raspršivši zemaljska tijela onih koji su sjedili u prve dvije klupe. Izvori su rekli kako je ostatak vjernika morao odvratiti pogled od Stvoritelja, čiji je grohotni nebeski glas preplavio njihova svjetovna osjetila i smekšao njihova srca pristojno se ispričavši što nije prvo nazvao.

"JA SAM Bog Abrahamov, GOSPODIN NAJVEĆI, onaj koji vas je izbavio iz egipatskog ropstva", Bog je rekao vjernicima od kojih su mnogi ustuknuli iz strahopoštovanja. "Samo sam svratio da vidim kako ide. Molim vas, pretvarajte se kao da uopće nisam tu."

Vrhovno je Biće zatim zahvalilo zboru za "krasan uvod" i sjelo s desne strane oltara.

Prema izjavama skrušenih svjedoka, koji jedva da su mogli pogledati u Alfu i Omegu, a kamoli pojmiti veličinu Njegove moći, Bog nije progovorio ostatak mise, ali je viđen kako zadovoljno kima tijekom Nicejskog vjerovanja.

Prisutni navodno nisu upitali Onog koji ih je stvorio kao bića od mesa zašto je za posjet odabrao baš njihovu malu župu iako su neki posumnjali da su nove električne orgulje imale veze s tim.

"Mislim da nitko nije znao da dolazi", rekao je pobožnjak Ron Stiehl dodavši kako je napokon sretan što ga je žena dovukla u crkvu. "Barem se tako činilo kad je krenuo prema nama dok su se svi derali kao da je Sudnji dan."

"Ispada da je Kralj Kraljeva jednostavno obilazio okolo", nastavio je Stiehl. "Mislio sam da je viši."

Iako Bog čovjeku nije otkrio razlog svog posjeta niti je u svojoj velikoj mudrosti ponudio platiti popravak šest vitraja koji su se razbili od goleme snage Njegove prisutnosti, Svemogući je sjedio među svojim sljedbenicima posljednjih 35 minuta nedjeljne službe, a ostao je i na besplatnoj kavi i kolačima poslije mise.

Izvori su izjavili da je Naš Otac sjedio sam i jeo dvije slatke krafne s cimetom, a pristupio mu je jedino petogodišnji Jeremy Pacheco, koji je pokušao zagrliti svemoguće božanstvo. Dječakovi roditelji odmah su ga odvukli.

Ostalih 112 članova crkve posve je izbjegavalo Boga te su na Njegov produljeni posjet reagiralo mješavinom čuđenja, bojažljiva obožavanja i uzvišena unutarnjeg mira koji dolazi zajedno sa sviješću o sili većoj od nas samih.

"Htjela sam upitati Gospodina kako je na nebu i je li moja majka tamo, ali nisam bila sigurna da li se i dalje smatra spominjanjem Njegova imena uzalud ako se obraćamo izravno Njemu", rekla je Wendy Alston. "A nisam se ni usudila privući pozornost na sebe i dva tinejdžera koji su u crkvu došli u plavim trapericama. Jedva da sam Ga mogla pogledati koliko sam se sramila."

"O, dragi Bože", rekao je 72-godišnji Michael Sharpe, oduševljen utjelovljenjem Jedinog pravog Stvoritelja pred njegovim vlastitim očima. "O, dragi Bože na nebesima."

Zbog odluke Svemogućeg da navrati u Prvu prezbiterijansku crkvu u teološkom svijetu nastao je kaos. Prezbiterijanski vođe tvrde da je Božje pojavljivanje neosporiv dokaz da je njihova vjera jedina prava, no poslijepodnevni posjeti Gospoda drugim dvjema crkvama u Fayettevilleu kao i jednoj sinagogi bacili su sumnju na tu teoriju.

"Bog je rekao da je samo htio vidjeti što radimo", rekao je pastor Pridgen. "Naposljetku, ovo je Njegova kuća. Može navratiti kad god hoće."

"Međutim pomislili biste da će nas sveznajuće božanstvo, neograničeno vremenom i prostorom, nekako upozoriti pa da stavimo najavu u crkveni bilten", dodao je pastor. "Nije da se žalim ili nešto. Slava Bogu. Mota li se još po parkiralištu?"

UČILIŠTE OPRAH WINFREY U KRIZI JOHANNESBURG – Suočena s deficitom od 75 000 američkih dolara u operativnom budžetu, Vodeća akademija za djevojke ovog je tjedna objavila da je prisiljena izbaciti nekoliko osnovnih predmeta iz svog bogatog Oprina nastavnog programa.

Prema izjavama školskih djelatnika, počevši od ove jeseni ukupno osam predmeta bit će ukinuto ili smanjeno. Tu spadaju Uvod u opramatiku, Oprina povijest 20. stoljeća te izborni predmet Američka winfrey-književnost.

"Odabir je bio težak, a predmeti poput oprakonomije i svjetske winfrografije bili su jednostavno preskupi da bismo ih zadržali", izjavila je ravnateljica Desiree Verdan pred novinarima u školskom Harpo auditoriju. "Nažalost, uz visoke troškove obrazovanja koje se temelji na Opri, ukidanje tih programa bio je jedini izlaz."

Verdan je dodala: "To zasigurno nije jedna od naših omiljenih stvari."

Utemeljena 2007. kako bi siromašnoj južnoafričkoj djeci osigurala najbolje moguće Oprah-obrazovanje, Vodeća akademija Oprah Winfrey odigrala je značajnu ulogu u poučavanju mladih djevojaka svemu i svačemu, od toga kako treba čitati o Opri, kako pisati o Opri, sve do samih temelja teorijske opralogije.

Nažalost, smanjeno financiranje programa i sve veći troškovi posljednjih mjeseci snažno su pogodili južnoafričku školu.

"To je strašno", rekao je zamjenik ravnatelja Lerato Morris. "Naš glazbeni odsjek više nema dovoljno instrumenata za izvođenje pjesme iz najave emisije, prisiljeni smo snalaziti se s istim starim primjercima časopisa *O*, a još jučer jedna me trećašica upitala tko je Gayle."

"Da ti se srce slomi", dodao je. "Pogledati djevojčicu u oči i reći joj: 'Ne, danas nećemo učiti o tome kako podijeliti stotine besplatnih automobila.' Jednostavno ti se slama srce."

Matematika i priroda zasad su najteže pogođene. Winframetriji i winframetriji II, nekoć obveznim predmetima, dramatično su reducirana financijska sredstva, dok je kemija – predmet koji nizom laboratorijskih eksperimenata proučava nebrojene unutarnje procese u vezi između Opre i njezina dugogodišnjeg dečka Stedmana Grahama – spala na posljednja tri Bunsenova plamenika.

Prepolovljeni su i izvannastavni predmeti poput naprednih Oprinih studija, Oprina latinskog te slobodnog studijskog programa Smijanje na sve što kaže John Travolta.

— BOG JE REKAO VJERNICIMA OD KOJIH SU MNOGI USTUKNULI IZ STRAHOPOŠTOVANJA "SAMO SAM SVRATIO DA VIDIM KAKO IDE. MOLIM VAS, PRETVARAJTE SE KAO DA UOPĆE NISAM TU" —

Iako su članovi vijeća nastojali nekako preživjeti te redukcije, ovotjedno ukidanje Oprine povijesti 20. stoljeća frustriralo je i obeshrabrilo mnoge učitelje više od ičeg drugog dosad.

"Kako će učenici išta naučiti o velikim trenucima našeg doba bez povijesti", upitala je učiteljica osmog razreda Jakomina Smith. "O Bitki Phila Donahuea iz 1985, Velikom katastrofalnom intervjuu s Tomom Cruiseom, o tridesetak puta koliko je Oprah u emisiji plakala zbog svog djetinjstva. To su osnovne stvari."

Prema Smith, ako se školski nastavni program nastavi smanjivati ovom brzinom, učenici bi mogli uskoro ostati bez vještina potrebnih za preživljavanje u današnjem Oprinu svijetu.

"Kako možemo očekivati da će postići ikakav uspjeh ako ne znaju ni najosnovnije o gostovanju Maye Angelou i raspravljanju o važnim životnim poukama", upitala je Smith. "Ovo je Južna Afrika, na kraju krajeva. Moramo pružiti toj djeci priliku za borbu."

Nisu samo učitelji u toj privatnoj školi očajni. Brojni učenici, od kojih mnogi svaki dan pješače kilometrima samo kako bi saznali koliko je kilograma voditeljica talk showa izgubila otkad je na novoj dijeti, također su izrazili zabrinutost zbog promjena.

"Oprah", rekla je osmašica Kimba Davidson. "Oprah, Oprah."

Davidson je dodala: "Oprah?"

S engleskoga prevela Maja Klarić

POSTMODERNA FINANCIJSKA KRIZA

PERFORMATIVNA IDEOLOGIJA – "TO JE ISTINA ZATO ŠTO TO KAŽEMO" – UPRAVLJALA JE POZAPADNJENJEM SVIJETA NAKON ZAVRŠETKA HLADNOG RATA: NEPRIJATELJSKI SE TABOR RASPAO, BUDUĆNOST JE U NAŠIM RUKAMA I SVE SU TEMELJNE OPASNOSTI NESTALE. NO SADA JE DOŠAO KRAJ RAČUNICI "RIJEČI SU DJELA"

ANDRÉ GLUCKSMANN

Velike ekonomske krize poput ove kroz koju trenutačno prolazimo ne pojavljuju se bez razloga i u bilo koje vrijeme; one imaju korijene u povijesti. To su krize kapitalističkog etosa.

Kad je Max Weber istaknuo kalvinizam kao izvor modernog svijeta, pogriješio je što se usredotočio isključivo na etiku protestantizma, no bio je u pravu kad je u pozadinu tržišnih mehanizama stavio kolektivnu moralnu obvezu. Nakon Prvoga svjetskog rata opreznu i štedljivu građansku klasu zamijenila je uspaničena i rastrošna. "Rat je otkrio mogućnosti potrošnje svima, a mnogima i taštinu suzdržanosti", napomenuo je John Maynard Keynes 1920. "Radnička klasa možda neće više biti spremna tako lako opraštati i zaboravljati, a kapitalistička će se možda okrenuti slobodnijem uživanju u potrošnji dok još postoje." Kasnije je uspon crvenih i crnih totalitarizama uzrokovao pojavljivanje građanske klase koja je bila svjesna svoje konačnosti. Poput New Deala europska zamisao o društveno reguliranoj tržišnoj ekonomiji odgovor je na prijetnju koju su predstavljali Hitler i Staljin, prijetnju da će temeljne slobode biti ukinute.

— DA, POVIJEST JE TRAGIČNA. I DA, GLUPA JE. NIKAKVO BACANJE KOCKE, NI BOŽJI ČIN, NI MATEMATIČKI DETALJNO RAZRAĐENA FINANCIJSKA POLITIKA, NE MOGU UKINUTI SLUČAJ, KORUPCIJU I NEPRIJATELJSTVO —

KATASTROFA "POZITIVNOG MIŠLJENJA" S raspadom komunizma nastupila je četvrta evolucija: pojavilo se građansko društvo u kojem su riječi izjednačene s djelima. Berlinski zid je pao – živio novi, pomiren svijet! Nova je etika ostavila za sobom sve strahove i prijekore i prigrlila postmoderni kredo da su sva zla uništena. Tržišna je ekonomija oduvijek relativizirala kako robu, razotkrivajući njenu razmjenjivost, tako i dobro, tolerirajući njegovu višeslojnost. Ali naše je doba prvo koje je objavilo moć smanjenja rizika na nulu njegovim pukim širenjem. Nastupila je vedra vladavina "pozitivnog mišljenja" – koja u konačnici ima katastrofalne posljedice.

Za sadašnju krizu nije toliko odgovorna loša financijska politika, koju ćemo od sada kontrolirati, kako možemo obećati, već i opće stanje svijesti koje je dopustilo da se ona provodi bez nadzora. Podsjetimo se da kapitalizam istovremeno podrazumijeva razborite regulative i nerazborito kršenje starih pravila, podjelu rizika i smjelo riskiranje koje ćete izvesti uspješnije od drugih. Ekonomski napredak ne odvija se mirno; on uvijek titra između stvaranja i uništavanja dok se stare proizvodne sile napuštaju te niču novi izvori bogatstva. No izgleda da je nakon završetka Hladnog rata s obećanjem pomirena svijeta dan blagoslov postmodernoj povijesti u kojoj nema izazova, nema sukoba, nema tragedije – povijesti u kojoj bi vam sve moglo poći za rukom. Sada ubiremo plodove prekomjerna pouzdanja, patimo zbog nedostatka Kasandre.

Špekulantski bum ovisio je o okladi koja je služila kao temelj samoj sebi. Riječ je o "performativnosti", da se poslužimo terminologijom lingvista i filozofa Johna Austina. "Rasprava je otvorena", izjavljuje predsjednik na skupu. To je istina jer on to kaže: stvarnost se temelji na govoru, dok se u normalnim slučajevima govor temelji na stvarnosti – odnosno, nije performativan, nego indikativan. Na sličan je način financijski bum jačao vlastitom samopotvrdom. Njegovo je jačanje ovisilo o odnosu prema samom sebi. S vremenom je princip stvarnosti uklonjen; ništa nije bilo važno osim financijskih proizvoda koje su izmislila ljudska ulaganja.

Fantazija o svemoćnosti zaokupila je ne samo one koji su trgovali, nego i one koji su im dopustili da čine što žele; ne samo rukovoditelje financijskih institucija, nego i vodeće političke, akademske i medijske krugove koji se nisu bunili. Performativna ideologija – "to je istina zato što to kažemo" – upravljala je pozapadnjenjem svijeta nakon završetka Hladnog rata: neprijateljski se tabor raspao, budućnost je u našim rukama i sve su temeljne opasnosti nestale.

— FINANCIJSKI JE BUM JAČAO VLASTITOM SAMOPOTVRDOM, ODNOSOM PREMA SAMOME SEBI. S VREMENOM JE PRINCIP STVARNOSTI UKLONJEN; NIŠTA NIJE BILO VAŽNO OSIM FINANCIJSKIH PROIZVODA KOJE SU IZMISLILA LJUDSKA ULAGANJA —

DA, POVIJEST JE TRAGIČNA Postmodernizam, koji samog sebe stavlja "iznad dobra i zla" i iznad istinitog i lažnog, kozmički je bum. Bilo bi dobro kad bi zbog straha od univerzalne krize taj mentalni bum postmodernizma splasnuo – kad bi taj strah otplavio naše euforične beznadne želje i ponovno nam razbistrio vid. Možda je i to samo beznadna želja. Ali ne bismo smjeli podleći fatalnoj senzibilnosti, poput mnogih u 1920-ima. Da, povijest je tragična, kao što su Eshil i Sofoklo znali. I da, glupa je, poput one koju prikazuju Aristofan i Euripid. Nikakvo bacanje kocke, ni Božji čin, ni matematički detaljno razrađena financijska politika, ne mogu ukinuti slučaj, korupciju i neprijateljstvo; providnost burze ne može nas spasiti, baš kao ni providnost države. Neka se ove Platonove riječi zapišu na vratima budućih sastanaka sudionika G-20: "Ne postoji li jedna prava kovanica koja bi se mogla zamijeniti za sve? – to je mudrost."

S engleskoga prevela Monika Bregović.
Objavljeno na www.city-journal.org/2009/19_1_snd-postmodern-financial-crisis.html

ALEX CALLINICOS

TREĆI PUT – NAJBOLJA IDEOLOŠKA KRINKA NEOLIBERALIZMA

POZNATI POLITIČKI TEORETIČAR I JEDAN OD NAJVEĆIH KRITIČARA TREĆEG PUTA GOVORI O SOCIJALDEMOKRACIJI I NEOLIBERALIZMU, BUDUĆNOSTI LJEVICE, KRIZI KAPITALIZMA I STUDENTSKOJ POBUNI U HRVATSKOJ

IVO RADKOVIĆ

Pad Berlinskog zida označio je urušavanje istočnoeuropskog "komunizma" kao društvenog sistema, ali još više i jedne od dviju suprotstavljenih ideologija na kojima se temeljio bipolaran svijet dvadesetoga stoljeća. Ubrzane društvene, privredne i tehnološke promjene koje su uslijedile iznenadile su podjednako i društvene znanosti i politiku. Ništa se više nije uklapalo u uobičajenu matricu klasnih podjela i odnosa ljevica-desnica, a još manje u koju od "klasičnih" političkih filozofija. Najzatečenija, ipak, ostala je socijaldemokratska ljevica, koja je još nedavno suvereno upravljala "državom blagostanja". Preuzeo ju je osjećaj krivnje za pogreške koje su počinili drugi. Ostala je hipnotizirana pred hegemonijom ideologije neoliberalne globalizacije kao nepovratne prekretnice i nepobjedive sile. Izborni neuspjesi oživjeli su dilemu: može li ljevica uopće opstati? U poplavi *post festum* teorija pokušao se naći odgovor, nadoknaditi propušteno i nadići pogreške iz prošlosti. Tvrdnja kako su za nove pojave potrebne nove ideje, novi ciljevi, nove politike s novim sredstvima i novim metodama samo je učvršćivala uvjerenje kako je opstanak a možda i priželjkivan uzlet socijaldemokracije (na ideološkoj i praktičnoj razini) moguć samo uz ozbiljno revidiranje njenih prijašnjih pogleda. "Treći put – obnova socijaldemokracije" jedan od takvih koncepata oživljavanja, odnosno stvaranja nove, tzv. umjerene ljevice koje je ponudio "guru" nove britanske socijaldemokracije Anthony Giddens. Njegov projekt obnove ljevice označio je raskid s postojećim dogmama klasične socijaldemokracije i ubrzo je postao platforma političkih programa mnogih europskih socijaldemokratskih stranaka. Koncept je međutim izazvao pravu buru kritika i s lijeve i s desne strane, od toga kako je treći put zapravo mješavina već postojećih ideja i politika, velika šupljina, potpuno prazna politička filozofija, tačerizam koji se provodi drugim sredstvima, do tvrdnji (Norberto Bobbio) kako se formulom "ni lijevo ni desno" koristio i francuski fašistički pokret. Alex Callinicos je u svojoj knjizi *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika* formulirao najargumentiraniju kritiku projekta trećeg puta označivši je "najboljom ideološkom krinkom neoliberalizma". Ovaj intervju vođen je 23. svibnja 2009. godine u Zagrebu, gdje je prof. Callinicos pozvan kako bi sudjelovao na promociji knjige Jacquesa Bideta *Opća teorija moderne: teorija prava, ekonomije i politike*, objavljene 2008. u nakladi izdavačke kuće Disput.

— LJUDI KOJI MISLE DA SE MARXOM MOŽEMO POSLUŽITI SAMO KAO IKONOM ZAVARAVAJU SAMI SEBE. MARKSIZAM MOŽE BITI RESURS ZA NOVE POKRETE, NOVE OBLIKE OTPORA I NOVE OBLIKE POLITIČKE ORGANIZACIJE —

KRITIKA TREĆEG PUTA I BUDUĆNOST LJEVICE

Na početku novog milenija bili ste jedan od rijetkih autora koji su razotkrili političku filozofiju tzv. "Nove ljevice" Tonyja Blaira u Velikoj Britaniji, Billa Clintona u SAD-u, Gerharda Schroedera u Njemačkoj itd. napisavši o tome i knjigu: *Protiv trećeg puta: antikapitalistička kritika.*

– Knjigu *Protiv trećeg puta...* započeo sam objašnjenjem samih prvaka socijaldemokratske ljevice (prije svega britanske) kako je treći put pokušaj obnove socijaldemokracije. Služeći se tradicionalnim socijalističkim vrijednostima, prvaci nove ljevice (poput Tonyja Blaira) ističu razlike nasuprot M. Thatcher, R. Reaganu te tvrde kako su protivnici neoliberalne politike. Međutim nasuprot tomu temeljni potezi njihovih vlada pokazuju kako su one uistinu poticale neoliberalizam. A neoliberalizam i vrijednosti ljevice jednostavno su inkompatibilni. Prema mom sudu to se veoma jasno vidi iz nedavne prošlosti "novih laburista" u Britaniji: primjerice, u privatizaciji su otišli mnogo dalje i dublje nego M. Thatcher. I opet u britanskom slučaju, koji ima univerzalnu pouku, stečajevi su uvedeni u vrijeme Blaira, a nastavio ih je provoditi i njegov nasljednik Gordon Brown, vjeran nastavljač američkog imperijalizma. Moja knjiga napisana je početkom ovog desetljeća, kada je još bilo upitno što će se s tim novim, trećim putem događati. Mislim da ono što vidimo veoma jasno ocrtava način na koji politika trećeg puta zapravo uništava ljevicu. Ovdje govorim o Britaniji, međutim isto vrijedi i za vladavinu Schroedera i crveno-zelene koalicije u Njemačkoj: ta je njemačka vlada otišla najdalje u provođenju tzv. neoliberalnih reformi. To samo ilustrira kako je treći put različit od ljevice i kako uništava njezinu tradiciju.

Što mislite o ljevici danas i o njezinoj povezanosti s marksizmom. Kako vidite ljevicu u Europi općenito?

– Tradicionalne snage europske ljevice više djeluju kao socijaldemokratske stranke koje nastoje preživjeti podupirući neoliberalizam. I komunističke stranke bez obzira na veličinu ulovljene su između prošlosti i budućnosti te se izrazito snažno bore kako bi izbjegle prošlost. No u suštini i jedne i druge služe urušavanju društvene baze. Pravo pitanje jest kako se može razviti nova radikalna ljevica i s kojim intelektualnim resursima? Mislim da marksizam još predstavlja izrazito važan intelektualni resurs jer jedino on predstavlja sistemsku kritiku kapitalizma. Nadalje, marksizam unutar sebe sadrži iskustva mnogobrojnih bitaka koje on teorijski reflektira. Ljudi koji misle da se Marxom možemo poslužiti samo kao ikonom zavaravaju sami sebe. Marksizam može biti resurs za nove pokrete, nove oblike otpora i nove oblike političke organizacije.

Kako vidite ljevicu u Istočnoj Europi danas?

– Ono što smo zatekli u Centralnoj i Istočnoj Europi jest historijski trenutak u kojem je socijalna demokracija postala zapravo jedna vrsta socijal-liberalizma. Nastala je iz ruševina starih staljinističkih partija koje su se rekonstituirale u socijaldemokratske stranke. U društvima u kojima je ljevica utemeljena na klasama bila izrazito slaba, zbog staljinističkog iskustva, došlo je do

bizarne mutacije. Smatram kako krucijalni problem ljevice u Centralnoj i Istočnoj Europi nastaje trenutkom pristupanja tih država u punopravno članstvo Europske unije. Dok se europska socijaldemokracija pridružila spašavanju njihovih posrnulih ekonomija prihvaćajući neoliberalne mjere kao što su smanjivanje socijalnih prava, fleksibilizacija rada... (politika trećeg puta), ljevica pridruženih država mora to tek naučiti. U svemu tome nevjerojatan je prag tolerancije ljudi koji podnose žrtve; pogledajte primjer baltičkih država. Moram biti okrutan, i istaknuti kako je interesantno pitanje kakvu vrstu društvenog otpora to izaziva i hoće li se on primaknuti radikalnijim lijevim idejama.

KRIZA KAPITALIZMA

Prošle godine svijet je pogodila ekonomska kriza, koju su mnogi usporedili s najvećom krizom koju je svijet iskusio od 1929. godine, ističući kako se radi o krizi neoliberalizma, tj. neoliberalnog kapitalizma. Nije li riječ zapravo o krizi kapitalizma općenito? Kako vidite razvoj kapitalizma u budućnosti?

– Potpuno ste u pravu. Ovo što danas proživljavamo jest kriza kapitalizma. Svi podaci ukazuju kako je riječ o najvećoj krizi od tridesetih godina prošlog stoljeća. To je veoma važno jer nam se od 1989. stalno ponavlja kako je došao kraj povijesti te da ulazimo u novu eru liberalnog kapitalizma. Riječ je dakako i o krizi neoliberalizma zbog promjena koje je donio u financijskim tržištima. To je kriza na kojoj možemo vidjeti otiske neoliberalizma. Mjere koje su poduzete u dvjema najvećim neoliberalnim državama, SAD-u i Velikoj Britaniji, kao odgovor na krizu (nacionalizacija banaka, državno pumpanje novca u ekonomiju) predstavljaju kontradikciju onomu što možemo nazvati neoliberalnom mantrom. Možete vidjeti kako su nove vladajuće klase u nastajanju u Centralnoj i Istočnoj Europi izrazito zbunjene zbog takvih poteza kolijevke neoliberalizma (SAD), odnosno kršenja vlastitih pravila. Što će se događati u bliskoj budućnosti, teško je predvidjeti zbog toga što to ne ovisi samo o ekonomskom razvoju, nego i onom političkom. Smatram da mjere koje poduzimaju države nemaju za cilj raskid s neoliberalizmim, već nalikuju više nekoj vrsti hitne pomoći koja će kratkoročno izazvati neke kozmetičke promjene, a zatim omogućiti ponovni povratak neoliberalne revolucije i njezino provođenje. Po mome sudu državne intervencije u ekonomiji nisu problem (niti znače povratak državnoj ekonomiji) i ne bi trebale izazivati panične dvojbe jer su samo privremene.

Veći problem vidim u šutnji marksističke ljevice, koja samo odražava njenu izrazitu krizu. Ona je danas izrazito slaba, a upravo sada je trenutak kada bi morala dati sve od sebe da odgovori na krizu. Morala bi razviti snažan otpor tim groznim stvarima i pokušati zaštititi ljude koji ni na koji način krizu nisu uzrokovali, ali se od njih traži da to plate. Istovremeno ljevica mora kapitalizmu suprotstaviti svoju ideološku alternativu.

Ranih devedesetih godina prošlog stoljeća mnogi marksistički teoretičari smatrali su kako je razdoblje imperijalizma završeno. Još 1978. poznati autor Giovanni Arrighi u svojoj knjizi *Geometrija imperijalizma* istaknuo je da je "krajem šezdesetih godina ono što je nekad bio ponos marksizma - teorija imperijalizma - postala Babilonska kula, u kojoj čak ni marksisti više ne znaju naći svoj put". Radi li se zaista o nestajanju imperijalizma, njegovu kraju ili on ipak i dalje ostaje s nama?

– Imperijalizam nikada nije nestao. Mislim da je kod Arrighija stvar naizgled verbalna. Jer Arrighi daje veoma sofisticiranu kritiku Lenjin-Hobsonove klasične teorije imperijalizma. Ukoliko pogledate njegove radove o hegemoniji Sjedinjenih Američkih Država, vidjet ćete kako smatra da je američka hegemonija trenutačno u krizi, kako ovisi o prisili itd. Arrighi se još bori protiv imperijalizma iako pod drugim nazivima. Stoga ne smatram kako se radi o tako oštroj kritici, nego prije o tendenciji ljevice (napose u osamdesetima i devedestima prošlog stoljeća, kada je uskrsnuće američkog imperijalizma bilo i više nego očito) da zavarava samu sebe tvrdeći kako je vrijeme imperijalizma stvar prošlosti. Danas, nakon razdoblja Busha, gotovo je nemoguće složiti se s takvom tezom. Još je važnija razlika između novog predsjednika SAD-a Obame, i njegova političkog diskursa, i prethodnika. On predstavlja nešto zaista autentično drugačije od Busha, međutim ni on ne želi ukinuti imperij. Naprotiv, želi pojačati rat u Afganistanu, što potencijalno predstavlja velik problem. Stoga smatram kako je imperijalizam danas itekako prisutan. Zato moramo još jasnije analizirati njegovu prirodu. Svatko tko misli kako je imperijalizam pri kraju, zavarava sam sebe.

Iz izloženog se vidi kako smatrate da su kapitalizam i imperijalizam izrazito povezani?

– Apsolutno.

STUDENTSKA POBUNA U HRVATSKOJ

U posljednje vrijeme česti su prosvjedi studenata. Kako ih vidite danas općenito, ali i u Hrvatskoj, s obzirom na to što ste ih podržali, te kako se razlikuju npr. od generacije šezdesetosmaša?

– Mislim da su studenti u šezdesetim godinama bili izrazito motivirani protivljenjem ratu u Vijetnamu kao i paternalističkom režimu koji je postojao na sveučilištima tada. No sve to izrodilo se u pobunu protiv kapitalističkog društva uopće. Danas je drukčije. Jer zajednički nazivnik problema u Europi danas predstavljaju fenomeni poput privatizacije, marketizacije u visokom obrazovanju, i možemo ih naći gotovo posvuda u Europi. Ponekad je presuđujući faktor više povezan s politikom (npr. u Britaniji početkom godine, nakon rata u Gazi, došlo je do valova okupacije sveučilišta i fakulteta u znak solidarnosti s Palestincima). Međutim, ukoliko sagledamo cjelinu, danas je antiimperijalistička motivacija najslabiji element Ne zbog toga što studenti ne mare za Palestinu ili za okupaciju Iraka, mnogi od njih sigurno su prisustvovali velikim antiratnim demonstracijama proteklih nekoliko godina. Već zato što im mediji današnjice nameću probleme koji su usko i izravno povezani s njihovim životima.

Ne čini li Vam se ipak da su studenti danas možda apolitični, odnosno kako studentskim pokretima nedostaje politika?

– Danas smo općenito suočeni s problemom da je tradicionalna ljevica više ili manje mrtva, pa kada dođe do otpora neoliberalizmu npr. u visokom obrazovanju, vidljiv je nedostatak alternativne ideologije koju bi ljudi mogli poduprijeti. Mislim kako postoji velika razlika između šezdestih godina i danas, jer su tada radikalizirani studenti gravitirali nekoj vrsti marksizma. Danas je marksizam prisutan puno manje. Usprkos tomu smatram kako je ovo što se događa u Hrvatskoj izuzetno važno jer se događa u društvu, koliko je meni poznato, koje teži političkom identitetu podržavanu od Zapada, definiranu neoliberalizmom, NATO-om i pristupanjem EU. Stoga je neoliberalizam izazovan za razvoj studentskog pokreta kao što su i efekti neoliberalizma u visokom školstvu potencijalno izrazito važni.

Napisali ste novu knjigu koja će biti objavljena za nekoliko mjeseci u renomiranoj izdavačkoj kući Polity Press. Možete li nam reći nešto više o knjizi?

– Naravno, radi se o kritičkoj raspravi klasičnih teorija imperijalizma i o pokušaju rekonceptualizacije teorije kao načina razumijevanja aktualne historije imperijalizma. Ona predstavlja razvoj nečega o čemu sam pisao u prijašnjim knjigama nekoliko posljednjih godina, sa sličnim argumentima Davida Harveyja. Kapitalistički imperijalizam poimam kao sjecište geopolitičkog i ekonomskog natjecanja. Drugim riječima, kako je kapitalistički imperijalizam ono što se događa kada suparništvo između država postane obuhvaćeno logikom natjecanja između kapitalā. To ne znači da je geopolitičko natjecanje reducirano na ekonomsko natjecanje. Radi se zapravo o onome što Harvey naziva "dijalektičkom fuzijom punom tenzija među njima" i smatram kako to omogućava puno bogatiji teoretski okvir za sagledavanje smisla koji se kod imperijalizma mijenja. To je ujedno historijska varijabla, kao i kontinuitet.

Možete li za čitatelje *Zareza* reći naslov svoje nove knjige?

– Da, naravno. Knjiga će nositi naslov: *Imperijalizam i globalna politička ekonomija*●

ALEX CALLINICOS (rođen 1950. u Zimbabveu) od rujna 2005. godine predstojnik je europskih studija na King`s Collegu u Londonu (doktorat je stekao na sveučilištu Oxford iz područja filozofije) i izrazito je cijenjen znanstvenik ne samo u Velikoj Britaniji, nego i u cijeloj Europi. Do sada je objavio tridesetak knjiga s područja filozofije, filozofije politike, političkih znanosti te političke ekonomije i velik broj članaka u respektabilnim europskim časopisima s područja društvenih znanosti (*New Left Review*, *Actuel Marx*, itd). Uskoro u Nakladi Jesenski i Turk izlazi prvi hrvatski prijevod jedne od njegovih knjiga.

ULUPUH
Utemeljitelj i organizator projekta:
ULUPUH – Hrvatsko udruženje likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti
Vlaška 72, Zagreb

u suradnji s
Gradom Fužine
www.fuzine.hr
www.tz-fuzine.hr

FESTIVAL ILUSTRACIJE
22. VI. – 28. VI. 2009., Fužine
www.festivalilustracijefuzine.com

Boje, kistovi i crtići stižu u Fužine!

Od 22. do 28. lipnja u Fužinama će se održati prvi Festival ilustracije. Organizira ga ULUPUH, Hrvatsko udruženje likovnih umjetnika primijenjenih umjetnosti, Sekcija za ilustraciju, karikaturu, strip, animirani film i primijenjeno slikarstvo, u suradnji s Fužinama kao gradom domaćinom.
Fužine će tjedan dana živjeti ritmom festivalskih zbivanja, otvorenih svakom gostu namjerniku željnom drugačijeg turističkog i kulturnog sadržaja.

TJEDAN ZA PAMĆENJE
Festival okuplja ilustratore iz zemlje i inozemstva (Bugarske i Makedonije) te u suradnji sa stanovnicima Fužina poziva na svojevrsnu svetkovinu ilustracije!
Tijekom Festivala ilustracije u Fužinama će se održavati likovne radionice s djecom i odraslima u prirodi, projekcije animiranih filmova, izložbe, susreti s piscima za djecu, tribine i okrugli stolovi tematski vezani uz ilustraciju.
Festival želi popularizirati ilustraciju kao višestranu umjetničku disciplinu.
S druge strane, promovira lokalne i regionalne turističke sadržaje u kontekstu zanimljivog, nesvakodnevnog događanja.
Ovogodišnji partneri Festivala ilustracije su Zagreb film i udruga Knjiga u centru, koja okuplja pisce za djecu, a pisci će književnim susretima s djecom i odraslima obogatiti ponudu Festivala.
DOBRO NAM DOŠLI!

Medijski pokrovitelj:
NOVI LIST

Partneri za 2009.: Knjiga u centru, Zagreb film
ZAGREB FILM

DJECA IZ MEDIJAPRUVETE

NI POVIJEST NI SADAŠNJOST NISU USPJELE NORMIRATI LJUDSKI IZGLED, POGOTOVO NE NA NAČIN DA SE ODREĐENI TIP IZGLEDA SMATRA "SAMORAZUMLJIVO" I KONTINUIRANO PRIVLAČNIM. ZAŠTO NAS ONDA MEDIJI NASTOJE UVJERITI U SUPROTNO?

Uz edukativni program ovogodišnjeg Animafesta ili seriju "Ja, moje tijelo i mediji", ostvarenu u suradnji s Međunarodnim dječjim festivalom u New Yorku (NYICFF)

NATAŠA GOVEDIĆ

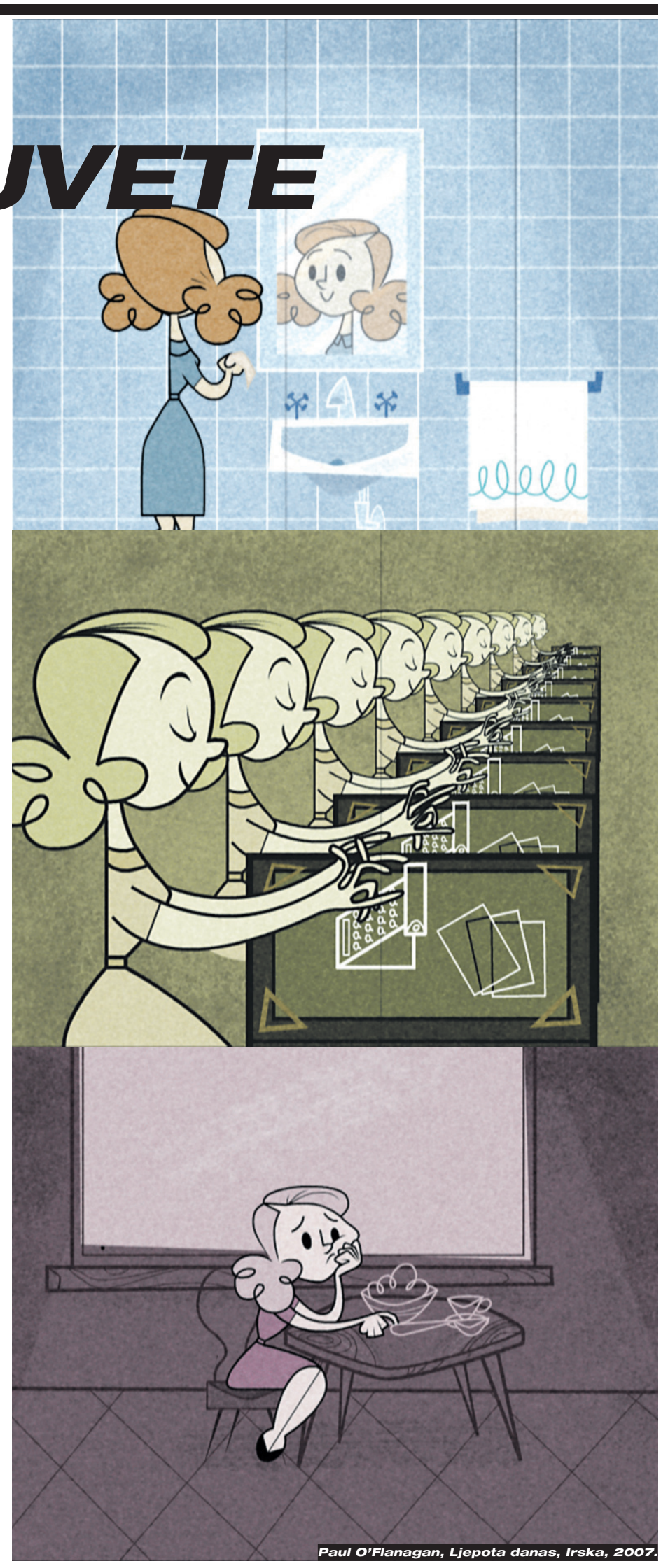

Paul O'Flanagan, Ljepota danas, Irska, 2007.

Unutar političke i socijalne sfere stvoren je poseban problem djetinjstva, nerazdvojiv od seksualnosti, droge, nasilja, govora mržnje i drugih fenomena koji prate žrtve socijalnog isključenja. Djetinjstvo i adolescencija danas su istinske zone napuštenosti i delikvencije...
Jean Baudrillard

Na pitanje o temeljnim vrijednostima pedagogije kao "simboličke kontrole identiteta" (definicija Basila Bernsteina iz 2000. godine) sasvim bi vam drugačije odgovorili umjetnik, svećenik, nastavnica s deset godina iskustva u neambicioznoj i nastavnica s deset godina iskustva u ambicioznoj školi, psihanalitičarka i glazbeni terapeut, njemačka i francuska filozofkinja, američki socijalni radnik i defektolog iz Zagreba. Teško da bi se složila i dva vrhunska pedagogijska eksperta. Hoću reći da nema *velike omnipedagogijske teorije* iza čijeg bismo barjaka složno stali svi mi koji podižemo djecu i složili se da im je potrebna tolika i tolika količina emocionalne podrške, tolika i tolika količina distance plus još malo nečuvenih ideja ili skrušene vjerske službe pa da "dijete" ispadne točno po mjeri idealnog ili bar poželjnog odgoja. Djeca koja rastu pod istim socijalnim opterećenjima ili s istom emocionalnom traumom na njih sasvim drugačije reagiraju – i stručnjaci o tome imaju mnoštvo hipoteza, terapijskih programa, škola tumačenja. Pedagoške preporuke mijenjaju se ne samo iz desetljeća u desetljeće, nego daleko bržim tempom (od konferencije do konferencije), pri čemu ostaje činjenicom da svaka rasprava o tome što držimo "primjerenim" ili "neprimjerenim" odgojnoedukacijskim sadržajem ovisi o našoj vlastitoj ideologijskoj platformi, za koju je u svakom slučaju poželjno stalno učenje – i to iz vrlo različitih disciplina. A posebno je korisno učiti od samih mališana.

NORMATIVNI POGLED Identitetske pozicije koje adolescentima nudi ovogodišnji edukacijski program "Ja, moje tijelo i mediji" netom završenog Animafesta u prvom redu tematiziraju temu seksualne privlačnosti tinejdžerskih tijela. Bit ću otvorena oko formuliranja vlastita stava. Djeci, bez obzira kojeg obujma, težine i visine bilo njihovo tijelo, nikada, a pogotovo ne u ranoj adolescenciji, ne bih poslala poruku da nešto NIJE U REDU s njihovim izgledom. Mislim da ih modna i glazbena industrija toliko teroriziraju standardima (žesnke) mršavosti, (muške) nabildanosti i (dvostruke) hiperseksualizirane dotjeranosti od najranije dobi, da mi ne bi padalo na pamet tvrditi da postoji "idealna težina" s kojom je onda povezana seksualna privlačnost, odnosno da paralelno postoji *nepodobna* težina (ili visina, boja kose, boja očiju, veličina usta itd), koja nužno za sobom vuče seksualnu neprivlačnost, a u nastavku i patnju, pa čak i gubitak života. Ljudi svih oblika i veličina uspijevaju se seksualno povezati s drugim ljudima, o čemu svjedoči samo malo pozorniji pogled pomaknut od televizora prema zaljubljenim parovima (ili vlastitim roditeljima, ako hoćemo manje romantični rakurs).

Dapače, ljudi vole nekonvencionalne kombinacije.

Zašto tog socijalno i seksualno inkluzivnog iskustva nema u selekciji filmova za tinejdžere?

— PREMALO UMJETNIČKIH PROJEKATA RASPRAVLJA O POREMEĆAJIMA PREHRANE, SLIKE VLASTITOG TIJELA I SAMOSVIJESTI U KOJE SU URONJENE GENERACIJE KONZUMENATA "SAVRŠENOG MEDIJSKOG IZGLEDA" —

U kratkometražnom filmu *Banquise/Santa leda* (2005, Švicarska), Cédrica Louisa i Claudea Barrasa, prikazanom u sklopu Animafestove edukativne serije, junakinja je osuđena na život u zimskom kaputiću zato što ne želi na plaži razotkriti svoje "prekrupno" tijelo. Odluka da pobjegne što dalje od sunčanja, kupanja i reklamnih plakata vodi je u intenzivno sanjarenje o Sjevernom polu i jatima pingvina, a autostopiranje prema priželjkivanoj destinaciji vječnog leda i zakopčanosti odvodi je ravno u smrt, jer se njezin zimski kaputić ne uspijeva otkopčati ni u trenutku kad junakinja na velikoj vrućini ostane bez daha i bez kapi vode. Ona umire od kvara na zatvaraču, odnosno od toplinskog udara izazvanog nošenjem kaputa usred ljetne žege. Zbog toga je u završnim kadrovima premještaju u novu "jaknu", zapravo u mrtvačku vreću, u kojoj će konačno biti hermetički zatvorena. Tu junakinja još jednom vidi sretnu viziju pingvina, kojima se, eto, "zanavijek pridružila".

Počnimo od toga da film prezentira normativnost vitkog izgleda kao nešto čemu je nemoguće pobjeći: svaki pokušaj završava smrtonosno, u mrtvačkoj vreći. Nastavimo s time da u okolišu ove heroine nema nikoga tko bi joj uputio makar i jednu jedinu riječ ohrabrenja: majka koja je jednog dana pronalazi zatvorenu u frižideru ljutito urla na djevojčicu, a nitko drugi na nju se uopće ne obazire, izuzmemo li vršnjake koji joj se smiju zato što je na plažu stigla zabarikadirana odjećom (poseban je problem što je priča postavljena u omjer "iznimka nasuprot većine", kao da svega *jedno jedino* tijelo iskače iz normativnog socijalnog volumena, što je ozbiljni percpecijski promašaj). Svijet je,

— KAD JE SUSTAV VREDNOVANJA I SAMOVREDNOVANJA MLADIH LJUDI POSVE PREPUŠTEN TINEJDŽERSKOJ GRUPI (SA SVIM NJEZINIM ZDRAVSTVENIM I POLITIČKIM ZABLUDAMA – OD SUICIDALNIH OSJEĆAJA IZOLACIJE DO NEŽELJENIH TRUDNOĆA), REZULTAT SU "NAPUŠTENE GENERACIJE", ODNOSNO ADOLESCENTI BEZ RODITELJSKIH SAVEZNIKA —

dakle, prikazan kao izrazito neprijateljsko mjesto, kojim vladaju surovi vršnjaci, bez mogućnosti savezništva s roditeljima, prijateljima ili edukatorima. Završimo s time da djevojčica tek u zagrobnom snoviđenju stiže na destinaciju prepunu okruglastih pingvina i hladnih santi leda, za čijim je "tolerantnim" društvom toliko težila, čime je ukinuta mogućnost sekularnog uklapanja u zajedincu.

Što je poruka ovog andersenovski okrutnog filma? Zbog čega se redateljsko-scenaristički muški dvojac toliko uživio u poziciju *pretile djevojčice* (kako junakinju crtački neodređeno zaokruženog tijela najavljuje narativni materijal uz festival) da joj je dodijelio smrtnu kaznu za "prijestup" dozvoljene težine?

ISTI BROJ, ISTA REPRESIJA Slično kao i u bitno kritičnijem, ironičnijem kratkometražnom irskom filmu *Ljepota danas* Paula O'Flanagana, također prikazanom u istoj selekciji, u kojem djevojka prolazi kroz kiruršku promjenu kompletnog izgleda tijela da bi izgledala "spektakularno privlačno", ali završava izgledajući identično kao sijaset drugih djevojaka koje su platile isti plastičarski tretman, *Santa leda* podrazumijeva da postoji SAMO JEDAN model fizičke ljepote, čijoj se formuli podvrgavamo ili ne postojimo. Oba je filma moguće gledati i kao svojevrsnu društvenu optužnicu, prema kojoj je vamp-izgled lutke za napuhavanje neka vrsta apsolutnog, akoprem i toksičnog imperativa (djevojke koje režu ili povećavaju svoje udove da bi zadovoljile tražene dimenzije u O'Flannaganovu filmu ne postižu proklamirani "osjećaj ljepote"), dakle nasilje medijski baždarene ljepote doslovce zatire samosvijest mladih žena (i muškarca, ali o tome ne govori selekcija animiranih filmova).

Je li obrazac *traženog izgleda* zaista tako "svemoćan"? Sudimo li po čitavom nizu istraživanja promjenjivog polja ljepote, ni povijest ni sadašnjost nisu uspjele normirati ljudski izgled (usp. knjige poput *Mita o ljupoti* Naomi Wolf, ali i bitno konzervativniju Ecovu studiju *Povijest ljepote*), pogotovo ne na način da se određeni tip izgleda smatra "samorazumljivo" i kontinuirano privlačnim. Mauritanija, primjerice, i dan-danas idealom ženske ljepote smatra stokilogramsku kilažu. Brojne antopološke studije pokazuju da su ljudima seksualno izuzetno privlačne medijski potpuno zanemarene pojave, poput izgleda muških ruku, boje ženskog glasa ili mirisa (muške i ženske kože). Čitav niz rodnih analiza ukazuje na to da se ne zaljubljujemo u "sliku", već u kompleksnu mrežu nečijeg ponašanja, državanja, *stava*. Zašto onda djeca i dalje gledaju filmove u kojima ne postoji nikakav drugi čimbenik erotske selekcije osim nijeme slike tuđeg tijela?

POD NOŽEM U trećem filmu ovogodišnje edu-selekcije Animafesta, izraleskom kratkometražnom filmu pod nazivom *Slonica* Milene Klebanov (2006), Slonica zaljubljena u Žirafu odlazi na plastičnu kirurgiju kako bi joj liječnici odstranili surlu i smanjili uši. Nakon intervencije ipak ostaje bez voljene cure, jer je ona i dalje ne primjećuje. U sljedećem trenutku pristaje na ponuđeni zagrljaj Zeca, premda do tog trenutka nema naznake da se Slonici taj isti Zec imalo dopadao (ili da ga je primjećivala). Drugim riječima, nema nikakvih *kriterija* po kojima bi filmska protagonistica birala svoju partnericu i partnera: ili joj odmiče idealizirana ljepotica (ova dimenzija priče bar njeguje mogućnost queer žudnje), ili pristaje na prvu osobu koja prema njoj pruža šape. Bojim se da je poruka *Slonice* još problematičnija od one o navodno "smrtonosnoj" debljini, jer ne samo da junakinja gubi partnericu koja joj se sviđa, nego u završnom dijelu "magično" dobiva natrag odrezane uši i surlu, što je krajnje nerealistični scenarij za ljude koji se doista podvrgavaju operativnim zahvatima i svim njihovim postoperativnim komplikacijama (nikad više nemajući "isto" tijelo), a pitanje je i kako taj lagodni "povratak na staro" shvaća mlada, u većini slučajeva veoma doslovna publika. Može li se zaista odrezati nos pa ga – *hop* – vratiti, kao da je u pitanju lego kockica? Jesmo li do te mjere kiborgizirani da nam jedno uho više ili manje ništa ne predstavlja? Bojim se da Animafest ležerno preskače preko ovih medicinsko-etičkih pitanja.

Slonica, k tome, "fatalnu privlačnost" žirafe izjedačuje s manekenskim "izduženim" i vitkim tijelom, dakako i malim nosom i sitnim ušima, tako da djeca još jednom utvrđuju gradivo o "dobitnoj" ili "gubitnoj" kombinaciji tjelesnih mjera (jer ako ih nemaš, završit ćeš s nekime koga *nisi* izabrala).

TANKE LINIJE AUTODESTRUKCIJE Čini se da svi animirani filmovi točno znaju kako trebaju izgledati seksipilni mladići i djevojke i ne oklijevaju nas uputiti u lekciju o tragičnosti onih *drugih*, "čudovišnih" tijela. U tome nema ničeg emancipatorskog, još manje edukativnog. Zdravsteno gledano, ljudska tijela šetaju svijetom u nevjerojatnom obilju oblika, težina i boja, pa čak i različitih stupnjeva pokretnosti i spretnosti, kao što prolaze i kroz različite životne promjene, s time da u tom bogatstvu doista nema ničeg "odbojnog". Naprotiv: tijela su tragikomično, animalno privlačna upravo u svojim ekscesima, rekao bi Bataille.

Zašto je onda *pin-up* izgled glavno medijsko nasilje kojem su djeca podvrgnuta i u holivudskoj i u alternativnoj varijanti *filmovanja*? I to s rezultatom da je svaka četvrta djevojčica u SAD-u toliko nezadovoljna svojim izgledom da pati od kliničke depresije (podaci Svjetske zdravstvene organizacije), dok je zabilježeno da svaki drugi adolescenstki dječak izjavljuje da "ne voli svoje tijelo". Zdravstveni problemi s dijetama i strogom kontrolom težine u zapadnom svijetu počinju već u ranoj osnovnoj školi, kasnije često prerastajući u vrlo ozbiljne ovisnosti, dugoročne probleme s krvnim tlakom, nesanicom, želučanom kiselinom i radom mokraćnog mjehura (mnogi su dijetetski preparati dijuretici).

Žalosno je što tako malo umjetničkih projekata raspravlja o poremećajima prehrane, slike vlastitog tijela i samosvijesti u koje su uronjene generacije konzumenata "savršenog medijskog izgleda". Premda je edu-selekcija Animafesta odabrala izvrstan tematski fokus, materijali koji su ponuđeni ne doprinose kvalitativnim promjenama u samopercepciji mladenačkog tijela. Poseban je problem forsiranje rekreativne seksualnosti kao *primarne* identitetske pozicije tinejdžera, pri čemu nijedan film ne raspravlja o emocionalnim promjenama koje donosi psihofizička intimnost, dok samo jedan film sugerira da dakle ciljanoj skupini festivalske selekcije, jest *Dobra djevojčica* norveške animatorice Astrid Aakra. Njezina junakinja Lussi vremenom shvaća da poslušne, pristojne, dotjerane, pokorno svima nasmiješene i krajnje požrtvovne djevojčice nitko ne primjećuje. One se toliko stapaju sa zidovima i namještajem da doslovce "nestaju" iz roditeljske i školske percepcije. Zanimljivo je da u *Dobroj djevojčici* roditelji postoje kao aktivni element tinejdžerskog života (primjećuju nestanak djevojčice, traže je, raduju se njezinom povratku i odlučuju joj posvetiti pažnju), dakle sustav vrednovanja mladih ljudi posve prepušten tinejdžerskoj grupi (sa svim njezinim komercijalnim, logičkim, zdravstvenim i političkim zabludama: od suicidalnih osjećaja izolacije do neželjenih trudnoća i ostalih posljedica koje uredno bilježi Animafestova selekcija).

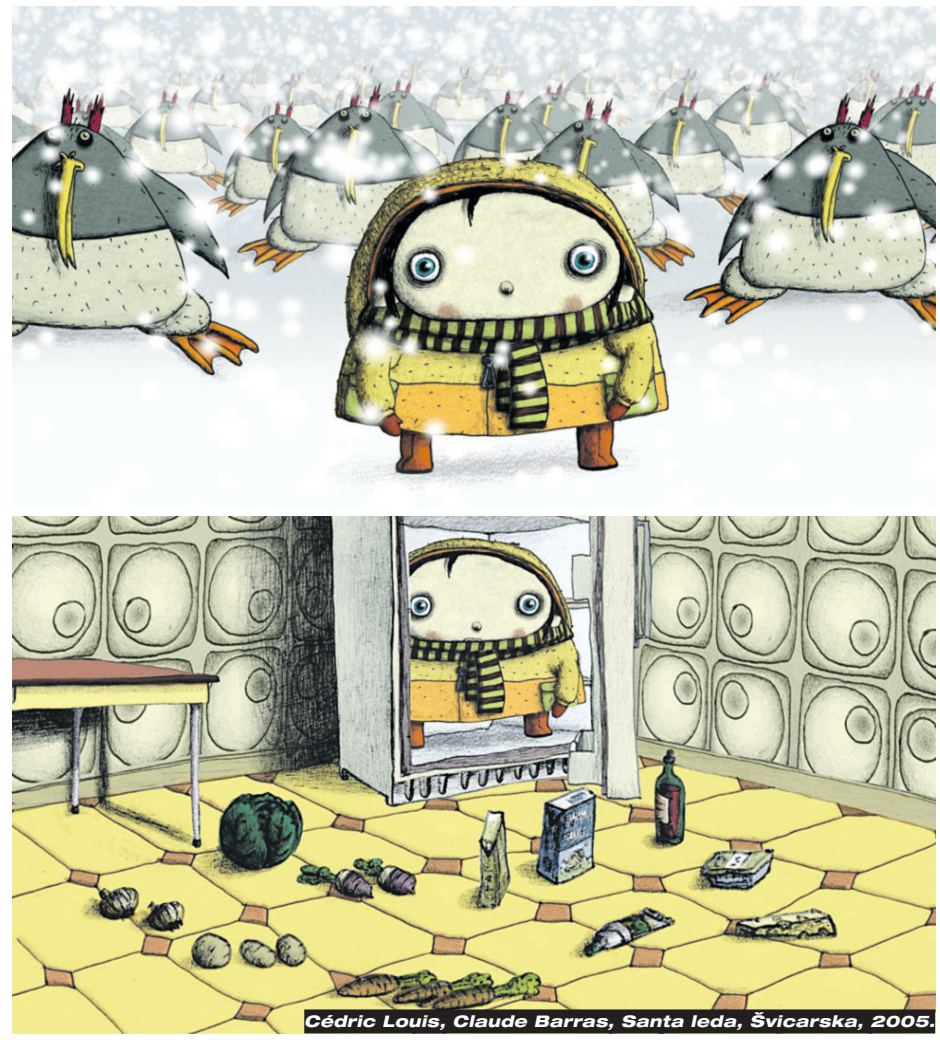

Cédric Louis, Claude Barras, Santa leda, Švicarska, 2005.

je u tinejdžerskom seksu nadasve korisno upotrijebiti prezervative radi opasnosti od trudnoće ili seksualno prenosivih bolesti (*Sexteens* argentinskog autora Juana Pabla Zaramelle iz 2007. godine). Čitava je selekcija prikaz "napuštene generacije", čiji roditelji – suprotno preporukama različitih psihologijskih i pedagogijskih škola o periodu adolescencije – ne sudjeluju u gorućim problemima svoje djece. Iznimka je ciklus kratkih filmova pod zajedničkim nazivnikom *Naked/Nagi* nizozemskog animatora Mische Kampa iz 2006. godine, također djelomično prikazanih u sklopu Animafesta (uvrštena su tri od šest Kampovih filmova). *Nagi* uspostavljaju drugačije parametre dječje otvorenosti: serija je osmišljena kao kompjutorski obrađena kolekcija ispovijesti adolescenata o promjenama na njihovu tijelu zbog seksualnog sazrijevanja, u čijoj pozitivnoj percepciji sudjeluju i roditelji i prijatelji, unatoč adresiranim strahovima od međusobnog nerazumijevanja.

IZLAZAK IZ NEVIDLJIVOSTI Jedini film ovogodišnjeg edukativnog ciklusa Animafesta koji bih doista preporučila pedagozima, roditeljima i nastavnicima, Tek kad Lussi skupi snagu i pokaže svoju ljutnju, odnosno odbije na zahtjeve društvene sredine odgovarati strpljivo, blago i s predanim samponištenjem, zidovi joj dopuste da se vrate natrag u stanje vidljivosti, usput oslobodivši i mnogu drugu, slično zatomljenu djecu. Školski zidovi u koje su zarobljena djeca na koju nitko ne obraća pažnju signaliziraju pravo obilje problema s generacijama o kojima najstrastvenije brinu konzumerističke industrije igračaka, kozmetike, odjeće, tehničkih naprava. Tamo rade stručnjaci koji itekako pažljivo slušaju dječje strahove i potrebe, nudeći im gomilu "nadomjestaka" ljudske brižnosti.

Moj je dojam da bi razgovor o djeci koja se gube u zatvorskim zidovima "malih manekenki" i "malih snagatora", kao i u zidovima mehaničke seksualne gimnastike kao ideala "odrasle žudnje", trebalo otvoriti znatno intenzivnijoj suradnji s kritičkim saveznicima, u obiteljskim domovima, školama, na sportskim igralištima.

Inače adolescentima zbilja prijeti tiho *srastanje*, bezglasna predaja ili stapanje s medijskim skladištem prisilnih stereotipa●

ČUVAR TAJNE

UZ CIKLUS FILMOVA ERICA ROHMERA U ZAGREBAČKOM KINU TUŠKANAC I HRT-U

VIŠNJA PENTIĆ

Things are as I think they are and as say they are on the blue guitar.
Wallace Stevens

U filmovima Erica Rohmera likovi su uvijek na odmoru. Uhvaćeni u snovitu dokolicu lutaju između plaže, kave i kolača u vrtu te jedrenja, da bi noću neizostavno plesali uz neku pomalo šašavu glazbu. Malo se toga zapravo događa, a opet postoji napetost koja bi se mogla sažeti u jednostavno pitanje: "Što mi se sve može dogoditi na ovim praznicima?" Napetost proizlazi iz nepredvidljive kvalitete života samog koja se nalazi u srcu svih Rohmerovih filmova. Slučajnost je uvijek ona koja povezuje i razdvaja likove koji elegantno plešu uz njenu glazbu. Stoga ih ne određuje toliko njihovo djelovanje, koliko njihovo viđenje okolnosti koje ih okružuju, a njega iskazuju bogatim i opširnim dijalozima, što je jedan od najspecifičnijih elemenata Rohmerova stila. Likovi nisu dobri ili loši, karakterizacija je bliža podjeli na Sanjara, Racionalista, Naivca, Romantika… Često je dijalog splet različitih pogleda koje te pozicije nude na posvema istu stvar, na primjer Vjernost ili Sudbinu. Tako na početku *Pauline na plaži* likovi krate ljetnu večer dugim razgovorom na temu "Što je za mene ljubav?" Stav koji iznosi svaki od njih uvodi u ono što će se s njima događati u ostatku filma. Izneseni stavovi obično su kontrapunktirani djelima jer je gotovo uvijek riječ o uočljivoj nepodudarnosti – govorimo jedno, a radimo drugo. Upravo je taj fenomen u središtu Romherova opusa: vječni nerazmjer između izgovorenog i učinjenog. No nije jednostavno riječ o laganju, više o obmanjivanju sebe, a time i drugih. Možda najdirljiviji Rohmerov film, *Zelena zraka* priča je o usamljenoj i zbunjenoj heroini koja od grupe umirovljenika na plaži saznaje za staro vjerovanje da će onaj tko ugleda zelenu zraku što se ponekad pojavljuje na horizontu pri zalasku sunca moći jasno vidjeti svoje i tuđe osjećaje. Inherentno ljudska sposobnost samoobmanjivanja, za koju se čini da može biti uklonjena samo čarolijom (*zelenom zrakom*), neiscrpan je izvor autorove inspiracije. Spomenuta *Pauline na plaži* tako završava dogovorom dviju junakinja da istom događaju pripišu suprotne interpretacije kako bi svaka od njih ostala sretna, odnosno nepovrijeđena. Život je satkan od mreže paradoksa koju smo sami ispleli, a njena struktura ocrtava se u svakom od autorovih filmova.

MORALNE PRIČE (CONTES MORAUX) *La Boulanger de Monceau (1963), La carrière de Suzanne (1963), La collectionneuse (1967), Ma nuit chez Maud (1969), La genou de Claire (1970), L'amour l'après-midi (1972)*

Čovjek se vozi vlakom i promatra žene koje ga gotovo dodiruju. Svaka od njih nepresušno je vrelo fantazije baš zato što se ništa neće nikada dogoditi. Jedna je to od uvodnih sekvenci *Ljubavi poslijepodne* iz ciklusa *Šest moralnih priča*. Autor je o tom projektu rekao: "Ono što zovem moralnom pričom nije priča s moralom, nego pripovijest koja se bavi manje onim što ljudi rade nego onim što im je na pameti dok to rade". Inspiraciju za taj ciklus Rohmer je pronašao u filozofiji Blaisea Pascala. Ljudsko je djelovanje regulirano nizom autorestrikcija, a njihove manifestacije u ljudskom djelovanju kao i motivacija za njihovo primjenjivanje razotkrivaju se u obradi klasične teme zauzeta muškaraca zaintrigirana drugom ženom (referirajući se na *Sunrise* svog velikog uzora Friedricha Wilhelma Murnaua, na čijem je *Faustu* i doktorirao). Muškarac odolijeva čarima zabranjena objekta želje, a Rohmera zanima kako i zašto junak odlučuje postupati *moralno*. Jean-Louis Trintignant u *Mojoj noći kod Maud* odlučuje se za ženu koja više odgovara njegovu setu vrijednosti, a ne onu koja ga uistinu privlači. Iako je njegov izbor naizgled moralan, cijelo vrijeme imamo dojam da je riječ o nasilju nad vlastitom prirodom. Rohmerov pristup se ne osniva na moraliziranju oko navedena izbora, nego na razotkrivanju mehanizama koji su do njega doveli, kao i njegovih posljedica.

— ROHMER JE JEDNOM PRILIKOM REKAO KAKO GA U FILMU NE ZANIMA OZNAČIVANJE, NEGO POKAZIVANJE; ODNOSNO NIJE DOVOLJNO DOKAZATI DA JE NEŠTO TO ŠTO JEST, NEGO POKAZATI NAČIN NA KOJI ONO TO JEST —

KOMEDIJE I IZREKE (COMÉDIES ET PROVERBES) *La femme de l'aviateur (1981), Le beau mariage (1982), Pauline a la plage (1983), Les nuits de la pleine lune (1984), Le rayon vert (1986), L'amie de mon amie (1987)*

Kada bi taj ciklus imao poruku, ona bi zasigurno bila da ljudi rijetko kada nauče nešto o sebi te kako su promjene uvijek više posljedica okolnosti, a manje naša vlastita djelovanja. U srcu tog ciklusa nalazi se forma komedije zablude. Radnja se tako često temelji na nekoj vrsti nesporazuma koji rezultira nizom zabluda čijim se razotkrivanjem priča sretno završava. Likovi su samo marionete nedokučivih slučajnosti koje su zgusnute filmskim vremenom i koje u potpunosti upravljaju pričom. Najljepši je primjer *Prijatelj moje prijateljice* koji varira temu Shakespeareove komedije *Na tri kralja*. Dva muškaraca i dvije žene nalaze se u ljubavnom četverokutu u kojem svatko žudi za pogrešnom osobom. Na kraju filma, nakon brojnih peripetija, parovi su sretno raspodijeljeni. Klasičnost redateljeva pristupa lijepo se može vidjeti u završnoj sekvenci filma u kojoj se parovi sjedinjuju odjeveni u komplementarne plave i zelene boje. Cijeli film počiva na hipertrofiji slučajnosti (neprestano se događa ono što u životu samo priželjkujemo, na primjer slučajan susret s voljenom osobom) koje upravljaju sudbinama likova te njihovim vlastitim samoobmanjivanjem. Sretno razrješenje nije proizvod njihova vlastita djelovanja, nego sretna dodira sudbine, svojevrstan *deus ex machina*. Sličnu funkciju ima zelena zraka u istoimenu filmu; nakon što je junakinja ugleda, konačno pronalazi tako željenu romantičnu ljubav. Njen ushit na kraju priče nije rezultat njena rada na sebi ili njenih i tuđih postupaka, nego neobjašnjive i sveprisutne promjene kola sreće. Taj je ciklus možda najreligiozniji u čitavu autorovu opusu jer dosljedno pokazuje milost svijeta i njenu neobjašnjivost. Ona je poput izgubljenih karata koje junakinja *Zelene zrake* uporno nalazi na ulici: jednostavno tamo.

PRIČE O ČETIRI GODIŠNJA DOBA (CONTES DES QUATRE SAISONS) *Conte de printemps (1990), Conte d'hiver (1992), Conte d'été (1996), Conte d'automne (1998)*

U svom posljednjem i najzrelijem ciklusu autor je objedinio svoje interese prikazavši istovremeno zakonitosti ljudi i prirode. Ključnu inspiraciju za taj je ciklus pronašao u romansama Williama Shakespearea, a kazališno uprizorenje njegove *Zimske priče* ključni je dio istoimena filma. Na razini radnje zadržan je princip korišten u prethodnom ciklusu, no on je sada spojen sa specifičnostima životnih i prirodnih ciklusa. Mladost, zrelost, starost odgovaraju ciklusima same prirode (ljeto, jesen, zima, proljeće), a njihovo preklapanje i razdvajanje tema je ovog ciklusa. Tako u *Zimskoj priči* stagniranje i zaleđenost prirode odgovara stanju glavne junakinje koja u nekoj vrsti vakuuma očekuje magično buđenje vlastite sudbine. Svaki od filmova smješten je u prostor koji najbolje dočarava atmosferu odgovarajućeg godišnjeg doba, a tome odgovara i tonska paleta filma. *Ljetna priča* sva je u blijedo plavom i žutom, *Jesenja* u zagasitim toplim bojama, dok je *Zimska priča* siva i bijela, a *Proljetna* intenzivno zelena. Svi autorovi filmovi imaju prepoznatljiv kolorit, svjetlo i sveukupan sklad (fotografija Nestora Almendrosa i Bernarda Lutica), što u ovom ciklusu dobiva svoj puni smisao. Gotovo svaki kadar izgleda kao neka duboko promišljena klasična kompozicija unutar koje se likovi kreću poput simbola sebe samih iskazujući tako neodoljivu dosljednost vlastite prirode. Nakon zime uvijek će doći ljeto, a nakon tuge, period sreće; za Rohmera to je prva, posljednja i najljepša istina.

ČUVAR TAJNE *Val – kako može biti jedno.* Paul Valery

Rohmer je jednom prilikom rekao kako ga u filmu ne zanima označivanje, nego pokazivanje; odnosno nije dovoljno dokazati da je nešto to što jest, nego pokazati način na koji ono to jest. Svojim filmovima on tako pokazuje dosljednu nepredvidljivost ljudske prirode i zavodljivu kvalitetu života samog koji sačinjava neobjašnjiv koloplet slučajnosti. Za njega filmska je umjetnost sredstvo razotkrivanja mehanizama stvarnosti i njenih sudionika te nikada nije sama sebi svrhom. Moglo bi se stoga reći da je Rohmer zbog svoje promišljeno nevidljive režije hiperrealist filmske umjetnosti, no takvom se klasifikacijom samo površinski zadire u njegovo kompleksno stvaralaštvo. U filmu je pronašao optimalno sredstvo da nam približi ljude i tajne njihove egzistencije, ne s namjerom da nam ih objasni, već da nam ponudi da živimo i njihove živote barem na 90 minuta. Mogući svjetovi na platnu istovremeno postaju utočište i refleksije i fantazije. Život se zgušnjava u artificijelnoj mašini pokretnih slika koja opija sirenskim glasom mimeze. Svijet se u njegovim filmovima nikada ne mijenja, a opet ostaje nepredvidljiv i baš zato tako primamljiv. U savršenoj tišini praznika na platnu okrećemo se stvarima za koje obično nemamo vremena te osluškujući unutarnji sat dopuštamo dokolici da postane igralište želje i užitka. Svijet ne treba mijenjati, ali ponekad mu se teško diviti. Upravo je u tome Rohmer nenadmašan, svaki njegov susret sa stvarnošću odiše dubokom fascinacijom pronađenim. Kada bi postojala tajna, čuvao bi je Eric Rohmer●

POUKE O INSTITUCIJI BRAKA

U NEDAVNO OTVORENOM PRVOM HRVATSKOM KINU SPECIJALIZIRANOM ZA DOKUMENTARNE FILMOVE IGRA INSPIRATIVAN I ZABAVAN DOKUMENTARAC *Plati i ženi/Cash & Marry*, O SKLAPANJU BRAKOVA ILEGALNIH IMIGRANATA RADI DOBIVANJA VIZE

Plati i ženi/Cash & Marry,
r. Atanas Georgiev, 2009.

JELENA OSTOJIĆ

Ilegalni imigranti nekorektan je naziv za one koji su se uputili preko granice u potrazi za boljim uvjetima života. Oni su najčešće u zemljama domaćinima nepoželjni ili ih se tretira kao nužno zlo, a pridjev "ilegalan" (kao da netko doista može biti ilegalan – kako kaže *Asian Dub Foundation*: "There is no such thing as illegal immigrants, only illegal governments") izlika je za kršenje njihovih ljudskih prava, što je pogotovo bjelodano ako imamo u vidu da je njihova "legalnost" samo stvar političke volje. Jedan od načina stjecanja papira, a samim tim i građanskih prava u stranoj državi, jest brak, pa je tako ta nerijetko represivna institucija dobila mogućnost transformacije u gotovo subverzivnu. Taj je trend pogotovo raširen među mladim balkanskim studentima u Austriji koji nakon isteka studentskih viza na sve moguće načine pokušavaju izbjeći povratak u tranzicijsku kaljužu iz koje su i pobjegli.

KOLIKO KOŠTA BRAK? Atanas Georgiev, redatelj dokumentarnog filma *Plati i ženi*, uputio se s prijateljem Markom u Beč kako bi za potrebe svog filma pronašao austrijsku suprugu i oženio se radi papira, naravno, s namjerom da cijeli taj proces dokumentira. Unatoč protivljenju majke i djevojke koje ostavlja u Makedoniji, Atanas uz Markovu pomoć počinje potragu za budućom suprugom. Njihov je plan dijeliti letke s bračnom ponudom, a za pristanak su spremni platiti i cijenu od pet tisuća eura. U filmu saznajemo i to da je njihova ponuda premala i da se cijene te usluge u državama Europske unije uglavnom kreću između 7 i 12 tisuća eura. Prilaze djevojkama i ženama na ulici, odlaze u noćne klubove, pregovaraju s muževima na tržnici te prodavačem kebaba. Napokon, na fakultetu pronalaze jednu studenticu, članicu Komunističke partije Austrije, koja je voljna udati se za Atanasa da bi mu pomogla. Vidno preplašena i zbunjena cijelim nizom mogućih sankcija, bori se s roditeljima koji se protive njenoj odluci. Nelagodu koja se stvara tijekom pregovora, i s njom i s ostalim ženama koje su pokušali nagovoriti na brak, teško je ne osjetiti. Ključnu ulogu igra veseli Bosanac Marko koji vodi cijelu stvar, razbija napetosti i daje cijelom filmu komičan ton.

KAKO IZGLEDA "DOBAR" BRAK? Osim njihova eksperimenta, koji čini kostur, film je ispresijecan i mnogim tragikomičnim životnim situacijama ostalih sudionika. Teme rasizma i predrasuda prema strancima i teških životnih uvjeta ljudi koji pokušavaju stvoriti neku perspektivu na razvijenom Zapadu provlače se kroz cijeli film i, iako su teške i sumorne, isprepliću se s velikom dozom humora. Sam naslov filma ukazuje na apsurdnosti koje proizlaze iz procesa transformacije braka kao institucije, a koju proizvode vlasti u pokušaju suzbijanja *lažnih* brakova. Naime, u nemogućnosti kontroliranja situacije u kojoj se velik broj brakova sklapa radi papira austrijske vlasti tomu pokušavaju stati na kraj tako da provjeravaju da li novopečeni supružnici žive skupa, što znaju jedno o drugom, pa čak pregledavaju da li je u stanu prljavo rublje obaju supružnika. Tim činom kao da poručuju kako bi jedan brak ustvari trebao izgledati, a s druge strane, autori filma ostavljaju dojam da se s takvom romantičnom predodžbom braka vjerojatno i slažu, jer jedino *pravo* vjenčanje u filmu ujedno ima i funkciju *happy enda*.

AUTOIRONIJSKI ODMAK Posebno zanimljivi u filmu jesu dijelovi u kojima upoznajemo muškarce koji prepričavaju svoja bračna iskustva s nepoznatim suprugama, ali i cijela atmosfera balkanske dijaspore u Beču, kao i sumnje u vlastiti odabir da ostanu živjeti u Beču. Dobra ilustracija njihovih problema sadržana je u priči jednog od sugovornika u kojoj on objašnjava da je za svaku potvrdu koju je morao izvaditi za vrijeme boravka u Austriji danima prikupljao potrebnu papirologiju i prolazio spore i naporne procedure, osim za onu koja mu je trebala kad se odlučio vratiti u Srbiju. Za odjavu mu je ukupno trebalo 60 sekundi. Unatoč nekim nedostacima filma, kao što je mjestimičan dojam insceniranosti unutar istraživačkog projekta, odabir stila kojim se prišlo tako kompleksnoj i slojevitoj temi jest prednost. Zafrkantski ton i autoironija karakteristična za balkanski tip humora obilježavaju cijeli film i iz tih potresnih priča uglavnom izvlače ono najduhovitije i tako, unatoč dokumentarnom karakteru, *Plati i ženi* uspijeva biti tipičan film naših prostora u kojem se najbolje ismijava upravo samog sebe. To mu nikako nije nedostatak, nego, štoviše, prednost●

— NAZIV FILMA UKAZUJE NA APSURDNOSTI KOJE PROIZLAZE IZ PROCESA TRANSFORMACIJE BRAKA KAO INSTITUCIJE, A KOJU PROIZVODE VLASTI U POKUŠAJU SUZBIJANJA *lažnih* BRAKOVA —

GANGA-ARGUMENT ZA JEDAN SVJETSKI PARTY

GANGA JE POSTAVLJENA U TEMATSKO OKRILJE KONFERENCIJE Performance Studies international (PSI) KAO FENOMEN visokog kulturnog otpora, ŠTO JE PREŠUTNO ODREĐENJE KOJE NE GUBI VEĆ DESETLJEĆIMA, NE DOMOGAVŠI SE NI U JEDNOM OD DOSADAŠNJIH VALOVA INSTRUMENTALIZACIJE BAŠTINE DO RAZINE POKAZNIH VJEŽBI NACIONALNOG FOLKLORA

INES PRICA

Postoji bezbroj načina da se načne ova priča, pa čak i velik broj mogućnosti da se započne s onim jednostavnim i zapostavljenim: "jednoga dana". Doista, jednoga je, i to sunčanog ljetnog dana, započelo stvaranje brojčano nejakoga ali interdisciplinarnog tima koji će se u iduće dvije godine izboriti za zagrebačku konferenciju *Performance Studies international* (PSi), uglednog akademskog naslova i vodstva Eda Sheera. Da konferenciju jednoga dana nismo i službeno "dobili", ne bi bilo ni *gange* u njezinoj završnici. Dvadesetak pjevačica i pjevača iz Imotskog *u širem smislu* i zapadnohercegovačkog Rakitna ne bi se spremalo da u suton zadnje lipanjske nedjelje, na samom kraju konferencije, zauzme mjesta na velikoj sceni ZKM-a, ne znajući, kao ni sami "kuratori" priredbe, na kakav će odjek naići među internacionalnom, a pogotovo zagrebačkom publikom. No nitko na završnoj ceremoniji ipak neće strepiti pred estradnim baukom "debakla". Ganga i jest postavljena u tematsko okrilje konferencije kao fenomen *visokog kulturnog otpora*, što je prešutno određenje koje ne gubi već desetljećima, ne domogavši se ni u jednom od dosadašnjih valova instrumentalizacije baštine do razine *pokaznih vježbi* nacionalnog folklora. Domaći organizatori konferencije ponudom su intrigantne teme, *promašaja*, *greške, nerazumijevanja*, oslobodili prostor za razmjerno rizičnu recepciju glazbenokulturalnog fenomena koji se ni u blagonaklonim definicijama ne može objasniti drukčije nego svojom "promašenošću", odnosno otklonom. Ganga se, naime, iz teško objašnjivih razloga te blago rečeno, ili voli ili ne voli. U svakom pogledu minimalistički obrazac, jer traje koliko ljudski dah, smješta se u najtješnje intervale, ne zahtijeva instrumente ni ritualno-običajne inscenacije, a riječi troši opako škrto i ekonomično, ganga bi ako ništa, da se tko tomu dosjetio, mogla biti sjajan primjer *recesijskog* kulturnog stvaralaštva. No ima nešto što uvijek smeta njezinu *piaru*. Dok jednima predstavlja jednostavno *sreću postojanja*, fizičku ugodu pod navalom kisika, stihova najizravnijeg erotskog obraćanja i socijalnog, često politički subverzivnog otpora, drugima para uši "netemperiranim" zvukom, bezobraznim stihom, prizorima svijeta prije izuma *photo-shopa*. I baš je na takav ambivalentni sadržaj, neodlučno vrednovanje performativa koji bilo svojim "identitetom" ili mimo, namjerno ili slučajem, nerazumijevanjem i nesporazumom, subverzijom ili empatijom, sudjeluju u veličanstveno-letalnom spektaklu svjetskih pokušaja i promašaja, računao nacrt teme skupa.

GANGO MOJA, KO TE IZMISLIJA? ŠKUTOR MATE, ĐAVA GA ODNIJA

Kronologija događaja nas, gotovo dvije godine unazad, zatječe u ključnome momentu pridobivanja elitne teorijske licence da se, u ponudi rutiniranih svjetskih odredišta, izvedbeno okuša na jednoj konferencijski nesigurnoj lokaciji.

Svi pokazatelji očekivanja s udaljenog kontinenta ukazuju da problemski okvir koji zacrtaju domaćini mora biti "u najmanju ruku" neodoljiv. Po uvijek istim kabinetskim pravilima, temu, dovoljno široku i inkluzivnu a opet elegantnu i profiliranu, s ugrađenim spoznajnim "virusom" koji anticipira nove vrhunce izvedbenih studija, odlučili smo stoga odrezati oštro i *po domaći*. Kako bi bilo, mišljaše toga kišnog jesenskog dana nevelika interdisciplinarna ekipa, da se njome, osim što se udovolji testu čita li se recentna teorijska produkcija promptno na periferijama svijeta, pokaže da se odavde u stanju misliti i mimo njezinih kanonskih itinerera. Ne zbog školskog "dokazivanja", niti da bi se kakvim pseudosubverzivnim misaonim spektaklom podupro akademski rast i financiranje performativnih studija u svijetu, nego baš stoga da se pokaže kako kabinetska borba za "smisaoni profit" nekad i negdje ima svoje deficitarne zbiljske učinke, pala je odluka da se, s ovoga adekvatnog mjesta, iskuša problemski i djelatni potencijal izvedbene *greške*. Na našu smo stranu time, umjesto kao utege, postavili gotovo sportski čiste namjere razotkrivanja, dijagnoze, pa onda i legitimacije socijalnog statusa jednog *mjesta za mišljenje*, s mogućnošću upisa različitih ishoda i sadržaja "miksanja" povijesti i teorije na mnoštvu, nepriznato ili potvrđeno neuglednih svjetskih lokacija. Iza nas je, čuvajući nam leđa, bila utjecajna, iako pomalo iscrpljena i u postsocijalističke termine nedovoljno prevedena postkolonijalna kritika, s *tamnim zvijezdama* svoje nevesele teorije: hibridnošću, mimikrijom, krivotvorenjem, *hinjenom uljudbom*, kao globalno prevladavajućim, a ne samo "regionalnim" performativima promašaja. Također, jedna je, još manja interdisciplinarna ekipa u međuvremenu već bila ostvarila i navlastiti pokušaj antropološkoga promišljanja kulturnih fenomena socijalizma kao ugrađenih ili posljedičnih grešaka povijesne kontekstualizacije *lijepih teorija*. Strateška, lukava inteligencija "slabih subjekata" svijeta odnosi još jednu svoju pobjedu – tema je, uz tapšanje američke centrale, s oduševljenjem dočekana kod brojnih, teoretičarskih, performerskih ali i životnih zatočenika vladajućeg *režima uspjeha*. Nakratko prije iscrpljujućeg hoda po institucijama, mala je interdisciplinarna ekipa imala razloga za jedno sportski čisto i zasluženo "jeeee".

— U SVAKOM POGLEDU MINIMALISTIČKI OBRAZAC, JER TRAJE KOLIKO LJUDSKI DAH, NE ZAHTIJEVA INSTRUMENTE NI RITUALNO-OBIČAJNE INSCENACIJE, A RIJEČI TROŠI ŠKRTO I EKONOMIČNO, GANGA BI MOGLA BITI SJAJAN PRIMJER recesijskog KULTURNOG STVARALAŠTVA —

No od početka smo bili otvoreno svjesni da "borba za Zagreb" mora, kao i svaka *borba za Zagreb*, imati i elemente *speena*: iz relativno anonimne, politički možda *bomba-stične* ali hedonistički uspavane metropole (uskoro potom proglašene najdosadnijim europskim gradom) valjalo je odaslati ne samo jamstvo postsocijalističke načitanosti, nego i signale kognitivno-iskustvene uzbudljivosti lokaliteta koja na kraju uvijek, posve turistički, presudi kupovini karte za kakvu prekooceansku simpozijsku destinaciju. Zaključak da se obećanje ovako nejasno golicajućeg, *all inclusive*

ugođaja može ostvariti tek čeprkanjem po arsenalu prešućenih ali vitalnih identitetsko-folklornih sadržaja, bit će važan putokaz za uvođenje *ganga-argumenta* u jedan svjetski događaj. Na stranu sada to da će naposljetku, i "ustruc" tako promišljenom PR-u, dva posve neubrojena faktora presuđivati uspješnosti zagrebačke konferencije: prazno mjesto na svjetskoj karti svinjske gripoznosti, ali i neočekivani problem studentskog blokiranja glavnoga mjesta održavanja, u čudnoj će se poništavajućoj kombinaciji razglašenosti i utaje, straha i odvažnosti, rezignacije i entuzijazma, autoriteta i osmišljene anonimnosti, pojaviti u obzoru održivosti ovog pothvata.

AMERIKO, SJEVERNA I JUŽNA, U TEBI SU BRAĆA NAŠA TUŽNA

Uskoro će, jednoga od tih dana slavlja, trudom institucija i pojedinaca izravno umiješanih i u rad konferencije, osvanuti i hrvatski prijevod (prvi u svijetu) McKenzieva seminalnog djela *Izvedi ili snosi posljedice*, s doduše pomalo nepredvidivim posljedicama koje je zagrebačko predstavljanje knjige imalo po "konstitutivnu bit" autorove ključne zamisli o *hlapidbi* (perfumance).

Postavljena, mislili smo, "baš kako je nama trebalo", ideja entropijskog raspršivanja esencijalnih teorijskih i misaonih događaja prema kontingentnim htijenjima povijesnih i socijalnih rubova, neočekivano zapinje u prizemljenju na isto ono tlo, čiju smo zabačenost od prekooceanske misli od sredine 20. stoljeća htjeli vidjeti kao prirodni okoliš temeljne problemske zamisli. Ovdje se jednom, kako je bio postavljen recenzentski argument knjige slavnoga autora, zahvaljujući i idiosinkratičnoj "hladnoratovskoj" epizodi *samoupravnog* mišljenja, koje tek čeka finale svoje povijesne valorizacije, ali koje je pretrpilo čitavu skalu svojih hlapidbenih učinaka, izrodio neuklonjivi presedan slobodne ili "divlje" intervencije u stilove *zapadnog mišljenja*. A značaj ruba kao eksperimentalnoga i aktivnoga, *vertikalnog propadališta*, a ne prihvatno-skladišnoga, *horizontalnog trulišta* etabliranih koncepata u stanju je žestoko promijeniti putanju visoko isteoretizirane "hlapidbe" koju centar izvedbenoga mišljenja mora poput rezervnog čipa ugraditi u anticipaciju svoje eventualne neuspješnosti. Jednostavnije rečeno, performativni režim "izvedi ili snosi posljedice" kao krajnja destinacija jednoga politički moćnog sistema teoretiziranja, koji međutim sluti svoj zalazak u neprepoznatljivosti i raskomadanosti učinaka koje je uokolo posijao, moguće je – kako je glasio prijedlog iz domaćih hlapidbenih okolnosti – radikalno "skratiti" u okrutnoj

— ČINI SE KAO DA JE GANGA OPSTALA ZAHVALJUJUĆI BLAGOTVORNU NEDOSTATKU NJEGE —

inverziji njegova temeljnog (socijalnog) oslonca. Ili "još jednostavnije" rečeno: u kulturnim okruženjima sviklim na ironiju, rezignaciju, ali i otpor, vitalnost i brutalnu otpornost prema posljedicama radikalnih zamisli – njegova *šifra* glasi: "izvedi ili (*brate*) nemoj!". Boli te, u krajnjoj liniji, i sada posve jednostavno rečeno, *neka stvar* za učinak svih katedarskih zamisli i sjedničkih dogovora. Ne moraš uspjeti, ne moraš izvesti, ionako ćeš snositi posljedice. Ionako je povijest nepravedna, ideologija lažna, ionako će te izdati brat, komšija ili bog, ionako je svijet retoričkog karaktera, zbilja povlašteno subjektivna, tvoj identitet je konstrukcija, ionako živiš s figom u džepu, dok čekaš svoj privatni "perfumance". Tvoj izbor je, da se tako izrazim glasom prosječnog domoroca, neperformativnoga karaktera: moraš, smiješ, a često i želiš biti neuspješan. Glasoviti izlazak iz binarnih opozicija ovdje zahtijeva minimalnu retoričku intervenciju u sudbonosno ili/ili izvedbene paradigme – ravnaš se uglavnom prema pravilu: izvedi *ali* nemoj. Kad bi McKenzie doznao kako se ovdje "uspješno" živi pod kroničnim navodnim znakovima, to bi mu samo potvrdilo smrtni salto (kasnokapitalističke) performativnosti koji je tako genijalno izveo u teorijskim terminima. On se, međutim, naljutio, smatrajući ovaj oblik recenzentskog iskrivljavanja zlobnim i dismisivnim. Postoje dakle i takvi promašaji, oni oblici krivog čitanja (neuspješne hlapidbe?) koji su ne samo neuračunati nego izgleda i neubrojivi. Hoćemo li onda hrabro prema takvim konzekvencijama naše, očito izvrsno nagođene teme, prema probijanju granica promašaja kao "kulturno zaštićenog žanra"? Ili ćemo kočiti na nizbrdici postkolonijalne *odanosti prema teoriji*, kada bi se svakom reprezentativnom "promašitelju" moglo ponuditi njegovo sigurno mjesto, unaprijed rezervirano prikrivenim milenarizmom zapadnoga mišljenja, ziheraškim prizivanjem neparfumiranoga kraja i kraha, zato da on ipak nikad ne bi stigao?

LAŽU RUSI, JEBLI SVOJU MAJKU, NIJE MISEC NI VIDIO LAJKU

Možda je ovdje mjesto da se sažeto, iako sve već dugo visi na *velemreži*, iznese stav odbora konferencije prema dilemi koja se ispostavila kao vjerojatno najzanimljiviji problem skupa. Na jednoj strani, kako se naslovno uvodi u temu, ideja greške je duboko ukorijenjena u modernu zapadnu misao, gdje teoretičari razmatraju pogrešno, neočekivano i neubrojivo kao ključno za mišljenje onoga što je pravo, točno, istinito i ozbiljno. Opet, što je to što određuje uspjeh i kakva je tu uloga greške kao nezaobilazna elementa njegova razotkrivanja – jer je očito da ih ima i "dobrih" i "loših", "prihvatljivih" i "neprihvatljivih". Čini se sjajnom argumentacijskom platformom: aporije titraju elektronskim nabojem, ulozi se vide ozbiljnima i odgovornima. No kako odoljeti dubinskom rascjepu katedarske i djelatne razine ovakvo postavljenih dilema, osloboditi prostor za performativni *skok u prazno* njihove međusobne stranosti i nekomunikativnosti? Jer je u tom *slobodnom padu želje*, naposljetku, i bit svakoga promašivanja. Umjesto da odgovor čeka na kraju svakog petnaestominutnog izlaganja, dogorjelog do često falšnog očekivanja svoje povratne zapetljanosti, pa onda isti efekt mlakog aplauza premjesti nekoliko sati i ulica dalje gdje će u opuštenijoj odjeći tapšati po finalu kakva performansa *u strogom smislu te riječi*, kolektivni um domaćega odbora smišlja novu strategiju. Izmišljena je takozvana šifta, hibridna forma popodnevno-večernjeg rješavanja opakih prijepodnevnih aporija sredstvima koja su možda u stanju izmaknuti rutini vječitog odlaganja temeljnih problema svijeta za neku sljedeću konferenciju. U tu se zahtjevno udobnu pukotinu jednog dana uvukla ideja da se ganga, s teškim ali i kvalitetnim kargom navodne primitivnosti, "pusti" unutar opisanih silnica promišljenih strategija.

Jer čini se kao da je opstala upravo zahvaljujući blagotvornu nedostatku njege, samočestitajuće politike koja je svašta toga pobrkala u svojim ulaštenim kabinetima, upinjući se u izgradnju takozvanog kulturnog identiteta kao u jeftin turistički *apetizer*. Stoga usred toga govora koji s grunfovskom mudrošću vazda slavi "sve što je lijepo" – stoji nešto tako neuklopivo, drsko i neodoljivo "ružno" poput gange. Ne bojim se da će me gangaši krivo shvatiti. I sami, kroz stihove gange odaju ambivalenciju prema tom zahtjevnom glasanju koje treba snagu, maštu, a nadasve, sve rjeđe, *kolegice* i *kolege*. Uza sav užitak pjevanja, uza svu želju da stvar opstane, oni jednostavno nisu impresionirani sami sobom. A bogme ni tobom. Višekratni gotovo polugodišnji odlasci "doli" ostavljaju znanje koje je, kao i svako terensko iskustvo, ili nepripričljivo ili neslušljivo. Da se ne razumije krivo, etnomuzikološki je ganga već iscrpno opisana, klasificirana, notificirana i o njoj su do sada napisani tekstovi koji, po mome, ulaze u vrh ovdašnjega etnološkog stvaranja (većina dostupna na Tominu sajtu www.ganga.hr). Ima nešto u tom "fenomenu" što ti ne da da tekstualno vrludaš bespućima, kako povijesne tako ni poetske zbiljnosti. Ali ne da ti baš ni da ga do kraja zahvatiš, a pogotovo "doneseš". Sirotom etnologu, smještenom između dvaju svjetova, ovdje se doista nije lako odrediti. Tamo vam je, na licu mjesta, prepariranom istraživačkim žarom i potenciranom hrabrošću pred svime što ste znali da možete očekivati, recimo toliko normalno čuti i "lihvarski" zabilježiti stih: *Da sam znala da je tako lipo, jebla bi se od godine i po*. No po povratku se kolebate želite li i hoćete li to moći i javno izložiti. "Bezobraština" se, naime, u neugodnom dosluhu s još gorim asocijacijama, neosjetno autorizira prelazeći s anonimnog narodnog genija na akademski i obiteljski pomno promatranog, a uskoro možda i *promašenog* pojedinca. S druge strane, ovo je tek znanstveno verificirani primjer *ljubavne gange* koju je istraživačica zatražila da čuje u nekom primjeru – u želji da načas odahne od vala "političkih" kakve su drsko i znatiželjno dočekale ekipu s kamerama i melodioznim pitanjima – pa dobila gore naznačeni desetarac. Mogli ste naime ovaj nisko rizični ljubavni žanr predstaviti i nekim krasnim poetičnim oblikom, kakvim ganga također obiluje, poput: *Kiša pada, oblakovi lete, dođi dragi, umiljato biješe*. U tom izboru između različitih vrsta angažmana, *bacanja u samu stvar* koje od vas zahtijeva, jest temeljni mehanizam djelovanja gange kao "promašaja" u ozračju akademske kulture. Jednostavnije rečeno: traži vas da se (konačno) upoznate s nečim o čemu već dugo govorite i mislite *uz pomoć daljinskog upravljača*.

Zato ćemo, prepoznati u, i upoznati s malomišćanskom sklonošću (idem i ja upotrijebiti taj navodni eufemizam za malograđanštinu "s ljudskim likom") dizanja obrva pred nerafiniranim produktima kulturnog nasljeđa, svjedočiti mirne duše kako na zagrebačkoj špici grme "netemperirani intervali" iz razjapljenih grla i, moram izreći ovu riskantnu frazu, *otvorenih srdaca*. Kad kažem riskantno, onda ne mislim na dobrobit listača kulturnih časopisa kakvi u "otvorenim srcima" prepoznaju svoje rano poetsko stvaranje koje su jedva uspjeli prikriti. Ovo je *svijet gange* – pod riskantnim se podrazumijeva svaki kontakt koji ide predaleko prema "temperiranim intervalima" dobrohotnosti i palamuđenja. Mekušnost će, kao prozirno naličje nadmenosti, u kodeksu gangaša biti honorirano nevidljivom pljuskom koju ćete sami sebi s guštom prilijepiti, pa lipo zašutjeti. Baš kao što je mnogi retor u amfiteatru plenumske sedmice "zapanjen stao", pa zatim i sjeo, srušen iz vertikale vlastita jezika. I to nije jedina bliskost gange i blokade. Ne samo da ih je zagrebačka konferencija na neobičan način udružila kao snažan kontrapunkt "zavičajnosti" na koju se nećkajući htjela nasloniti, nego ima nešto mnogo više što veže ove dvije stvari koje kao da su izašle iz zaboravljenog djetinjstva ljudskih odnosa●

PERFORMANCE STUDIES INTERNATIONAL Na realizaciji su ganga partyja (koji će se održati u okviru konferencije Performance Studies international/ PSi 28. lipnja u ZKM-u, s početkom u 21 sat), osim kuratora (Ines Prica i Tomislav Pletenac), organizatora i izvršnih producenata konferencije (www.psi15.com) sudjelovali: Joško Ćaleta, Ivo Kuzmanić, Jože Rehberger Ogrin, Tomo Matković, Suzana Budimir, Krešo Orešković Phrulex, Frane Rojnica, Boris Perić te pjevačice i pjevači (nasumičnim redom): Vinka Zlomislić, Iva Zlomislić, Lucija Mihalj, Stipe Rojnica, Ivan Dajak, Ivan Vujica, Dine Maglić, Marijan Vučemil, Marijan Lozančić, Petar Vuletić, Marijan Kapulica, Marijan Maglić, Nikola Rojnica, Ivan Sesar, Jure Begić, Josip Penava, Zdravko Šućur, Branko Šućur, Ivan Šućur, Stipe Jelić.

ZGRADA KOJA ŠUTI

Igor Franić, Muzej suvremena umjetnosti, Zagreb

KAKAV JE DOPRINOS NOVE ZGRADE MSU-A IDENTITETU ZAGREBA? IAKO KAPITALAN OBJEKT, ZGRADU KOJA BI BILA MEĐUNARODNO RELEVANTNA GRAD SASVIM SIGURNO NIJE DOBIO

Ususret Muzeju suvremene umjetnosti Zagreb

SAŠA ŠIMPRAGA

S izgradnjom novoga Muzeja suvremene umjetnosti Zagreb je dobio i svoje prve drvorede sadnica ginka koji su posađeni uz dvije nove bezimene ulice pored muzeja s njegove sjeverne i istočne strane. Ta sporedna, ali za zagrebačke drvorede značajna stvar, svakako pada u drugi plan u usporedbi s činjenicom da su Grad i Republika ipak sve bliže useljenju MSU-a u nove prostore. No, s obzirom na arhitektonsko-urbanističke dosege nove zgrade Muzeja, ali i neposredne okolice čiju je urbanizaciju inicirala upravo njegova izgradnja, sadnice ginka su, nažalost, najzanimljivija stvar koja se na tome prostoru dogodila.

Iako je nakon izgradnje Gehryjevog Guggenheima u Bilbaou arhitektura opterećena očekivanjima, to nipošto ne znači da nove zgrade muzeja moraju nužno biti svojevrstan prostorni eksces, ali bi neovisno o svojoj veličini ili kompleksnosti svakako trebale biti u skladu s vremenom u kojemu nastaju. I to ne samo formom, već i pomacima u neposrednom doživljaju prostora koji stvaraju. Suvremeni muzeji tako izlaze iz okvira partikularnih zdanja, a postaju društvene metafore odražavajući globalnu ekonomiju i lokalne politike, s više ili manje uspjeha. Tako su neke izuzetne nove javne zgrade najrazličitijih muzeja odavno postale same po sebi generatori kulturnog i gospodarskog razvoja te spomenici identiteta i prepoznatljivosti gradova. Paralelno s izgradnjom novoga Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu, u svijetu je izgrađeno i planira se niz iznimnih muzejskih zdanja čija je forma obilježila suvremene arhitektonske tendencije. Upravo u tom smislu nova zgrada zagrebačkoga muzeja ponajbolje pokazuje propuštenu šansu. Za razliku od, u vremenu izgradnje MSU-a otvorenih primjerice *New Museuma* u New Yorku, Muzeja De Young u San Franciscu, MUSAC-a u Leonu ili Povijesnoga muzeja u Ningbou, a koji su u konkretnim abijentima i pripadajućim gradovima unijeli i nove prostorne vrijednosti, s pravom se možemo zapitati kakav je uopće doprinos nove zgrade MSU-a identitetu Zagreba?

Iako kapitalan objekt, zgradu koja bi bila međunarodno relevantna grad sasvim sigurno nije dobio, a pitanje je da li je uopće arhitektonski zanimljiva i u nacionalnom kontekstu. Zagrebački MSU, čiji je datum otvorenja za javnost još uvijek neodređen, nipošto nije objekt izgrađen u duhu vremena. Primjerice, splitski Muzej hrvatskih arheoloških spomenika arhitekta Mladena Kauzlarića, projektiran šezdesetih i uz naknadne intervencije nakon arhitektove smrti završen 1976. godine, iako znatno stariji, djeluje suvremenije od muzeja koji se u Zagrebu upravo dovršava.

TRENUTAK U ARHITEKTURI Projekt za novi MSU arhitekta Igora Franića pobijedio je 1999. godine na javnom natječaju koji, nažalost, nije bio međunarodni. Važnost trenutka u arhitekturi, odnosno njena uvjetovanost društvenim procesima, očita je i kroz činjenicu da je muzej projektiran devedesetih. Vrijeme je to koje je za posljedicu imalo najdublji pad u hrvatskoj arhitekturi dvadesetoga stoljeća, tj. onda kad hrvatska suvremena arhitektura još nije napravila znatan iskorak koji će nastupiti početkom aktualnog stoljeća kada su izgrađena i projektirana neka od zdanja koja će s vremenom sasvim sigurno poprimiti antologijski karakter, poput primjerice Kuće J2 studija 3LHD, ili propitivanog stadiona Plavi vulkan Njirić+ arhitekata. Samo nekoliko godina nakon natječaja za MSU izgrađen je i Arheološki muzej Narona u Vidu kod Metkoviću. Projekt Gorana Rake za taj prvi *in situ* muzej u Hrvatskoj po svojim je dosezima neusporedivo zanimljiviji u povijesti hrvatske arhitekture od novoga MSU-a, budući da Franićeva zgrada ne percipira sadašnjost, a još manje anticipira budućnost.

Inicijalna arhitektova ideja o objektu koji lebdi znatno je prizemljena slabim rješenjima, ponajviše na razini konstrukcije. U prvom redu, osobito je problematično stupovlje koje u zadanim okolnostima, posve nerazumljivo, potpuno zanemaruje mogućnosti dizajna. Čak i takve kakvi jesu, stupove se moglo npr. zakamuflirati biljnim materijalom, tj. puzavcem, čime bi zgrada ako već ne lebdila, onda to barem pokušavala. Zgrada je muzeja na krovu dobila i poveće prostore za ventilaciju i sl, što je manje očigledno iz neposredne vizure pješaka, ali narušava dojam o kući s obližnjih zgrada ili iz daljine. Peta fasada sastavni je dio slike grada.

— NOVA ZGRADA MUZEJA SUVREMENE UMJETNOSTI NE PERCIPIRA SADAŠNJOST, A JOŠ MANJE ANTICIPIRA BUDUĆNOST —

NEPOSREDNI PROSTORNI KONTEKST Iako zgradu MSU-a nije moguće posve valorizirati bez uvida u unutarnja prostorna rješenja, jasno je da u svom konačnom obliku eksterijeru muzeja u prvom redu nedostaje vrsnoće arhitektonskoga rukopisa. Osim naglašene zapadne, ostalim naročito slabim fasadama u prilog ne ide ni krajobrazno rješenje okolnoga prostora. Naročito je loš južni popločeni plato pred glavnim ulazom, koji bi trebao biti prostor zadržavanja i komunikacije za korisnike, a svodi se samo na to da omogući pogled na ionako nedojmljivu zgradu. Okolna posebno dizajnirana rasvjetna tijela, unatoč gradskoj politici, nisu ni usklađena s načelima zaštite od svjetlosnoga zagađenja, niti je plato primjerice hortikulturno zaštićen od buke s Avenije Dubrovnik. Isti je prostor i nesretno odvojen od parka s istočne strane objekta, na način da je povišen i bez mogućnosti direktnoga pristupa parku koji je najuspješnija točka oko muzeja. Iako je unio zamjetnu suvremenost u zagrebačku krajobraznu praksu, taj park međutim ne korespondira sa samom zgradom. Istodobno, muzeju i otvorenim prostorima oko njega može se prići isključivo s južne strane, što objekt čini nedostupnim iz smjerova gradskog središta i okolnog naselja (izuzetak je tek rampa za osobe s invaliditetom s jugozapadne strane). Zgrada time ne živi svoj neposredni prostorni kontekst. Tako ni eventualno buduće

nadovezivanje muzeja na Središnju gradsku os i susjedne postojeće i planirane (javne) zgrade nije uopće problematizirano, a što će u budućnosti sasvim sigurno biti predmet promišljanja redefinicije javnoga prostora širega raskrižja Avenije Većeslava Holjevca i Avenije Dubrovnik. Šteta je i da se ne pomišlja na povezivanje obližnjega *Avenue Mall*-a sa zgradom muzeja, budući da je taj trgovački centar, ne samo s obzirom na nedostatak sadržajnoga trga, postao središte društvenoga života Novog Zagreba. S takvim bi komunikacijskim pravcem bilo moguće ostvariti i svojevrsni umjetničko-trgovački hibrid, a što je bila ideja i za sam muzej u jednom od natječajnih radova, kao predprostor *shopping* centru i samom Muzeju.

Ranije ove godine, pored zgrade muzeja postavljen je i spomenik koji je donedavno stajao preko puta, na zelenoj površini između dva kraka Avenije Većeslava Holjevca. Taj je kameni megalitni spomenik dio smislene cjeline nekoliko privremenih spomeničkih intervencija razmještenih po Zagrebu, a koje su potom uklonjene od strane gradskih vlasti. Nakon prosvjeda autora i odgovarajuće medijske pažnje, uklonjeni spomenik koji je stajao pred ulazom u KD Lisinski premješten je na Bundek, a spomenuti monolit na zelenu površinu neposredno uz novi MSU. Svojom likovnom vrijednošću ta dva spomenika na novim lokacijama odgovaraju dosezima same zgrade MSU, a pritom je bitno lakše iznova premjestiti spomenik nego slabu zgradu. Lokacija same zgrade, nakon što je osamdesetih predviđena na obalama Save, krajem je devedesetih premještena u Novi Zagreb na mjesto koje je promišljano već pedesetih. Muzej je na sadašnjoj lokaciji važan impuls južnog Zagreba.

TRAGEDIJA SREDIŠĆE Međutim, na odabranoj je lokaciji muzeju pripadajući javni prostor sveden na smanjene mogućnosti umjetničkih intervencija ili izlaganja na otvorenome, a što sama arhitektura nije ispravila. Bez uspješnoga kontakta s ambijentom, zgrada je posve u suprotnosti sa suvremenim interprostornim i dinamičkim smjernicama, potrebama i praksom, osobito onih zdanja koja imaju predznak javnog. Utoliko u zadanom prostoru zgrada sama po sebi ima strateško značenje koje je tek simboličko, ali ne i praktično i poticajno. Sjajan primjer novoj zgradi zagrebačkoga MSU nedosegnute pristupačnosti, tj. arhitektonske demokratičnosti javne sfere jest zgrada Norveške opere i baleta u Oslu arhitektonskoga tima Snøhetta, ovogodišnjeg dobitnika Europske nagrade za suvremenu arhitekturu „Mies van der Rohe". Opera služi korisnicima na način da je čitava zgrada ujedno i otvoreni javni prostor preko kojega je moguće hodati, pa i onda kad u njenoj unutrašnjosti traju izvedbe. Za razliku od oslovskoga sjajnog odnosa mjesta, građevine i korisnika, kod zgrade MSU-a arhitekt nije kvalitetno iskoristio ni mogućnost nesmetane pješačke komunikacije kroz utrobu zgrade koja ima funkciju javnoga prostora. Ipak, dodatni je izložbeni prostor na otvorenom, s kontroliranim pristupom i ograničenim vizurama na grad, smješten na dio krova muzeja, što je uz noćnu rasvjetu južnog pročelja ipak jedan od aduta nove zgrade.

Spomenuta Opera u Oslu, čija je izgradnja počela paralelno kad i ona zagrebačkoga muzeja, osim što je završena prije roka, koštala je i manje od predviđenoga, a prilikom žiriranja na međunarodnom natječaju očitovalo se oko 70 tisuća građana Osla (grad nema mnogo više od pola milijuna stanovnika) čije su kritike i sugestije uvažene od strane komisije prije konačnoga odabira. Nova je Opera potakla redefiniciju šire (industrijske) četvrti, a s izgradnjom MSU-a, koja je započela 2004. godine, inicirana je i urbanizacija zapadnoga dijela Središća koje je u nekoliko godina potpuno promijenilo karakter prostora koji su do nedavno zauzimali mali urbani vrtovi i sporadične obiteljske kuće uz uskoro bivše Brodsku i Ulicu Nikole Andrića, te još uvijek preživjeli kineski restoran s karakterističnim pročeljem. Novi je kvart, baš kao i muzej – propuštena prilika. Svojim se urbanističkim rješenjem tek dijelom oslanja na istočni dio naselja, a s arhitekturom koja nastaje gradi ružan grad. Takva praksa ekspanzije grada kao paradigmatski primjer neoliberalnih strategija, bitno odudara od okolnih prostornih vrijednosti Novoga Zagreba kao mjesta svojevrsnoga kolektivnoga prostornog eksperimenta koji će kroz primjenu načela modernoga grada do danas ostati nenadmašen u svom naglasku na javni prostor. To je iskustvo trebalo poslužiti kao referentna točka u gradskim strategijama razvoja što, međutim, nije slučaj. Danas se za većinu u zapadnom Središću izgrađenih novih stambenih zgrada sa sigurnošću može govoriti o arhitektonskoj katastrofi, mjestimično jednakoj onoj kakva je zadesila Lanište. Tragedija je tim gora po Središće koje, za razliku od ostalih novozagrebačkih kvartova, nije nazvano po starim selima s toga područja, već je ime osmislio Gustav Krklec polazeći upravo od središnje lokacije u ukupnoj gradskoj slici južno od Save.

Goran Rako, Arheološki muzej Narona, Vid kod Metkovića, 2007.

Snøhetta, Opera, Oslo, Norveška, 2008.

— OPERA U OSLU, OSIM ŠTO JE ZAVRŠENA PRIJE ROKA, KOŠTALA JE I MANJE OD PREDVIĐENOGA, A PRILIKOM ŽIRIRANJA NA MEĐUNARODNOM NATJEČAJU OČITOVALO SE OKO 70 TISUĆA GRAĐANA OSLA ČIJE SU KRITIKE I SUGESTIJE UVAŽENE OD STRANE KOMISIJE PRIJE KONAČNOGA ODABIRA —

"UMJETNIČKE" ULICE OKO NOVOGA MUZEJA Kako arhitektonska ekspresija novoga MSU-a nije dosegnula ni standard nekih starijih i istaknutijih zagrebačkih objekata, a još ga je manje nadmašila, šteta je tim veća budući da je novozagrebačko zdanje prvo koje je namjenski građeno za muzej u glavnom hrvatskom gradu u više od sto godina. Nova je zgrada muzeja zajednički projekt Grada Zagreba i Ministarstva kulture, a oba partnera osiguravaju potrebna sredstva u jednakom omjeru. Pritom nije zanemariva činjenica da je građevina prilikom sklapanja ugovora o gradnji trebala koštati gotovo duplo manje nego što je javnoga novca potrošeno do danas, a s kompletnim uređenjem će u konačnici biti i još skuplja.

MSU je osnovan 1954. godine kao gradska Galerija suvremene umjetnosti. U novoj zgradi na gotovo 15 tisuća četvornih metara fundus od oko 9000 eksponata ponajviše nastalih nakon 1950. godine po prvi će puta biti predstavljen kroz stalni postav. Istodobno, neki od izuzetnih hrvatskih likovnih umjetnika čija će djela tamo biti stalno izložena mogli bi dobiti i svoje ulice u novoj četvrti oko muzeja. Tako je po privatnoj inicijativi službeno predloženo da tamošnje, trenutno tri nove ulice, dobiju Vojin Bakić, Ksenija Kantoci i Julije Knifer. U povijesti urbanizacije Novoga Zagreba upravo su kapitalni objekti poput Brodarskoga instituta u Sigetu ili kompleksa graditeljskih škola u Sopotu odredili smislene nazive ulice. U prvom slučaju po osobama i pojmovima iz svijeta pomorstva, a u drugom po istaknutim arhitektima. Budući da na prostoru Novoga Zagreba ne postoji nijedna javna površina nazvana po nekoj ženi, s imenovanjem one u čast Ksenije Kantoci ta bi ulica bila prva, a time i povijesna. Upravo se ove godine obilježava i stota obljetnica njenog rođenja. S mogućim imenovanjem predloženih ulica i daljnjom urbanizacijom Središća, otvara se mogućnost da i neki drugi umjetnici i umjetnice, eventualno i neki strani, s vremenom tamo dobiju svoje ulice čime bi čitav kvart oko novoga muzeja svojom nomenklaturom postao "umjetnički", oslanjajući se upravo na (novo)zagrebačku praksu smislenih grupnih imenovanja.

Da li će prije biti imenovane spomenute ulice ili novi muzej otvoren za javnost, ostaje neizvjesno. Unatoč predizbornim plakatima s "Pozdravom iz Muzeja suvremene umjetnosti", sigurno je tek da će vrijednost Muzeja na novoj lokaciji trebati tražiti ponajprije u njegovom sadržaju, a ne i u formi nove zgrade koja šuti●

Informacija! A ne senzacija.

VJESNIK

HRVATSKI POLITIČKI DNEVNIK

Pretplatnicima odobravamo posebne popuste / na tromjesečnu pretplatu **5%** / na polugodišnju pretplatu **15%** / na godišnju pretplatu **25%**

Primjer uštede na osnovi godišnje pretplate

Pretplata **6*** dana u tjednu / **1** godina 2.100,00 kn / **-25%** / 1.575,00 kn / ušteda **525,00** kn

Pretplata **5**** dana u tjednu / **1** godina 1.764,00 kn / **-25%** / 1.323,00 kn / ušteda **441,00** kn

Za umirovljenike dodatnih **5%** popusta

Pretplata / tel. **01** / **61 61 636** / e-mail: **pretplata@vjesnik.hr**
Marketing / tel. **01** / **61 61 669** / e-mail: **marketing@vjesnik.hr**

www.vjesnik.hr

AKADEMIJA NADE

ZA NOVU SVJETSKU NACIJU - PUTNIKA

OVOGODIŠNJA KONFERENCIJA KRITIČKIH STUDIJA TURIZMA PRIJE SVEGA JE USMJERENA PREMA UVRŠTAVANJU KRITIČKE PEDAGOGIJE U STUDIJE, ALI I CJELOKUPNU DJELATNOST TURIZMA

Academy of hope

Kritičke akcije i kreativne vizije, Zadar, od 21. do 24. lipnja 2009.

Kritičke akcije i kreativne vizije naslov je 3. međunarodne konferencije kritičkih studija turizma koja se održava u Zadru od 21. do 24. lipnja 2009. godine, a organizira je Socijalno-prostorna analitička grupa Sveučilišta Wageningen iz Amsterdama u suradnji s Velškim centrom za turizam iz Cardiffa, Institutom za turizam iz Zagreba i agencijom Venevent. Slijedom uspjeha prethodnih konferencija u Dubrovniku 2005. i Splitu 2007. godine i ovogodišnja je usmjerena na traženje putova legitimacije kritičke škole u studijima turizma, a kako bi se unutar akademija omogućilo uključivanje novih, alternativnih glasova.

Inspirirana zagovorom bell hooks akademije, koja pretpostavlja uključivanje, partnerstvo i etiku ljubavi, mreža kritičkih studija okuplja znanstvenike koji dijele viziju proizvodnje i promocije socijalnih promjena u turističkoj praksi, istraživanju i obrazovanju te putem njih. U tom kontekstu mnogo je različitih interpretacija značenja "kritički" kao i mnogo načina propitivanja dominantnog diskursa i hegemonije. Stoga je kao prvi cilj konferencije istaknuta namjera uvrštavanja kritičke pedagogije koja obuhvaća etiku akademije nade u studije i u cjelokupnu djelatnost turizma, a kako bi se turizam razvio u interdisciplinarno polje društvenih znanosti. Jer smatraju da je turizam moguće promaknuti u progresivnu snagu za djelovanje i analizu globalne političke i kulturalne ekonomije. Kao posljednji cilj ističe se formiranje foruma za istraživanje suradnje i mentoriranja novih istraživača turizma.

Suočivši se s brojnim etičkim pitanjima u svom istraživačkom radu, npr. odnosima moći, pristupima ranjivoj populaciji ili izazovima cross kulturalnih istraživanja te sa sve većim brojem radova posvećenih upravo tim pitanjima, znanstvenici okupljeni oko kritičkih studija odlučili su ovogodišnju konferenciju započeti kraćim simpozijem posvećenim *Etničkim pitanjima i debatama*. Uključivanje kritičke pedagogije u polje svog primarnog interesa – interakciju ljudi i okoliša, a koja jednako vrednuje opažajni, živući, ali i imaginarne prostore – Socijalno-prostorna analitička grupa čini još jedan korak prema novoj paradigmi suvremenog turizma. Onog koji podjednako uvažava domaćine i posjetioce, omogućava održivi razvoj i aktivno utječe na transformaciju društvenih odnosa. Jer, kako je rekao Theodore Zeldin – "Putnici imaju najveću mogućnost da postanu najveća nacija na svijetu" ●

DEKONSTRUIRANJE INDUSTRIJE OSMIJEHA

VIZIJA ANGAŽMANA U OBRAZOVANJU U TURIZMU I NJEGOV POTENCIJAL KREIRANJA AKADEMIJE NADE KOJA NJEGUJE OTVORENOST UMA I SRCA UTEMELJENA JE NA PRINCIPIMA TRANSFORMATIVNE PEDAGOGIJE KOJA U SVOJOJ OSNOVI SADRŽI MEĐUZAVISNOST, POŠTOVANJE, JEDNAKOST I HUMANOST

IRENA ATELJEVIĆ

Na samom početku govora o ideji akademije nade i kritičkih studija turizma moram se osvrnuti na nedavni (ali rekla bih i povijesni) događaj kojem sam prisustvovala početkom lipnja. Riječ je o obilježavanju Svjetskog dana zaštite okoliša, 5. lipnja, kojom je prigodom Global Leaders Academy (GLA) u Hagu organizirala interdisciplinaran forum s temom – kako kreirati održiv svijet? Osim Dalai Lame počasni govornici bili su i Ruud Lubbers, bivši danski premijer, Irene van Lippe-Biesterfeld, danska princeza i predsjednica Nature Collegea te dugogodišnja aktivistica za održiv i svijet bez ratova, Herman Wijfels, predsjednik nizozemskog ureda Svjetske banke i prva osoba Sustainability Indeksa u Nizozemskoj, Peter Bloom, predsjednik Triodos Bank, koja je proglašena najboljom održivom bankom na svijetu a zahvaljujući inovacijama u načinu rukovođenja koje objedinjuju integrativnu socijalnu komponentu i zaštitu okoliša. To je tek nekoliko imena. Izvještaj o spomenutom događaju traži drugi tekst, no ovom prilikom važna je jedna poruka koju želim naglasiti: svi su govornici govorili o međupovezanosti živog svijeta na zemlji i našoj dužnosti da zaštitimo vitalnost i raznolikost života na Zemlji te održimo njenu ljepotu. Svi su istaknuli važnost promicanja ljudskog dostojanstva, ali i pozvali na osobnu odgovornost u poduzimanju kritičkih akcija za bolji svijet, danas i sutra. Na brojna pitanja o tome gdje pronalaze snagu za bivanje drugačijim većina tih aktivista i vizionara nedvosmisleno je uputila na važnost povezanosti sa samima sobom, optimizmom i nadom te vjerom u ljudski potencijal. Svi su istaknuli potrebu, bez obzira na okolnosti koje ih okružuju, za povezanošću s prirodom, putovanjima, iskoracima iz kolotečine svakodnevice, susretanje s drugačijim kulturalnim perspektivama, potom otvorenost za učenje od drugačijih "drugih" dok istovremeno otkrivaju univerzalnu povezanost ljudskog roda. Što je Jeremy Rifkin opisao kao relacijsku globalnu svijest.

TURIZAM NIJE NEUTRALAN Upravo tim idejama i premisama rukovodi se akademije nade, koja se počela razvijati okupljanjem znanstvenika društvenih znanosti iz cijelog svijeta i zajedničkim istraživanjem jednog od najistaknutijeg fenomena globalnog svijeta – porast putovanja i međunarodnog turizma. Povijesna nomadska priroda ljudi bila je ozbiljno smanjena invencijom naseobina, gradova i strukture života koji dijeli rad i dokolicu, u kojoj je dokolica trebala zamijeniti tu duboku ljudsku potrebu. Kako su globetroteri (većinom iz bogatih zapadnih zemalja) dotaknuli svaki kutak zemlje, međunarodni turizam postao je još jedan oblik kolonijalizma koji dodatno dijeli svijet na "bogate" i "siromašne"; "goste" i "domaćine", kolonizatore i kolonizirane (80 posto od 900 milijuna međunarodnih putnika u 2007. godini dolazi iz 20 najrazvijenijih zemalja). Kao kritički odgovor na socioekonomske nepravde i ugroženost okoliša uzrokovanu razvojem turizma (u pretežito razvijenim zemljama koje ostvaruju i najveće prihode od putovanja) godine 2003. stvorena je mreža kritičkih studija turizma (CTS), a koja je svoju prvu konferenciju održala u Dubrovniku 2005. Temeljna motivacija Nigel Morganu, Annette Pritchard, Canice Harris i meni bila je razviti kritičku svijest o međunarodnom turizmu; eurocentričnom, neoliberalnom, patrijarhalnom turizmu koji reproducira strukturne nepravde temeljene na klasnim, rasnim, etničkim i rodnim razlikama. I bitan dodatak, kritiku menadžerskog pristupa prikrivenog u neoliberalnoj ideologiji koji turizam predstavlja neutralnom uslužnom industrijom. Približila su nas i spojila nastojanja dekonstruiranja "industrije osmijeha i gostoprimstva" kao još jednog kapitalističko-korporativnog oblika izrabljivanja i komodificiranja "nerazvijene periferije, egzotičnog Drugog".

Premda smo znali da postoje mnogi koji dijele naše težnje za promjenom dominantnog diskursa, bili smo preplavljeni reakcijama na taj događaj i diskusije o identitetu, socijalnoj nepravdi, marginalizaciji, tijelu, rodu, poststrukturalnim teorijama jezika i subjektiviteta. Možda najznakovitijim, više od broja onih koji su došli, bila je energija kojom se to okupljanje transformiralo od osobnih poznanstava i labavih zajedništava u autentičnu, originalnu koaliciju istomišljenika. Kad danas pogledam unatrag, konferencija u Dubrovniku bila je ključan moment u evoluciji onoga što smo počeli opisivati kao nastajanje "akademije nade" u studijima turizma, pokret koji se pojavio u trenutku kada smo svi bili izazvani da se "pomaknemo na novu razinu svijesti; dosegnemo viši moralni nivo… odbacimo strahove i jedni drugima damo nadu" (Wangari Maathai, 2004, Nobel Peace Prize lecture).

POVRATAK NADE SVIJETU Dakako još je nekoliko okupljajućih ideja i događaja. Ponajprije, otkrili smo da se svi na neki način borimo s pojmom "kritički" i kako lako može biti i krivo protumačen otkako su etikete označile granice koje je John Tribe opisao kao akademske šizme. Biti označen kao kritički znanstvenik također znači ekskluzivno savezništvo s frankfurtskom školom, koja se snažno oslanja na marksističku teoriju u objašnjenju socijalnih procesa. No naše razumijevanje kritičke znanosti više je od jednostavna načina spoznavanja, ona je ontološka, način bivanja; zavjet akademskom istraživanju koji je za socijalnu pravdu i jednakost i nenasilan – to je akademija nade. Ona premješta ontološki preokret i paradigmatsku transformaciju. Nije riječ o zamjeni jedne dominantne škole drugom, prosto zamjenjivanje jednog rigidnog *-izma* drugim – drugim riječima nije riječ o ili/ili mišljenju. Takva polarizacija replicira i iznova legitimizira prikrivenu patrijarhalnu akademsku strukturu koja nas toliko ograničava. U kritičkim studijama puno je više toga bilo usmjereno na označavanje razlika, a tako malo na pravljenje razlike; previše pažnje bilo je na identificiranju problema a bez predlaganja rješenja. Namjesto toga želimo kreirati zajednicu nade/otpora kao holistički i široko postavljen pokret znanstvenika koji obuhvaća mnogo interpretativnih, kritičkih i emancipacijskih paradigmi a da ne ograničava druge. Doista želimo osporiti tu dehumanizirajuću akademsku ideologiju i praksu koja nas gura u ili/ili mišljenje i zazvati naše obrazovne sistema da prihvate i/i misao.U tom nastojanju želimo naglasiti da je kritička teorija, dok nudi nova razumijevanja i otpore, savršena za definiranje onoga za što se nadamo da nećemo imati. Kao što je to formulirala bell hooks, ključna autorica za razvoj ideje nade u našem akademskom radu (temeljeno na ideji pedagogije nade Paula Freirea) i koja inspirira mnoge autore koji se bave kritičkom teorijom turizma: "Kada samo imenujemo problem, kada samo navodimo prigovor a da ne ponudimo konstruktivan prijedlog ili rješenje, napustili smo nadu. Tako kritika postaje prosta ekspresija duboka cinizma". Slijedeći njen nagovor za povrat optimizma u rad nastavnika, učenje i djelovanje, vrlo smo brzo shvatili da smo angažirani (premda nesvjesno) u daleko širi društveni pokret povratka nade svijetu.

HAWKEN: NIJE PREKASNO DA SE NAJVEĆE INSTITUCIJE I KORPORACIJE SVIJETA PRIKLJUČE SPAŠAVANJU PLANETA, ALI KOOPERACIJA MORA BITI PLANETARNA. ZNAKOVI "POMOĆ POTREBNA" SU SVUDA

KAOS ZBOG PATRIJARHATA Dok su strukturalna neravnopravnost i modernistička mantra ekonomskog rasta (uključujući turizam kao društveni konstrukt moderne potrošnje) sve više zagrijavali vrhunac ekonomske, socijalne i okolišne krize, doista je nastajao novi horizont nade i otpora. Rastući javni diskurs o održivosti i briga za univerzalnu socijalnu odgovornost širom svijeta (kao što sam ilustrirala opisom sastanka na početku) sugeriraju da možda živimo na "rubu povijesti"(William Irwin Thompson) kako bismo nakon svega kreirali novu renesansu temeljnu na promicanju ljudskog dostojanstva, suosjećanja i međupovezanosti svih živih bića. Svjedoci smo porasta broja NGO-a, mreža, udruženja, kompanija i osoba koji odbijaju dehumanizirajuće kapitalističke i korporativne prakse; zamijenili su ih novim načinima upravljanja, socijalnog poduzetništva, strategijama koje obuhvaćaju brigu za cijeli život. Paul Hawken, jedan od najpoznatijih environmentalista, poduzetnik i autor radova o zaštiti okoliša, prelijepo je opisao taj novi socijalni pokret – kao onaj "bez imena, ali iskreno željen". U njegovoj posljednjoj knjizi *Blessed Unrest: How the largest social movement in history is restoring grace, justice and beauty to the world* izložio je: "Vjerujem da će pokret pobijediti. Ne mislim da će poništiti, pokoriti ili nauditi nekome. Upravo suprotno. Ne nudim zahtjev u proročanskom smislu. Mislim samo da će zavladati razmišljanje koje obavještava o ciljevima pokreta. Uskoro će zapljusnuti mnoge institucije, ali prije toga promijenit će značajan broj ljudi koji su počeli mijenjati stoljećima staro mahnito samouništavajuće ponašanje. Neki kažu da je prekasno, ali ljudi se nikada ne mijenjaju kada im je dobro. Hellen Keller odbacila je izjedajući strah od stalnih loših vijesti kad je izjavila: 'Radujem se življeti u tako divno uznemirujućem vremenu!' Moja vjera u elastičnost ljudske prirode povezana je s međuuvjetovanošću okoliša i socijalnih uvjeta. Ako raspemo svu našu pažnju na ono što je pogrešno, propustit ćemo nagradu; u kaosu prožđiranja svijeta obitava budućnost koja daje nadu, jer prošlost se dezintegrirala prije nas. Ako je teško u to povjerovati, razotkrijte zimu i izračunajte što je potrebno da nastane jednostavno proljeće. Nije prekasno da se najveće institucije i korporacije svijeta priključe spašavanju planeta, ali kooperacija mora biti planetarna. Znakovi 'pomoć potrebna' su svuda. Svi ljudi i institucije, uključujući trgovinu, vlade, škole, crkve, gradove trebaju učiti od života i izmaštati svijet iznova od samog vrha, utemeljeno na glavnim principima pravde i ekologije. Ekološka obnova je izuzetno jednostavna; samo maknete sve što smeta sistemu da samoozdravi. Društvena obnova nije drugačija. Imamo srce, znanje, novac i razum optimizirati društvenu i ekološku građu. Vrijeme je da napustimo sve što nam šteti. Mi smo i prekršitelji i oni koji praštaju. 'Mi' znači svatko od nas."

TEMELJNA MOTIVACIJA STVARANJA MREŽE KRITIČKIH STUDIJA TURIZMA BILA JE RAZVITI KRITIČKU SVIJEST O MEĐUNARODNOM TURIZMU; EUROCENTRIČNOM, NEOLIBERALNOM, PATRIJARHALNOM TURIZMU KOJI REPRODUCIRA STRUKTURNE NEPRAVDE TEMELJENE NA KLASNIM, RASNIM, ETNIČKIM I RODNIM RAZLIKAMA

Paul Hawken napisao je tu knjigu istražujući tisuće neprofitnih organizacija širom svijeta kao odgovor na brojne kritike da je održivost retorika, luksuz privilegiranih. Premda je ta karakteristika smišljena u doba moderne kako bi potvrdila da je svaka generacija transformativna, istraživanje Paula Hawkena (i mnogih drugih) pokazuje da živimo u oštru prijelaznu vremenu, u doba kada se spajaju briga za održivost planeta i istovremeno naše humanosti. Tako nova perspektiva nastaje onkraj disciplina i istraživačkih polja gdje zapadna svijest traži razvoj, izvan granica Newtonove i kartezijanske misli – od relativne teorije u fizici, otkrića u psihologiji do novih pristupa u antropološkim i ekološkim studijima. Kao rezultat tih i sličnih usavršavanja postimperijalan, deindustrijaliziran svijet jest svjedočanstvo rastuće dekonstrukcije široko rasprostranjene patrijarhalne tradicije zapadne misli – promjene koje su kombinacija stimulacije novog shvaćanja "realnosti" kao konstrukta ljudske imaginacije. Mjesto, prostor, vrijeme i identitet nisu sada koncipirani kao fiksni, nego promjenjivi, reprezentirani, relativni, konstruirani. Ako su relativnost i imaginacija zamijenili fiksiranost i objektivnost, tada stvarnost postaje prijeporna, i kao rezultat – zajedno s rastućim shvaćanjem da intelektualna tradicija Zapada nije više dominantna tradicija mudrosti – interes za ono što je prije bilo marginalizirano, potlačeno i neprepoznato postaje veći nego ikad. Središnje mjesto takve globalne svijesti jest sve češće prepoznavanje potreba za svjesnim življenjem, promicanjem samoprihvaćanja, osobne odgovornosti, osobnog stava i integriteta.

POGODNA METAFORA U tom kontekstu odvijala se i prošla konferencija u Splitu 2007. godine. Tom je prigodom u svom izlaganju profesor John Tribe govorio potrebi kritičkog mišljenja u turizmu; od obrazovanja do akcija u turističkoj industriji. Govorio je o neravnopravnosti i strukturalnim odnosima koji je tvrdoglavo održavaju. Doista to je prikaz pogleda koji može zadovoljiti potrebe bogate dokoličarske klase na račun siromašnih. Povezali smo frazu globalnog zatopljenja, ali ne i globalnu grabež – raskalašenost, nasilje, revoluciju radije nego otapanje leda, poplave, nastanak pustinja. Ali akutna razlika bogatstva i prihodi u turizmu ostaju nevidljivi, uzeti su kao normalno stanje stvari.

Turizam je neposredno povezan sa sigurnošću, zavisi od njena funkcioniranja. Ali nije zainteresiran za rješavanje njene dubinske strukture. Uobičajeno prelijećemo regije svijeta koje nisu sigurne. Ali turisti, touroperatori, aviokompanije, hotelijeri ne pritišću vlade da nađu rješenja za taj problem. Uobičajen odgovor na probleme sigurnosti jest "krizni menadžment" (radije nego političko rješenje). Industriju zanimaju tek lokalna, tehnička rješenja; ID dokumenti, skeneri na aerodromima, zaštitari u hotelima. Jer se turizmu dopušta ići dalje usprkos nasrćućem političkom kaosu u svijetu. I ne pronalazimo riječ za tu narastajuću nesigurnost. Bi li mogla biti globalni sukob? Kao turisti također zahtijevamo mobilnost. Želimo doći do zanimljivih različitih svjetova, država, rituala, dvorišta, čak domova. Bijesni smo kada nas usporava gužva na cestama, na aerodromima, granicama. Stremimo brzoj pokretljivosti u prvoj klasi. Ali zabrinjava li nas nemogućnost putovanja drugih? Vidimo li da je naša superpokretljivost nevjerojatna privilegija? Selektivno i opetovano odbijamo vidjeti svijet okrutne zabrane mobilnosti za migrante i izbjeglice. To su sve primjeri našeg ideološkog sljepila.

Ali, nasuprot svim tim pesimističnim opisima možemo tražiti nova rješenja i transformativan potencijal putovanja. Prvo, turizam u mnogim regionalnim, nacionalnim i "perifernim" ekonomijama često predstavlja jedini izvor prihoda (pored poljoprivrede) i kao takav zapravo čuva prirodnu i kulturnu baštinu. Turizam također približava svjetske kulture i sadrži enorman potencijal za mir i socijalnu pravdu te da medijski reprezentiranu stereotipu Drugog podari lice i osobnost. Nedavno sam u jednom radu opisala taj transformativni potencijal putovanja kao mogućnost koja se naziva i transmoderna misao u kojoj se turizam pojavljuje kao pogodna metafora kojom će se iskazivati iskustvo prelaska na novu razinu relacijske globalne svijesti. Tek kada ranjivost i međupovezanost bude prihvaćeno znanje, možemo otvoriti iskren, nepatronizirajući dijalog. Ili kako je Margaret Swain zazvala nadajući se kritičkom kozmopolitizmu za kritičke studije turizma vezujući ih s idejom "panhumanosti" – kombinirajući univerzalističku koncepciju ljudskih prava s kozmopolitskom sviješću razlike. Drugo, želim istaknuti da je turizam zapravo jedan od ključnih indikatora pomoću kojih se manifestira globalna promjena ljudske svijesti. Naposljetku, turizam ima autentičnu snagu pomoći svijetu da dosegne višu razinu svijesti, što je demonstrirano izjavama koje sam opisala na početku. Margaret Silf jasno zahvaća tvrdnju u opisu putovanja kao mogućeg puta mudrosti: "Putovanje je otkrivanje da su ljudi u drugim zemljama i kulturama također ljudi s kojima možemo podijeliti naš smijeh i naše suze i da je ono što nam je zajedničko veće od zbira svih naših različitosti".

OBAVEZE SUKREATORA ZNANJA Njenu upozorenju negativne strane samo elektronske globalne komunikacije pridružio se i Jeremy Rifkin, koji smatra da sagledati druge znači doista biti tamo.

UOBIČAJEN ODGOVOR NA PROBLEME SIGURNOSTI JEST "KRIZNI MENADŽMENT" (RADIJE NEGO POLITIČKO RJEŠENJE). INDUSTRIJU ZANIMAJU TEK LOKALNA, TEHNIČKA RJEŠENJA; ID DOKUMENTI, SKENERI NA AERODROMIMA, ZAŠTITARI U HOTELIMA. JER SE TURIZMU DOPUŠTA IĆI DALJE USPRKOS NASRĆUĆEM POLITIČKOM KAOSU

Realizacija toga ima izuzetnu političku težinu jer se agencijama i autoritetima u turizmu može pokazati da imaju šansu mijenjati svijet na bolje i asistirati u žudnji za međupovezanošću i zajedništvom. Snagom koncepta "stvaranja svijeta" Keitha Hollinsheada možemo konačno ispuniti javni diskurs i promijeniti dominantnu interpretaciju turizma po kojem on nije ništa više od frivolna dokoličarenja ili tek još jedan oblik ekonomskog razvoja. Drugim riječima, trebamo otići puno dublje u izvlačenju stvari na vidjelo. Moramo izazvati ono što je uzeto kao neupitno. Sve što iskazuje snažnu potrebu za kritičkim promišljanjem, kritičkim akcijama i kreativnim vizijama.

Sukladno tomu kao učitelji i istraživači imamo emocionalnu i duhovnu obavezu prema onima s kojima sukreiramo znanje, prema našim studentima kao i nama samima povezati ono što učimo s onim što živimo. To nije sebično povlađivanje, ugađanje, nego reintegracija razjedinjenog – uma, tijela i duha, racionalnog i emocionalnog, muškog i ženskog, subjekta i objekta, unutarnjeg i vanjskog, pobjednika i gubitnika, dominantnog i pasivnog, čovjeka i prirode, strukture i otpora. Da bismo izazvali te destruktivne dihotomije, polarizacije, linearnost i hijerarhije (ujedno i prevladavajuća pozitivistička paradigma turističkih istraživanja), Gloria Steinem sugerira da sljedeći korak prema prepoznavanju da su naši životi i naša vjera intimno povezani bilo s kim na svijetu jest nova paradigma cirkularnosti. Tek kada uravnotežimo svoj unutarnji život sa strašću da doprinesemo svijetu, bit ćemo sposobni uskladiti snagu našeg glasa kao izvor za planiranje i aktualizirati snagu za promjenu paradigme.

SOCIJALNA PRAVDA TEMELJNA VRIJEDNOST To je naša vizija angažmana u obrazovanju u turizmu i njegov potencijal kreiranja akademije nade koja njeguje otvorenost uma i srca. Utemeljena je na principima transformativne pedagogije koja u svojoj osnovi sadrži međuzavisnost, poštovanje, jednakost i humanost. Na zalasku onoga što bi mogla biti era "svete" epistemologije društvenih znanosti (Denzin & Lincoln, 2005) naše malo polje ne može težiti da vodi taj pokret, ali je važno da dodamo svoje glasove zajednici. U današnjem ozbiljno ranjenu svijetu gdje se zaoštrava borba između liberalnog i neokonzervativnog/neoliberalnog pogleda, jedno takvo propitivanje može se činiti ambicioznim i naivnim. Možda, ali moramo nastaviti kritički propitivati smisao svojih istraživanja, služi li naše znanje povećanju socijalne pravde ili služi tek obnavljanju povijesne moći i socijalnih odnosa. Naša je odgovornost unijeti vrijednosti etičkog postupanja u institucije, razrede, urede, konferencije, projekte, pisanje i živote. U licu globalnih konflikata i kaosa trebamo ponovno otkriti moć vlastitog djelovanja i procesa vlastitog postojanja.

Treća konferencija kritičkih studija turizma bavit će se svim spomenutim pitanjima i temama. Na kraju želim istaknuti da smo i samom organizacijom konferenciju nastojali ponuditi primjer novog načina obrazovanja i kritičke akcije; izbor svih suradnika i partnera sadržavao je snažnu komponentu međusobna osnaživanja i promicanja socijalne pravde i brige za okoliš. Jer to moraju biti glavne vrijednosti održivog poslovanja i svijeta u cjelini

RAZGOVOR: PETER McLAREN

U POLOŽAJU OPASNOM ZA ČOVJEČANSTVO

POKUŠAO SAM UČINITI VIŠE STVARI: RAZUMJETI KAKO ZBUNJENA I RAVNODUŠNA SUBJEKTIVNOST MOŽE BITI UKLOPLJENA U NOVA SHVAĆANJA DRUŠTVENOG BIĆA IZGRAĐIVANJEM KRITIČKOG LEKSIKONA; UČINITI NEJASNO ILI SKRIVENO DJELOVANJE KAPITALA JASNIJIM UČITELJIMA I EDUKATORIMA, SHVATITI KONCEPT PRAKSE ONTOLOŠKI VAŽNIM I ISTRAŽITI POVIJEST KAO NEŠTO OTVORENO PROMJENAMA...

RAVI KUMAR

S Peterom McLarenom (UCLA, SAD), po mnogima najznačajnijim kritičkim pedagogom današnjice, a koji ovih dana boravi u Zadru sudjelujući na Trećoj konferenciji kritičkih studija turizma, početkom godine razgovarao je Ravi Kumar. Opširan razgovor objavljen je u časopisu Radical Notes (http://radicalnotes.com/), iz kojeg prenosimo jedan dio.

U središtu ste zbivanja oko revolucionarne kritičke pedagogije, zajedno s još nekim društvenim znanstvenicima. Gdje dolazi do raskola između radova revolucionarnih kritičkih pedagoga i ranijih pedagoga neomarksista poput Michaela Applea ili kritičkih pedagoga poput Henrya Girouxa?

— Ne vidim to kao raskol ili prekid, nego više kao dolazak do račvanja na cesti, slučajna raskrižja u pristupima – i odluka da se krene drugačijim putem, spoznaja da je put koji sam poduzeo s kolegama kritičkim pedagozima bio dug i naporan, pun poteškoća i nevolja, put na kojem je puno toga naučeno i mnoga važna pitanja su postavljena. Appleov rad bio mi je važan kao studentu jer je predstavljao jasno tumačenje neomarksističke analize sjevernoameričkog kurikuluma i političkih inicijativa, a Girouxov rad – gdje nalazim više sličnosti s Zygmantom Baumanom, Castoriadisom i frankfurtskom školom nego s revolucionarnom marksističkom tradicijom iz koje su proizašli moji noviji radovi –još mi je bitan; Henrya smatram jednim od najpronicljivijih i najprilagodljivih znanstvenika na području kulture mladeži i jednog od najpoučnijih kritičara suvremenih društvenih struktura, uključujući krvožednu zvijer koju nazivamo neoliberalnim kapitalizmom. Njegov kreativan i sjajan rad, kojim je pokrio toliko mnogo tema, inspirirao je cijelu generaciju intelektualaca.

Koja je razlika između njega i mene? Pa, mislim da je puno toga različito, ali kao najvažnije bih izdvojio svoju preokupaciju Marxovim djelima, moje zagovaranje razreda kao središnjeg koncepta u poučavanju te stvaranje socijalizma 21. stoljeća i povezivanje obrazovanja s globalnom težnjom prema socijalizmu kao i kretanjem prema uvođenju marksističke obrazovne teorije u Sjevernoj Americi, zajedno s nekoliko kolega suputnika.

STVARANJE ODMJERENOG RADIKALA Taj mi je smjer, djelomice, bio predstavljen u djelima britanskih teoretičara obrazovanja poput Davea Hilla, Mikea Colea, Glenna Rokowskog i Paule Allman. Sredinom 1980-ih Mike Cole me izazvao da podvrgnem vlastiti rad marksističkoj kritici i drago mi je što sam pristao. Mislim da Vaše pitanje vodi mnogo važnijem pitanju – što razlikuje moj rad od progresivne tradicije Sjeverne Amerike? Ranih 1990-ih radio sam u perspektivi koju nazivam kritičkim postmodernizmom – termin kritički postmodernizam ili postmodernizam otpora koristio se, nakon Terese Ebert, za razlikovanje od "ludističkog postmodernizma" ili postmodernizma spektakla, teatralnog aparata države, politike predstavljanja i propagande želja, pedagogije "efekta uzbuđenja", termin koji označava vrstu mikrootpora tajnom "muzeju" akademskih pravila i običaja koji egzistira u kulturi u kojoj bi se mistificirana priroda kulture mogla istražiti, a politika negiranja osloboditi, čiji cilj je bilo stvaranje odmjerenog radikala, gdje se alijenacija svakodnevnog života pod utjecajem kapitalizma ne smatra lošom jer se događa dobrim ljudima. Mene je zabrinulo što je unutar kulturne avangarde pitanje klase postalo idejno odvojeno od internog propitkivanja – postoji težnja prema samocenzuri oko pitanja klase jer je radnička klasa, u svojoj ulozi organskih intelektualaca, lišena uloge kulturnih djelatnika i zahtijevala je tutorstvo avangarde oko pitanja kulturne proizvodnje, dok je pitanje klase smatrano jasno samo po sebi i često previše neminovno.

Ne bih želio ostaviti dojam da ne smatram kulturu izuzetno važnom, jer je kultura povezana s ''doživljavanjem'' povijesno specifičnih antagonizama i odnosa podčinjenosti. Uzevši u obzir da je politika oslobođenja smještena u kritičku svjesnost i pokretana revolucionarnom praksom gdje su povijesni subjekti transformirani vlastitom borbom, zainteresiralo me pedagoško područje koje bi moglo učiniti nepoznato poznatim i poznato nepoznatim, konkretno u smislu objašnjavanja "bogatoj cjelovitosti mnogih determinacija/određenja'', o kojoj govori Marx. Drugim riječima, pokušao sam učiniti više stvari: razumjeti kako zbunjena i ravnodušna subjektivnost (koja je navela kritičare na oplakivanje površnosti modernog života), koja ostaje postojana usprkos promjenama i kretanjima promjenjive modernosti, može biti uklopljena u nova shvaćanja društvenog bića izgrađivanjem kritičkog leksikona sakupljenog iz kritičke literature; učiniti nejasno ili skriveno djelovanje kapitala jasnijim učiteljima i edukatorima, shvatiti koncept prakse ontološki važnim i istražiti povijest ne kao nešto što je već napisano ili određeno s predvidljivim ishodima, nego nešto otvoreno promjenama nakon što se određeni ideološki i materijalni uvjeti zamijene, a fetišiziran svakodnevni život analizira dijalektički (npr. uvjeti koji formiraju ili poučavaju naše želje potajno ili otvoreno). Želio sam dodati nekakvo dijalektičko meso kostima kritičke pedagogije (koja je bila sve više pripitomljavana, kako je Paulo Freire pretvoren u dobronamjernu figuru, gotovo figuru Djeda Božićnjaka) i pokušao dati tom mesu gotovo promuklu, grubu i čangrizavu tjelesnost eklektičnim stilom pisanja – a da ne postanem zarobljen u fenomenologiji uzbuđenja i zavođenja. Pokušao sam razumjeti, u teorijskim terminima, što našim željama daje smjer. I naravno: koji je smjer naših želja.

DRŽAVA NIJE NEUTRALNO PODRUČJE I ONO ŠTO MORAMO PROPITIVATI JEST NAČIN NA KOJI KAPITAL OBLIKUJE DRŽAVU I KAKO DRŽAVA FORMIRA KAPITAL. CIVILNO DRUŠTVO JE DIO DRŽAVE, A NE AUTONOMNO PODRUČJE KOJE ČUDESNO LEBDI IZNAD KAOTIČNA SVIJETA KLASNIH SUPROTNOSTI

PREMALO MARKSISTIČKIH ANALIZA Zainteresirala me pojava da ljudi formiraju realnost u procesu postajanja ljudima, da praksa određuje ljude u njihovoj cjelovitosti, drugim riječima, djelovanje razlikuje čovjeka od ne-čovjeka, nešto o čemu je Karel Kosik govorio u svom djelu o dijalektici konkretnosti. Proučavajući Kosika, zainteresirao me pokret cjelovitosti svijeta i kako tu cjelovitost otkrivaju ljudska bića te kako, tijekom svojeg otkrivanja cjelovitosti, razvijamo određenu otvorenost prema postojanju. Kako možemo otkriti sami sebe kao povijesna bića? Posljedice naših djelovanja u svijetu i kroz svijet ne podudaraju se s našim namjerama. Zašto je to tako? Što može objasniti neusklađenost između nužnosti i slobode našeg djelovanja kao ljudskih bića koja stvaraju i bivaju stvarana silama povijesti? To su pitanja koja su motivirala i još motiviraju moja promišljanja. Stvaramo li mi povijest ili povijest stvara nas? Ili se oba procesa odvijaju simultano? Ne vjerujem da nas određuje neka viša sila u stvaranju povijesnih ishoda, nego da, u skladu s Marxom, mi stvaramo povijest. Kosik je smatrao to povezanošću objektificirane i objektivizirane prakse čovječanstva.

Djela revolucionarnih kritičkih pedagoga često su kritizirana kao neodrživa, kao ideali koji ne mogu biti ostvareni. Također, kritizirani su na temelju činjenice da se ne bave puno kurikulumima, edukacijom učitelja, prijenosom znanja u učionicama ili psihologijom učenika. Umjesto toga naglašava se njihova borba protiv imperijalizma i kapitalizma ili otpor kapitalizmu. Kako biste odgovorili tim kritikama?

— Smatram da ima nešto istine u tim kritikama. Ali, postoji više načina sagledavanja spomenute dileme. U prvom redu ako ne postoje drugi kritički teoretičari obrazovanja koji upućuju na neoliberalni kapitalizam i imperijalizam, konkretno, iz marksističke perspektive, ili se sustavno bave onim što Anibal Quijano i Ramon Grosfoguel nazivaju ''kolonijalnošću moći'', onda je očito da revolucionarni kritički teoretičari obrazovanja moraju preuzeti tu ulogu. Jasno, obilna ponuda postmodernističke ljevice ostala je utjecajna u obrazovnoj literaturu, rad Hardta i Negrija o nematerijalnosti rada, mnoštvenost i Foucaultov rad o arheologiji moći itd. Također, neoveberovski pristupi klasi. Prema mom mišljenju premalo je marksističkih analiza u polju teorije obrazovanja dostupno učenicima/studentima, iako je možda situacija drugačija u Indiji, a znam da je drugačije u Engleskoj, u radu Davea Hilla, Mikea Colea, Glenna Rikowskog, Paule Allman i drugih koji dostižu globalnu prepoznatljivost.

IZMEĐU RUŠENJA I IGNORIRANJA Stoga, u okvirima vlastitog rada, pokušavam dotaknuti problem koji vi i kolege u Engleskoj i drugdje proučavate znatno duže vrijeme. Moj zadatak, zajedno s ostalim kritičkim teoretičarima obrazovanja Sjeverne Amerike, jest pokušati predočiti važnost antikapitalističkog pokreta edukatorima u Sjevernoj Americi. Jedna od tema koje dominiraju u mom radu jest marksistička kritika globalnog kapitalizma. Sociolog William I. Robinson smatra da je globalni kapitalistički sustav ušao u novu fazu posljednja dva desetljeća – fazu koju nazivamo neoliberalnim kapitalizmom. Jasno je da moramo pristupiti politici otpora. Potrebne su društvene i političke sile za osporavanje snage države na nacionalnoj razini. Pogrešno je misliti da nema više potrebe govoriti o moći države ili potrebi za političkim organizacijama sposobnima za suradnju i u civilnom i u političkom društvu. Imamo dva ekstrema u trenutačnim povijesnim okolnostima: stari model avangardne stranke koja ruši

nastavak na stranici 27—

Vječno mlade vas upamti vječnost, bez mrlja ostarjelih
Preživjelih. Nevini od neboračke krvi usred strašnih pokolja

Dvadesetog stoljeća, vi padoste žrtvom i dadoste sve,
Mladost krv i život, zbog drage i slatke Slobode:
Krv da više ne teče krv, život da budu novi životi,
Poradi bratstva naroda na Balkanu. Mi koji

Pogubismo, jao, što vi zadobiste
Gledamo na vas udivljeni, hvaleći vas u tuzi
I ponosu, vas koji shvatiste kako je teško
I nužno biti jednostavan, Titove borce.

Ove redove napisa jedan Jugoslaven u izagnanstvu
U sedamnaestoj godini od pada Federacije.
——19907

Čitajući pjesnike epohe Sung

Bez snijega, biljke će pomrijeti.
Bez poezije, ljudi su banalni
I vlast opasna. Poslije snijega
Stiže cvijet šljive. Ne pada snijeg
Da pogubi svijet nego da svaka noga
Ostavi svoj trag. Dočekaj snijeg,
Napiši pjesmu, na kraju dana
Iznenadit će te cvjetovi na grani.
——19408

Sonet o ponovnom otkriću sutrašnjice (čitajući Patraquima)

—

Prevela s engleskoga Sanja Lovrenčić

Spor korak—à la derive
put izgubljen—kako obrisati karte
Žeđajući za licem iz kojeg bi se moglo piti
druga karta od raznobojnog kamena—kamena

Izgled za jednostavnu gestu otmjenosti
svečano nas otvara—dan sedmi
Iz rječnika pojmovi pravda—utjeloviti
i ti na obali tornada

Pokvareni bogovi—nas oblikuju—jao si ga meni
kao što ih izmislismo—nad glavom krov
Pogrešna samoća—toliko obična
kao škrge u moru—apneično
Ruke što su rijeke tjerale u ludilo
Nekorištene—beskorisne—danas
——2-4908

—

Plači Zagrebe, nek ti suze cure niz lice,
Moj pepeo Arno će odnijet ne Sava.
—31109

Magnarum rerum parva sepulcra

Putniče, kad te turizam nanese na stijene Dinare
Il žale Dalmacije blistave po plavim talasima,
Sjeti se da je tu nekoć bila federacija
Jugoslavija bratskih naroda, ugledna za mirni svijet;
Mržnju i krv, patuljaste grobove
Velike prošlosti ugledat ćeš sada.
——31109

Juvenal mlađi: *satirice, destilat od tatice*

Neprestano zar da trajem ko slušalac, puka publika, nikad
Ne odgovorim očevom uzoru? Eto eto, samo da mi je izbjeć
Glomazne mu rukopise—prepisat ću ih za ubrzano vrijeme,
Kad burze krahiraju za pokoju sekundu, svakog dana po tisuću
Twin Towers umiru od gladi, i razorne prelijeću munje
Kontinent za pokoji sat, da pokolju malog vladara,

DARKO SUVIN je pisac, znanstvenik, kritičar i pjesnik, rođen u Zagrebu. Bio je profesor engleske i komparativne književnosti na sveučilištu McGill, sada je profesor emeritus, te član kanadske Akademije nauke i umjetnosti. Bio je potpredsjednik Union Internationale des Théâtres Universitaires, urednik dva znanstvena časopisa, potpredsjednik International Brecht Society, počasni stipendist četiriju sveučilišta, stipendist fondacije Humboldt od 1996. do 2000, gostujući profesor na deset sveučilišta diljem Sjeverne Amerike i Europe. Napisao je trinaest knjiga o utopiji i znanstvenoj fantastici, komparativnoj književnosti i dramaturgiji (posebice o Brechtu i Japanu), teoriji književnosti i kazališta, kulturalnoj teoriji, i stotine članaka. Objavio je tri knjige poezije, za koje je nagrađivan u SAD-u i Kanadi. Posljednjih deset godina najviše se bavi političkom epistemologijom. Tijekom 2009. u Beogradu izlazi knjiga pod naslovom *Naučna fantastika, spoznaja, sloboda* (SlovoSlavia) a u Londonu *Defined by a Hollow: Essays on Utopia, Science Fiction, and Political Epistemology*.

Darko Suvin

Za Zagrebom: Bilješke iz dnevnika 1966. i 1985.–2009.

mali zarez

Jedan balvan u daske. Ćelavo tjeme svim radnicima
Povezano rupcem, svaki u dražesno lakom
Radnom stavu, poput baletana zaustavljenih usred figure,
Uhvaćeni u trenu očitog užitka, erotici proizvođenja.
Začeće i radni trudovi simultani su u toj artističkoj *ars*
Laborandi, laboratoriju tehnike za život punim plućima.
U sredini, rukavac mora, manje plav no
Radnik bacač ispred njega, sa žutosivim malim pristaništima
Napola skrivenom žućkastom transportnom lađom i zelenilom
Bambusa koji nabubrio od vode ukazuje na zelene krošnje
Dijagonalno gore i dolje, potvrđujući pakt s majčinskom prirodom.
U gornjoj polovici, iznad rukavca, horizontalni jezik tla
Posve je pokriven istim blijedim žutilom palisada pred
Udobnim kućama jarko plavih krovova.
Ti drveni domovi
Nastali su od drveta kakvo se obrađuje na skladištu,
Te su radnici možda i korisnici koji uživaju
Plod svog rada na bambusu i građi,
Sirovinama za sreću. Sjekira siječe drvo
Koje će joj dati toporište, daske se režu
Na drvenim nogarima, drvena ograda opasava klade.
Tumača svega toga – a to je naš pothvat – njihova induktivna
Spirala zavodi na pogled u povijest, iz povijesti.
Nije (još) bilo plavih krovova u Majstorovom
Nipponu, taj užitak bez gazda, detaljno razrađen u svojoj stvarnosti
Stvarno je neprovjerljiv, pogled na jedan mogući i
Vrhunski poželjan svijet, slika procesa i proizvoda, skladište
Drvene građe u Hondjo Tatekawa, ali ne u Hokusaijevo vrijeme
Još manje u današnjem Tokiju il Torontu:
Alternativni kozmički
Otok i pogled na svijet da ga slikar naslika a
Oni koji gledaju – jednom, kad bilo – da vide.

(Simetrično okrunjujući šumu izrezanog bambusa složenog
Uspravno**,** dobroćudna no sporedna u desnom uglu,
Fuji, dvoroga:
I tu bih ja mogla biti.)

urednik: Marko Pogačar
lektura: Dalibor Jurišić
ilustracija: Jakov Lerotić
dizajn: Ira Payer, Tina Ivezić

Darko Suvin, *Za Zagrebom: Bilješke iz dnevnika 1966. i 1985.–2009.*

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 25. lipnja 2009, godište XI, broj 260

Mrsko zrcalo, s preciznošću od pola metra. Počinimo dakle,
Kozice moje, zasvirimo tu pastirsku pjesan, zasičenu satiru
Ukratko.

Dok Lahezis još ima konca da sučе, još na vlastitim nogama
Stojim, nit se pod desnicom postapam štapom, otisnimo se
U tude poljane, neka žive tu Josip i Sveto, nek ostane
Tko crno voli pretvarati u bijelo na papiru od kipa. Magarići
Me zovu, i zapada Sunce: valja otić odavde, davno već
Vabi me vodičeva šiba. Zbogom dakle, i sjeti se na me,
A ja ću ostat pomoćnik i pač satirā, ako me se divne ne srame,
I obuksvši bakandže običnog vojnika, poći i opet
U ova ledena polja.

Ko što prosjak obrok i mit prosi, drveće prosi progunane drijade.
Šuma će se poželjeti Muza, a boginja više biti nećе.
Pruo nam prljavi profit promijeni navike, novo božanstvo,
Bogosluženje mu isijavaju privatni altarići televizora
Danomice. Potlači nas podli luksuz kič, zavladasmo svijetom
Te nam se svijet ovako sveti. Gladna Muza sei u drażbi i burdeljе
Navrh neboderā, raspodavat se mora kao na drażbi, prekarna Muza,
Lošе zaposlena i slabo: prodaje stare parole u novim umacima, pozelenjele
Tronošce, smrdljive ribe u deodorantima. Tkogod gricnu ma kolika
Malo lovora, ne treba trpjeti mrsku disciplinu intelektualnog truda.

U Delfima proročišta šute, vladarima pogubne drukčije vidike
Bolje ne spominjati, povući iz optičaja ko stare dinare, nitko više
Marxa ne čita, nit Kasandru nit Ezekijela slušа:
Tamni smog budućnosti obavija ljudski rod i gušі. A mi
Pjesnici u prašinu ctamo naša slova, i virtualne pjesme
U virtualni prostor sada pjevamo, i val nestalni
Trenutni plužimo besplodnim plugom, nemoćni, poslušni
Neizlječivoj bolesti piskaranja onog što vidjamo, u doslubu
S tim rakom koji nas bijesne izjeda, no bar odbijamo, anarhisti,
Podvrći se kiselo oholoj lažі, mada ne znamo, ogoljeli, koja bi
Nas deka nočas zaštitila, da i sutra jos tragamo za slavom,
Ako je to uopće slava?

10 Darko Suvin, *Za Zagrebom: Bilješke iz dnevnika 1966. i 1985.–2009.*

Ivane, volio bih... (sonet s repom)

Eipé tis, Heraklеite, teòn mòron, es dé me dákry égagen: emnēsthen....

Ivane, volio bih da ti i Vava i ja
I još naše bolje Brančе i Tanja i Nena
Možemo opet šetati po bratskom Kalemegdanu
I da zajedno pijemo kavu u Studentskom centru.

A u kojem sumraku svrišismo: jedan u rakiji,
Drugi na nevoljkom položaju, a pisar
U zlatnom izgnanstvu.
Prijatelji jasnih dana, kišnih
I sunčanih, zagrebački i beogradski, sad ste
Prah: zlehudo nas pregazi mračno vrijeme--
Vi u grobu, a ja ovdje, bez Jugoslavije,
Da vas oplakujem.
No kao što slavuj
Nastavlja svoju pjesmu i kad je Sunce zašlo, tako

Vaši živi stihovi nastavljaju živjeti: lopovi
Nesmiljeni, vrijeme i pizma, nećе na njih udariti

Okruvaljenom šakom: ma kolико to slaba
Ujeha bila, za nas troje i šestero.
Lucca 705-206

Partizanskim borcima, 1941-45

O mnogoimena Muzo, zovem te za savezника,
E da bi se u budućnost prosegło pamćenje o
Onima koji odaleđiše ropstvo
Od Sparte i Helade.
— Simonides, *Elegija za Bitku kod Plateje*

Sa zahvalom Kavafisovoj *Hyper tes Akhaikes Symptolieias polemesantes*

Hrabri ste bili, vi što podoste odrpani u slavni boj.
Suočeni s neprijateljem što pregazi Europu niste se poboјali,

IZ “11 VIZIJA PLANINE FUJI MAJSTORA HOKUSAI”

10. Skladište drva pod vedrim nebom u Edu

—

Preveli s engleskoga Sanja Lovrenčić i DS

Slike, poput riječi, nose više no što oko vidi,
Nagoviještaju, podrazumijevaju. Lete k nama svijajući se
Jedna prema drugoj, ništa posebnoga ne plediraju no
Pretpostavljaju između redaka, između boja,
Što se mišlju još nije osjetilo, no čemu je ostavljen prostor.
Pjesnik ne utvrđuje ništa, pokazuje mogući svijet-
Prostor, četverodimenzionalnog crva. Sam crv je slijep, poput
Bijele čovječje ribice duboko u brzicama krških špilja. Crv
Kroz vrijeme putuje očima promatrača. Umjetnost je
Vremenski stroj koji povezuje još-ipak i ne-još.
Nijema slika nudi se proboju artikulirajućeg oka,
Osjetilno-motoričkog uma i, kako smo krhki
I teško razabiremo u klasnome društvu, opisnim riječima. Ona je
Zbiljskiji putnik kroz vrijeme i pripovjedač no što znadosmo
U Lessingovo vrijeme: Laokoon mijenja svoj grč, mramor se
Iznova utjelovljuje u svakom novom Logosu, sustavu stvaranja
Značenja stvari.
Tako i ovu simfoniju o radu
Tvoju, majstore Hokusai, oprosti, ali danas možemo čitati
Kao ono za što si ostavio mjesta, oko tih radnika na
Skladištu drvene građe uz vodu, moćni graditelju.

Taj krajolik samo po ljudima stvoren. Dvije vertikale sa strane,
Bambusove motke nejednake dužine složene u visoke redove
I desno golema hrpa sitno iscijepanih klada
Upravo ih ukriž slaže radnik visoko na vrhu,
S osmijehom se saginje da uhvati dvije cjepanice
Što mu ih nevjerojatno baca drug odozdo.
Horizontale u sredini. Na dnu široki balvani,
Pod raznim uglovima, raznih boja, neotesani i okrugli, tesar baš pili

Pósoi, meth’hôn eisêlthon eis tìn kósmon, éde apelelýthasin.
— Markos Antoninos [Aurelius], *Tà eís heautón*

[Koliko li je od onih koji sa mnom udjoše na svijet već otišlo?
— Marko Aurelije, *Razmišljanja za sebe samoga*]

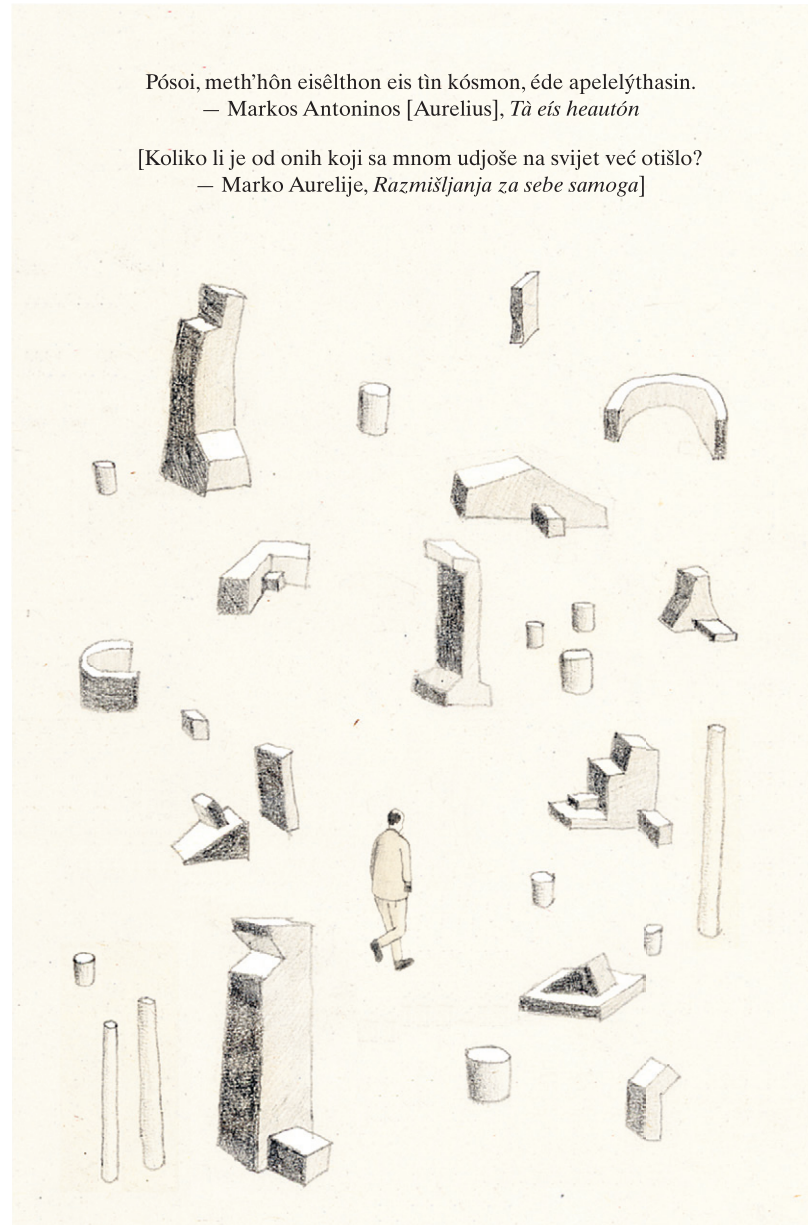

Uz fotografiju nadgrobne ploče s novododanim imenom mog oca

—

...a drugega spomenika vre mu ne bu
Neg pesji brabonjek na bogećkem grebu
Balade Petrice Kerempuha

Ah Miro sad lezîš s manje-više nelagodnim Weiserovima
Zadnji prinudni kompromis onkraj kraja života
(Emilija, umrla 1936; Izidor, umro 1941 još u zadnji čas
U vlastitom krevetu; Feliks žrtva fašizma; da, i naša Truda).

Nije više vrijeme da se ponad tebe isklešе zvijezda
Ona crvena pod kojom si ljećio na Biokovu.
Još preostaje koja godina prešćampanih udžbenika:
Grob i Školska knjiga, jedine rubrike mog nasljeda.

Vrijeme gradi kule vrijeme razgrađuje
A ja nećU imati ni tvoje vjerne učenike
Niti mi je više mjesto s Weiserovima
Schwarzovima, Schlesingerima, Eisnerima
(Nit s čadorima age Hasan-age), nećistim dosljacima
Sto gazišе panonsko blato jedva stoipedeset godina.
—26595

Preveła s engleskoga Sanja Lovrenčić

—

Dani—godine—dekade
Kud li odošе? Laki vjetrić
Sto treperi na mom pragu
—241100

Prorok uspješan za život pica je od bijele vrane ryeda.
Sit je Horacije kad cara hvali na poklonjenom posjedu,
A gladnome Sokratu i golom, ti Atreno ne smogašе ništa dati
Do mlake kukute da mu promrzne tijelo! O bogovi,
Podajte sjenama proroka lahku i nježnu zemljicu, mirisne
Jaglace i vjećno proljećе, jer štovahu
Nauk i naučavanje, učenike i učitelje,
Ne pizu i bolonju, jalove profite za bankrotne poduzetnike
Koji nas poduzimaju!
—

U razdobljU gorem od željeznog živimo, u plastičnome
Gdje je sexy samo što novac daje i svjedoči, tude bogatstvo
Kome zavidimo, i nisu vesele sjene otaca u podzemlju
Otkako zasjede na vlast car i bog Pluton.
Umjesto posjeda koje kroz ekrane mahniti tražimo, dat će nam
Bogovi smrt. Onima koje mnogi bogovi vole:
Bez smrtnog strаha.
—(zapisao Darko Suvin, 31109)

Narodna godine gospodnje 2009

Kraljina će poželjeti Srbine,
a Srbina više biti nećе.
—209

DVIJE PJESME ZBOG JOHNA BERGERA

—

U međuvremenu živimo ne samo vlastite živote već i čežnje našeg stoljeća.
—John Berger, *And Our Faces, Dear Heart*...

Progonstvo

Bez usiju
Jezik je trom
Žvače istu riječ

OVAJ PLANET U.S.A.

1. Lincoln u Disneylandu

Krupni je lik polako ustao s prijestolja
I progovorio posvećene riječi u zamrlo slušalište:
“Prije četiri puta dvadeset i još sedam godina
Naši su preci krenuli u borbu
Da narodna vlast naroda za narod
Ne iščezne sa lica ove Zemlje –“

No jao – sve te riječi, savršeno sinkronizirane,
Ne silaze ipak s usana impozantnog lica
A te su diskretne kretnje zar pred-programirane? –
O tugo, Abe Lincoln, veliki predsjednik s prostranih travnjaka,
Ne izrasta više iz korijena i vlati trave:
Zamuknuvši sa Whitmanovim rascvalim jorgovanima

On postade android,
robotska retorika u moćnom Disneylandu!
O kapetane—moj kapetane

2. Go Down, JFK

—

Dallas, Main Street

Ne Mesija, nikako: potpuni političar,
Šarmantno bezobzirni kraljević iz priče
(Kraljevna, čudesno hrabri spas, muški profil, ljubimac naroda:
D’Artagnan, Princ Henry, Sunčani dječak).
No kandila gore pred njegovom ikonom u Taosu:

Možda Mojsije, unuk Faraonâ, shvativši da ugnjetenima
U interesu stabilnosti na plodnome Nilu
Treba ukazati na daleke Kanaane,
Srušen pred zlatnim teletom osiguravajućih društava
Ne izvevši naciju iz atomskog Sinaja?
—166

Kolosijeci i aerodromi
Očajno su nam poznati
Anesteziramo tu Sudbinu
Krimićima ili križaljkama

Naša je prtljaga
Nada i strah
Preživjeti
Raditi

Kuda dođemo, jezici se mijenjaju
Na užas leksikografa
Pravopisi postaju nečitki
Gradimo nove kuće od riječi

Mi smo transporteri
Transportirani i deportirani
Dakle metafore
Ovo vino naša krv

Poezija mulatske sutrašnjice
Bit će u našim jezicima
Prenosimo ju
Kao stoku vagoni za stoku

Maksimalni je promjer kosmosa
240 puta 10 na 24 kilometara
Izračunati
Nisu nam trebali

Nije to lako
Mostovi premošćuju Mliječne puteve
Žedni smo
Noseći preko.
London 14509

Vlak ide na sjever
Kolodvor Sava
Brzo prolazi
Zima u Jesenici
Led je pocrnio

U Münchenu je fata morgana
Crvene kose, zelenih očiju
Ne, to ne ide
Lokalna božanstva
Ne nastavljamo više

U Ostendeu krijeste galeboviv
Napuštamo kopno
Atlantik je velebna

I vrlo hladan
Valja sačuvati navike
Tvrdoglavu orijentaciju
Svoje mrtvace
Kao topli pokrivač.

Nositi preko

Mi smo proganici
Specijalisti u pakiranju
Znamo što ostaviti

Uzimamo sa sobom
Kofere koji se mogu dići
Ostavljamo za sobom
Veze i vjere

Uzimamo sa sobom
Rodendane, vjenčan-dane
Skloništa geste i vica
Riječi za kruh i kavu

Kokoro aru

—

kokoro aru (japanski) =
s [primjerenim] umom/srcem, srećući teška pitanja umno i elegantno

1.
Sretoše ju
vidim gdje se vraćaju
ljuti i sretni.

2.
Nebo premreženo.
Jasni mjesec proviri,
fprebrzo minu.

3.
Tvrda je staza
tvrda
po noći slušam
daleke stope.

4.
Munja zaigra
nad Zagrebom
magla pred
japansku zoru.

5.
Desnica bez kopija
ljevica bez uzde
tko
zna kud bi žudnja.

—2789

—nastavak sa stranice 22
državu (vertikalni model) i civilni društveni položaj o mijenjanju svijeta bez preuzimanja državne moći. Enrique Dussel upućuje da je postavljanje pitanja o tome je li moguće ''mijenjati svijet bez preuzimanja moći'' pogrešno. Moć, govori Dussel, ne može biti ''uzeta'' kao da je ''stvar''. Moć pripada političkoj zajednici, ljudima općenito. Moć može biti korištena institucionalno putem izabranih predstavnika zajednice, ali pitanje ostaje – čijim interesima služe institucije?

Robinson je u pravu kad postavlja presudno pitanje: Koji će tipovi političkih sredstava posredovati između sila naroda/javnosti i struktura države? Prema Robinsonu prije je postojao vertikalni model. Posljednjih 15 do 20 godina naglasak je stavljen na horizontalne odnose, povezivanje različitih društvenih skupina i uspostavljanje demokratskih odnosa odozdo prema gore putem participativnih demokratskih forme organizacija. Tu su autohtone organizacije preuzele glavnu ulogu. Potrebne su nam kompenzacijske sile odozdo – snage javnosti i pokreti narodnih većina odozdo koje mogu izvršiti pritisak na državu (gdje globalne sile prisiljavaju čak i revolucionarne vlade na umjerene promjene u strukturi), čak i u slučajevima kad država radi u smjeru socijalističkih ideala, kao što je primjer Venezuele. Koje su pedagoške implikacije svega toga? Kako možemo gledati na kritičku pedagogiju kao društveni pokret, kao na široku koaliciju skupina? Kako definirati pedagogiju u tom kontekstu? Kako je kritička pedagogija sila promjene koja postoji jednako izvan škola kao i u školama? To su pitanja koja se trebaju istražiti. A premalo nas je s područja obrazovanja koji smo spremni baviti se spomenutim pitanjima.

POSTOJI TEŽNJA PREMA SAMOCENZURI OKO PITANJA KLASE JER JE RADNIČKA KLASA, U SVOJOJ ULOZI ORGANSKIH INTELEKTUALACA, LIŠENA ULOGE KULTURNIH DJELATNIKA I ZAHTIJEVALA JE TUTORSTVO AVANGARDE OKO PITANJA KULTURNE PROIZVODNJE, DOK JE PITANJE KLASE SMATRANO JASNO SAMO PO SEBI I ČESTO PREVIŠE NEMINOVNO

OŽIVJETI OBRAZOVNE TEMELJ

Također, jedan bi se revolucionarni kritički pedagog teško mogao istovremeno baviti svim pitanjima koja ste spomenuli – odrediti implikacije za planiranje kurikuluma, teoriju učenja, psihologiju, edukaciju nastavnika i pedagoške pristupe u učionici, sve u jednoj knjizi ili jednoj studiji. Ja vidim revolucionarno kritičko obrazovanje kao kolektivan pothvat. Jedni kritički pedagozi pišu o problemima u razredu, drugi se bave kurikulumima. Ja pišem više na ''makro'' razini, pokušavam razviti koherentnu filozofiju praxisa – a naravno da nalazim koristi u radu kritičkih edukatora širom svijeta. Da sam student programa edukacije nastavnika, prije stupanja na posao, naravno da mi čitanje jedne McLarenove knjige ne bi bilo dovoljno za pružanje svih odgovora na mnoštvo bitnih pitanja koja se nameću nastavnicima. Ključno bi bilo čitanje teoretičara obrazovanja koji mogu pružiti neke filozofske temelje, uključujući koncept revolucionarne prakse, neke temeljene povijesne odrednice, etičke i epistemološke temelje te neke multikulturalne temelje koji uključuju probleme oko pitanja spola i patrijarhata i seksualnosti i učenika s posebnim potrebama te temelje za razvoj kritičke prakse u razredu, uključujući ekopedagogiju i poučavanje o održivoj biosistemskoj budućnosti. Mi smo kolektivan pokret. Ljudi nekad traže od mene, ili nekih drugih kritičkih edukatora, da sve napravimo u jednom tekstu. Ključno je da se ne traži jedinstven izvor, nego da se kritički opredijeli za nešto iz široka spektra revolucionarnih kritičkih diskursa – unutar i izvan edukacijske literature.U SAD-u imamo područje nazvano obrazovni temelji. Ali danas ne možeš naći programe pod nazivom obrazovni temelji u obimu u kojem su bili prisutni kad sam ja počinjao poučavati u edukacijskim školama pred više desetljeća. Smatram da trebamo oživjeti obrazovne temelje te ih pokušati revidirati u obliku programa kritičkih obrazovnih temelja.

Država nije neutralno područje i ono što moramo propitivati jest kako kapital oblikuje državu i kako država formira kapital. Civilno društvo je dio države, a ne autonomno područje koje čudesno lebdi iznad kaotična svijeta klasnih suprotnosti. Mnogi progresivni edukatori ne shvaćaju to. Što slijedi iz toga? U svojem odbijanju da se udalje od ispravljanja sfere javnosti te prihvate slab i apstraktan koncept demokracije i slobode oni nesvjesno odražavaju ljevičarstvo kapitalističke klase u kojoj se prividi stvaraju i održavaju, dok se stvarnost uništava. Za mene napor je usmjeren prema gradnji socijalizma konkretne, a ne apstraktne utopije, radikalne demokracije (apstraktnosti) utemeljene na oživljenu civilnom društvu. A svi smo bili nepažljivi u objašnjavanju što to točno znači, što bi to moglo biti. To je izazov za neke od nas i sve dok ne razvijemo koherentne smjernice kretanja NAKON kapitala, bit ćemo zarobljeni u ljevičarskom neoliberalizmu, a to je jako opasan položaj za čovječanstvo.

REPROLETARIZACIJA NASTAVNIKA

Otpor takvoj podčinjenosti postaje dodatno težak kad se shvati ono što Vi nazivate "reproletarizacijom" nastavnika. Uzevši u obzir takvu situaciju, dolazimo do određenih problema, kao što je slučaj u Indiji. Tamo postoje nastavnici koji su zaposleni do dobi ''umirovljenja'' s različitim beneficijama, a njihovo je djelovanje u sindikatima ograničeno na zahtjeve oko podizanja plaća. S druge strane, postoje nastavnici koji su zaposleni pod ugovorima, od vlade, s oskudnim plaćama (često oko 20 dolara). U određenom smislu postoji ''nastavnička aristokracija'' koja se i ne smatra radništvom, a s druge se strane nalazi osiromašeno nastavničko radništvo, koje se ne udružuje u sindikate. U takvim je slučajevima utjecaj ljevičarskih snaga razočaravajući. Odakle kreće otpor kod takvih slučajeva?

— Da, isto vrijedi i ovdje. Nastavnički asistenti na sveučilištima vrlo često provode većinu poučavanja, ali ipak dobivaju malo naknada ili zaštite. Mnogi studenti žele malo odricanja kako bi se mogli školovati i istovremeno poučavati te ne plaćati školarine. U posljednje se vrijeme proračuni smanjuju, a školarine dramatično rastu. Povijesno gledano, borba za priznavanje akademskih sindikata studenata-zaposlenika jest žestoka. Sveučilišta, koja nisu više zaštićena od tržišta, kao što su bila prije državnim financiranjem, sve se više oslanjaju na korporacijsko financiranje koje ulaže u tehnološka istraživanja, istraživanja koja mogu učiniti same korporacije efikasnijima i pomoći im da postignu dominaciju u neoliberalnoj kapitalističkoj ekonomiji. Profesori – posebno oni u primjenjivim znanostima – ulažu jednak napor, ako ne i veći, na dobivanje sredstava za istraživanje i samo istraživanje nego što ulažu u poučavanje; broj studenata u grupama, naravno, stalno se povećava, dok se broj nastavnih sati stalnih profesora smanjuje, a javlja se potreba za jeftinijim radom intelektualaca zaposlenih na skraćeno radno vrijeme, u obliku nastavnih asistenata. Dakle, potrebni su snažni sindikalni pokreti koji bi zaštitili nastavne asistente jer su oni suočeni s teškom zadaćom. Očito je da radnička aristokracija mora biti osporena. Treba doći do suradnje stalnih profesora i nastavnih asistenata, oni trebaju uspostaviti ujedinjenu frontu te surađivati sa sindikatima za suprotstavljanje sveučilištima. Takav je oblik ujedinjene fronte potreban, a trebao bi imati opću svrhu spašavanja sveučilišta od postajanja jednom od podrazina ekonomije. Sve se to kreće oko razvijanja razumijevanja o tome kako bi se društvene institucije trebale reorganizirati – u sklopu reorganizacije društva u cijelosti – da bi se mogle oduprijeti kapitalizaciji i materijalizaciji subjektivnosti, oduprijeti sveučilištima čija je misija educiranje radničke snage za stjecanje kapitala, a takav proces može samo dovesti do strukturirane hijerarhije moći i privilegija koja koristi nekolicini, a donosi bijedu mnogima.

MOĆ, GOVORI DUSSEL, NE MOŽE BITI ''UZETA'' KAO DA JE ''STVAR''. MOĆ PRIPADA POLITIČKOJ ZAJEDNICI, LJUDIMA OPĆENITO. MOĆ MOŽE BITI KORIŠTENA INSTITUCIONALNO PUTEM IZABRANIH PREDSTAVNIKA ZAJEDNICE, ALI PITANJE OSTAJE – ČIJIM INTERESIMA SLUŽE INSTITUCIJE?

PETER MCLAREN profesor je na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu (*Division of Urban Schooling, the Graduate School of Education and Information Studies*). Autor je i urednik 45 knjiga te stotina znanstvenih i stručnih radova, prevedenih na dvadeset jezika. Četiri njegove knjige nagrađene su od kritičara Američkog udruženja obrazovnih studija. *Life in School* proglašena je 2004. jednom od dvanaest najznačajnijih knjiga na svijetu posvećenih obrazovanju. Izborom je rukovodio međunarodni tim stručnjaka odabranih od moskovske Škole društvenih i ekonomskih znanosti te Ministarstva obrazovanje Ruske Federacije. McLaren je također bio prvi dobitnik nagrade za društvenu pravdu Paulo Freire Sveučilišta Chapman iz Kalifornije. Darovnica Fondacije McLaren za kritičku pedagogiju potpisana je na Sveučilištu Tijuana 2004, a dvije godine kasnije u Venezueli je osnovana katedra Petera McLarena.
Rodnu Kanadu napustio je 1985. i u SAD-u nastavio aktivnu borbu za socijalizam. Predaje u Južnoj i Sjevernoj Americi, Aziji i Europi. Tijekom Bushove vladavine, bio je 2006. meta desničarskih ekstremističkih organizacija, koje su ga stavile na čelo liste ljevičarski orijentiranih profesora "Dirty Thirty ", a studentima nudile 100 dolara da snimaju njegova predavanja.

ODRŽAVANJE LJEVIČARSKOG NEOLIBERALIZMA

Značajno je govoriti o kategorijama poput ''opozicije'' jer na određenom stupnju njihova djela potaknula su ideju autonomnog obrazovanja. Stoga nalazimo tisuće ''alternativnih'' sustava školstva, koji rijetko povezuju nedostatke i greške obrazovnog sustava s vladavinom kapitala. Dijalektika rada i kapitala ili sustava i obrazovnog aparata izostavljena je u takvim eksperimentima, što vodi nemogućnosti istovremenog javljanja reforme i revolucije. Kako vidite otpor kapitalizmu i pripadajućem obrazovnom sustavu u budućnosti?

— Da, postoji opasnost u prezentiranju obrazovanja kao autonomnog, kao nevezanog za općenite kapitalističke društvene odnose. U SAD-u imamo charter škole i alternativne škole, ali jako malo od njih, barem koliko je meni poznato, poučavaju iz antikapitalističke perspektive. Takve škole zauzimaju, ideološki, ljevičarsku liberalnu (npr. reformističku) poziciju, ali na razini prakse pridržavaju se ljevičarskog neoliberalizma jer ne osporavaju zakone vrijednosti u kapitalističkim društvima; takve škole smještaju same sebe u rastući ponor između bogatih i siromašnih ●

S engleskoga preveo Igor Veseli

ŽELIO SAM DODATI NEKAKVO DIJALEKTIČKO MESO KOSTIMA KRITIČKE PEDAGOGIJE I POKUŠAO DATI TOM MESU GOTOVO PROMUKLU, GRUBU I ČANGRIZAVU TJELESNOST EKLEKTIČNIM STILOM PISANJA – A DA NE POSTANEM ZAROBLJEN U FENOMENOLOGIJI UZBUĐENJA I ZAVOĐENJA

PALESTINSKA PRIČA

TURISTIČKI ANALITIČARI I PROFESIONALCI INDUSTRIJE TURIZMA TRENUTAČNO PRAKTICIRAJU NAMJERNU RAVNODUŠNOST USPRKOS PITANJIMA KAO ŠTO JE OKUPACIJA PALESTINE, KOJA SE TEMELJI NA PRAKSI ODVAJANJA TRGOVINE I POLITIKE, ALI ONA NIJE ODRŽIVA U INDUSTRIJI KOJA SAMU SEBE PROPAGIRA KAO "SVJETSKU INDUSTRIJA MIRA" I PRVOG DOBAVLJAČA INTERKULTURALNOG KONTAKTA U GLOBALNOJ ZAJEDNICI

FREYA HIGGINS-DESBIOLLES

Iskustva i shvaćanja koja ljudi steknu u svojem formativnom razdoblju nepovratno oblikuju gledište o stvarima. Kao samoprozvana profesorica-aktivistkinja znala sam da model nestrastvena, racionalna, objektivna znanstvenog istraživanja neće zadovoljiti viziju mojega posla. U mom istraživačkom radu zato se koristim postkolonijalnom, feminističkom literaturom te onom australskih urođenika kako bih razvila kritički i emancipatorni plan istraživanja. Velazquez ovako opisuje transformativno istraživanje: "Transformativno istraživanje nije metodologija. To je opredjeljenje za istraživanje koje je definirano svojim namjernim rezultatom: stvaranjem poštenijeg i pravednijeg svijeta... Transformativno istraživanje stimulira kritičku svijest o snazi odnosa, a istraživače i sudionike opskrbljuje znanjem kojim mogu promijeniti moćne odnose (1998, str. 65-66)." Osobito postkolonijalna teorija korisno je navela da se "iznova radikalno promišljaju oblici znanja i socijalnih identiteta koje su osmislili i autorizirali kolonijalizam i zapadnjačka dominacija" (Parakash, 1994, str. 87). To je temeljito oslobodilo režime znanja, uključujući i priznanje o legalnosti provođenja osobnih, autorefleksivnih i kvalitativnih istraživanja s ciljem razumijevanja.

OD FRIVOLNOSTI DO SOCIJALNE MOĆI Moja životna priča utječe na plan istraživanja o turizmu. Prvo shvaćanje neuravnoteženosti i nepravednosti prirode globalne dinamike moći dogodilo se kad sam kao dvadesettrogodišnja volonterka mirovnih snaga služila u Kraljevstvu Tonga na Pacifičkim otocima. Tek sam tada postala svjesna američke uloge u oblikovanju međunarodnih odnosa u svoju korist i nauštrb drugih u globalnoj zajednici. Slijedeći to, kad sam magistrirala na međunarodnim odnosima u Velikoj Britaniji, stekla sam intelektualno oružje kojim mogu izraziti svoj osjećaj za globalnu neravnopravnost. Ubrzo nakon dolaska u Australiju upoznala sam ne samo seniore aboridžinske zajednice Ngarriendjeri u Južnoj Australiji, nego i njihovu političku borbu i iznenadio me način na koji se oni koriste turizmom kao sredstvom kojim bi preokrenuli opresiju i marginalizaciju kojoj su bili podvrgnuti od vremena stvaranja australske nacije. Počeo je dugotrajan odnos koji je učvrstio moje zanimanje za lokalne zajednice koje teže samoodređenju i poštivanju njihovih ljudskih prava. Istodobno sam naučila kako takve zajednice u slobodno vrijeme turizam iz frivolne, hedonističke aktivnosti pretvaraju u snagu znatne socijalne moći koju oblikuju kako bi sebi i svojoj djeci osigurali bolju budućnost. To partnerstvo s nekim lokalnim južnoaustralskim zajednicama Aboridžina prešlo je granice istraživanja i postalo predmetom predavanja 2004. godine kada sam vodila tečaj o urođeničkom turizmu s nastavnim programom koji se temeljio na perspektivama urođeničkih prava te prikazivao aboridžinske doprinose u razredu. Studenti su doživjeli veliko novo iskustvo učenja, a utjecaji kritičke pedagogije sve su očitiji jer studenti prijavljuju promjene stavova, nove napore da se zauzmu za urođeničke zajednice i ostvarenja zavidnih protokola na radnim mjestima. Rezultati su i priznati jer je dodijeljena sveučilišna nagrada za pravednost, nagrada za poduku i, što je najvažnije, priznanje u to uključenih aboridžinskih zajednica te obećanje da će se nastaviti partnerstvo. Ta su iskustva i uvod u rad o palestinskim pitanjima i govori o razlozima zašto sam prihvatila njihove ideale.

KODEKS PONAŠANJA ZA RAZVOJ SOLIDARNOSTI U mojoj ranoj akademskoj karijeri u turizmu, ujedno i kao odgovor na napade na SAD 11. rujna 2001. i "rat protiv terora" koji je potom uslijedio, napisala sam tekst nazvan *Hostile Meeting Grounds*, koji je kontroverzno proučavao intenzivan odnos turizma i terorizma. Čitali su ga posvuda, a posljedica toga bio je poziv da se predstavim referatom na skupu koji je organizirala Alternativna turistička grupa Palestine (ATG) i Ekumenska koalicija za turizam (ECOT). To okupljanje nazvano je *Study Workshop on Interfaith Co-operation for Justice in the Occupied Territories – Human encounters for piece and reconciliation through tourism*, a održano je u listopadu 2005. u Egiptu, u Aleksandriji. To je bio moj prvi uvod u palestinsko iskustvo i dirnula me predanost koju su pokazali ljudi poput Ramija Kassisa, izvršnog direktora ATG-a, kako bi palestinski narod dobio ljudska prava uz pomoć nenasilnih sredstava, posebice putem turizma. Moja obveza da dam potporu ATG-ovim naporima u korištenju turizma kako bi se učvrstili pravda i ljudska prava učvršćena je mojim prisustvom na sljedećem susretu održanom u studenom 2007. u Madabi, u Jordanu, na kojemu je završen nacrt Kodeksa turističkog poslovanja u Svetoj zemlji. Ta su iskustva izazvala velik interes za pitanja Palestine/Izraela, a ja sam počela učiti o nekim od tih pitanja. Proučavala sam raznu literaturu te tražila i palestinska i izraelska stajališta o sukobu, uključujući radove autora kao što su Ilan Papa, Raja Shehedeh, Jeff Halper, Edward Said. Kako sam učila, postajalo mi je jasnije da se turizam uzima kao političko oružje u sukobu obiju strana, s pokušajem da pridobije srca i umove vanjskog svijeta. U svojem posljednjem istraživanju odlučila sam ispripovijedati priču politike turizma iz palestinske perspektive. Učinila sam to uz dopuštenje i konzultacije sa svojim palestinskim kolegama, slijedeći protokol.

Od rata 1948. Palestinci se bore kako bi preokrenuli situaciju u kojoj su lišeni teritorija, marginalizirani i bačeni u egzil, što je rezultat stvaranja izraelske države. Turizam je odigrao iznenađujuću ulogu u političkoj borbi Palestinaca jer se oni njime koriste kako bi turistima objasnili svoju situaciji i zatražili potporu za svoju borbu te okončali okupaciju i učvrstili ljudska prava. Moj rad proučava dva kontrastna slučaja, koja sam odabrala kako bih istražila kako se turizmom koristi kao oružjem za političke ciljeve. Alternativna turistička grupa Palestine djelovala je uz pomoć kodeksa ponašanja kako bi upozorila kršćanske hodočasnike o socijalnim, političkim i vjerskim realitetima Svete zemlje pokušavajući izjednačiti interpretaciju koju je plasirala turistička trgovina u kojoj vodeću ulogu imaju Izraelci. Opreku tome tvori mala skupina solidarnih turista koji su se pridružili Međunarodnom pokretu solidarnosti, koji predstavlja primjer volonterskog turizma za pravdu. Međunarodni pokret solidarnosti (ISM) jest pokret na čelu s Palestincima koji ima cilj odupiranja izraelskoj okupaciji Palestine, a služi se nenasilnim metodama izravna djelovanja. U kolovozu 2001. osnovala ga je mala skupina većinom palestinskih aktivista i bavi se organiziranjem posjeta solidarnih volontera Palestini; smatraju da njihovo prisustvo može očvrsnuti palestinski otpor, a palestinski narod staviti pod međunarodnu zaštitu i podariti mu glas kako bi se palestinska priča o izraelskoj okupaciji pročula u svijetu. Ti kontrastni primjeri pokazuju niz aktivnosti koje poduzimaju Palestinci i njihovi podupiratelji kako bi iskoristili turizam za politički plan uspostavljanja pravde i mira za palestinski narod.

BITNO PITANJE PRAVDE Međutim akademskoj analizi pridodala sam još jednu perspektivu, kao rezultat nedavne izraelske invazije na Gazu i stotina mrtvih palestinskih civila, među kojima su stradala i mnoga djeca. Moj će se rad, stoga, udaljiti od analize turizma kao političkog oružja i primaknuti širem pogledu na turizam u kontekstu ljudskih prava i pravde. U njemu tvrdim da parametri politike turizma moraju nadići činjenicu da se na turizam gleda kao na žrtvu, konflikt ili oružje za postizanje političkih ciljeva; on bi se trebao shvaćati kao bitno pitanje pravde s istinski održivim turizmom koji se može postići samo ako pravednost i pravda prevladaju u "domaćoj" zajednici i onkraj nje. Jasno je da turizam također mora odigrati svoju ulogu u preusmjeravanju njegova *modusa operandi* u doba globalnog sela. Turistički analitičari i profesionalci industrije turizma trenutačno prakticiraju namjernu ravnodušnost usprkos pitanjima kao što je okupacija Palestine, koja se temelji na praksi odvajanja trgovine i politike, ali ona nije održiva u industriji koja samu sebe propagira kao "svjetsku industriju mira" i prvog dobavljača interkulturalnog kontakta u globalnoj zajednici. Ako turistička industrija ne želi biti optužena za podupiranje i izvlačenje profita iz trgovine ukradenom robom, morat će se suočiti s pitanjem o novom pristupu koji se temelji na ljudskim pravima i pravdi. Mogućnosti su očigledne, uključujući preusmjeravanje biznisa na poduzeća u palestinskom vlasništvu i na organizacije kao što su ATG na okupiranim palestinskim teritorijima ili združivanje zajedničkog bojkota, kampanji oduzimanja i ekonomskih sankcija za dijelove pod izraelskom okupacijom (vidi Halper, 2008, str. 289-239). Ta studija o palestinskom slučaju sugerira da ljudska prava i pravda u doba rastuće globalne nezavisnosti više nisu marginalne u turističkim nastojanjima, nego su za industriju postale esencijalna "dozvola za djelovanje".

KOOPERATIVNI PROCES I Izrael i Palestina učinili su brojne nepravde i zlouporabili ljudska prava tijekom šezdesetogodišnjeg sukoba, koji je složen i teško ga je riješiti. Međutim obvezala sam se da ću ispričati palestinsku priču u okvirima svojih sveučilišnih sposobnosti jer, kako vidim, Palestina je u velikoj mjeri shrvana u naporima da učvrsti pravdu i ljudska prava pod okupacijom najjače vojske na svijetu. Dok pričam palestinsku priču, ne želim da me se pogrešno shvati i proglasi "antisemitom" ili čak "protivnikom Izraela". Jer to nisam; svjesna sam i straha i nesigurnosti Izraelca kao i beznađa zbog iluzorna mirovnog procesa. Čvrsto vjerujem da će Izraelci, ako pristanu na zahtjeve o ljudskim pravima, pronaći put do mira za kojim žude mnogi građani. Moje stajalište podupiru neki izraelski aktivisti za ljudska prava, poput Jeffa Halpera, koji tvrde da se Izrael međunarodnoj zajednici može priključiti kao sigurna, demokratska i mirna nacija tek kad pravedno razriješi pitanje Palestine.

Vrijedi učiti na primjeru Australaca, koji su tek 2007. izdali *Ispriku urođenicima Australije* i time započeli proces zacjeljivanja rana zbog zloporabe i nepravde nad ljudskim pravima. Kao aktivistica ohrabrena novim mogućnostima koje se otvaraju za nas Australce dok se suočavamo s ostavštinom povijesti i pokušavamo je popraviti uz pomoć kooperativna procesa samo mogu ohrabriti ljude u globalnoj zajednici da učine sve što mogu kako bi uvjerili Izraelce da poduzmu slične korake, radije prije nego kasnije, za dobrobit Palestinaca i Izraelaca ●

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

Halper, J. (2008); *An Israeli in Palestine: Resisting Dispossession, Redeeming Israel*, *Pluto*.

Prakash, G. (1994); *Postcolonial criticism and Indian historiography*. U: L. Nicholson & S. Seidman (ur.), *Social postmodernism: Beyond identity politics* (str. 87–100). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Shehadeh, R. (2008); *Palestinian Walks: Notes on a Vanishing Landscape*, Profile Books.

Velazquez, L. C. (1998); *Personal reflections on the process: The role of the researcher and transformative research*. U: K. B. De Marrais (ur.), *Inside stories: Qualitative research reflections* (str. 59–66). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

ARIJE TURISTA I TERORISTA

IZVADAK IZ PREDAVANJA VELŠKOG PROFESORA POTVRĐUJE DA JE LEGALNO SVET POJAM AKADEMSKE SLOBODE I U VELIKOJ BRITANIJI NA VELIKU UDARU. ZBOG TOGA JE ISKORAČIO PREMA NOVIM KRITIČKIM STUDIJIMA TURIZMA I JAVNOJ KULTURI

DAVID BOTTERILL

Sloboda da se slijede samousmjereni pravci istraživanja, intelektualni kriticizam vođen poštenjem i integritetom te profesionalna vjera neophodni su preduvjeti za kreativan intelektualni rad. Sada valja postaviti pitanje: "Gdje bi se takvi preduvjeti u društvu mogli očekivati, a pogotovo jamčiti?" Možemo li sa sigurnošću reći da će nam preduvjete osigurati bilo koja od institucija od kojih inače očekujemo da podupiru takve vrijednosti? Uzmimo, primjerice, sveučilišta, koja se u 20. stoljeću obično smatraju dijelom zapadnjačkog "građanskog" društva koje funkcionira rame uz rame s pravosuđem i neprofitnim sektorom kako bi se unaprijedio snažan interes biznisa i vlade. Možemo li se osloniti na sveučilišta u nadi da će ona biti ublaživač nezavisna mišljenja koje će se suprotstaviti dogmi moćnih? Govoreći iz perspektive Velike Britanije, rekao bih da to postaje sve neizvjesnije iz nekoliko razloga: neprekidno miješanje vlade zbog količine javnog ulaganja u visoko obrazovanje; komercijalni pritisak na financiranje sveučilišta i ideološki utjecaji "menadžerizma". Kritičke zajednice, što je logično, moraju pronaći nove prostore unutar kojih će upravljati kulturom vrlina u kojoj će se moći izgraditi novo znanje o našem suvremenom svijetu, a iz tog je razloga došlo do osnivanja Akademije nade i zajednice Kritičkih studija turizma.

AKADEMSKA ZAJEDNICA - MENADŽERSKI PROBLEM U anglocentričnom svijetu masovno sudjelovanje u visokom obrazovanju vladu stoji goleme svote javnog novca. Ne čudi stoga što je odgovornost trošenja u svim vladinim programima visoka. Razlozi za širenje broja studenata na sveučilištima nalaze se u argumentima o zahtjevima ekonomije znanja. A kao odgovor na dobivena javna novčana sredstva od sveučilišta se očekuje da izvještavaju o rastućim ciljevima kojima se pomno upravlja i koji su povezani s kvalitetom i mogućnošću zapošljavanja ili s "Masovnim hirom i pomodarstvom visokog školstva", kako su ih 2. lipnja opisali *UK broadsheet* i *Daily Telegraph.* Sveučilišta moraju demonstrirati kako se zalažu za razvoj radne snage i kako u tzv. *Third Mission*-radu surađuju s industrijom. Stoga ne čudi da ti "nezavisni" glasovi akademske zajednice nisu odveć dobrodošli, posebice stoga što uglavnom postavljaju "teška" pitanja ili potiču korporativne ili političke imperative. U sramotnu internom memorandumu značajnog britanskog sveučilišta koji je "procurio" u javnost akademska je zajednica shvaćena kao "problem" sveučilišnog menedžmenta, a sveučilišni profesori i posebice akademska zajednica koja insistira na stvaranju vlastitog programa izlaže se riziku bojkota pa čak i ostavke. Legitiman intelektualni rad za razliku od učenjaka sve više definiraju ljudi koji izravno ili neizravno plaćaju račune za visoko školstvo. Dakle, legalno svet pojam akademske slobode na veliku je udaru.

U britanska sveučilišta i druge obrazovne sektore uveden je novi kadar "menedžera", kako bi se uzeli u obzir novi programski utjecaji na britanskim sveučilištima. Menedžeri ponavljaju obrasce mikromenedžmenta koje su im nametnuli oni koji ih plaćaju, a oni često dolaze izvan sveučilišnog sektora, s malo ili gotovo nikakvom simpatijom, a ponekad gotovo s otvorenim neprijateljstvom spram vrijednosti koje sam istaknuo u prvoj rečenici. Dakle, sveučilišni su profesori sve češće prisiljeni polagati račune o svojim aktivnostima u odnosu na tuđe programe. Uvjeti nadmetanja, menedžerska manipulacija i sumnja pokretači su prakse tih institucija, a ideja kolegijalnosti koja je toliko dugo služila sveučilišnoj vladavini gotovo je nestala iz Velike Britanije. Odupiranje ovim imperativima je teško, ako ne i opasno po život. Koliko znam iz vlastitog iskustva, pokušaj prkošenja tom tijeku ozbiljno može ograničiti intelektualnu kreativnost, pa čak i dovesti do osobnih zdravstvenih problema. Stoga tvrdim da je potrebna neophodna snažna protusnaga. Budući da više ne možemo ovisiti o sveučilišnim institucijama, moramo stvoriti uvjete nužne za kreativan intelektualni rad na drugome mjestu. Zbog toga mi je treće okupljanje Zajednice Kritičkih studija turizma u Zadru toliko bitno. Posljednje dvije godine ponovno sam počeo otkrivati vlastitu intelektualnu kreativnost, a na konferenciji govorit ću o svojem putovanju i o projektima na kojima sada radim. Ti su projekti još nedovršeni. Ovdje ću samo predstaviti malen dio jednog od mojih projekata – Zastupljenost turizma u operi 20. stoljeća.

ZAŠTO STUDIRATI TURIZAM I JAVNU KULTURU? Dakle, prvenstveno stoga što je interesantno. Koliko god to u trenutačnim uvjetima izgledalo nemoderno i neodgovorno, jer vrijeđa dominantnu i opresivnu odgovornu povlasticu sveučilišta u Velikoj Britaniji. Sloboda biranja teme zbog njezine intrinzičnosti za mene još predstavlja centralno načelo akademskog istraživanja. Međutim, na temelju činjenice da je to za suvremenog sveučilišnog recenzenta vjerojatno nedovoljno samo po sebi, argument za bavljenje projektom koji istražuje zastupljenost turizma u javnim kulturama jest da on otvara bitan dijalog između istraživača *Academy of Tourism and Hospitality* i drugih intelektualnih zajednica koje djeluju na području umjetnosti i javne kulture. Taj dijalog na nekoliko načina ima potencijalnu vrijednost. S jedne strane, zastupljenost turizma i gostoprimstva u javnoj kulturi zrcalo su akademske zajednice za refleksivno istraživanje. Pisci, umjetnici i skladatelji sudjeluju u kreativnim procesima u socijalnoj sredini i oni do određene mjere svoja djela stvaraju kao odgovor na socijalne uvjete vremena. Tako oni komuniciraju i u to uključuju široku javnost putem medija u kojemu rade. Njihov je posao čvrsto smješten u javnu domenu i stoga mu je lako pristupiti. On akademskoj zajednici nudi alternativan pogled na turizam i gostoprimstvo prema kojima će vrednovati istraživačke programe koji se stvaraju u razmjerno zatvorenim prostorima sveučilišta. Oni su tu kako bi pitali što se predstavlja, kako se predstavlja i zašto to nudi neupitnu provjeru istraživačke zajednice dok ona formulira vlastite istraživačke programe. Ujedno se pitaju što nije predstavljeno i zašto istraživačku zajednicu valja otvoriti za dijalektičku konverzaciju s intelektualcima izvan sveučilišta. U svakom slučaju ispitivanje zastupljenosti turizma i javne kulture olakšava procjenu odnosa snaga s ostalim intelektualnim projektima na programu sveučilišta.

IDEJA KOLEGIJALNOSTI, KOJA JE TOLIKO DUGO SLUŽILA SVEUČILIŠNOJ VLADAVINI, GOTOVO JE NESTALA IZ VELIKE BRITANIJE. ODUPIRANJE TIM IMPERATIVIMA JE TEŠKO, AKO NE I OPASNO PO ŽIVOT. POKUŠAJ PRKOŠENJA TOM TIJEKU OZBILJNO MOŽE OGRANIČITI INTELEKTUALNU KREATIVNOST, PA ČAK I DOVESTI DO OSOBNIH ZDRAVSTVENIH PROBLEMA

KRITIČKA OSJETILNA PROMIŠLJANJA O TURIZMU I GOSTOPRIMSTVU PUTEM OPERE Kako sam već naveo u uvodu, umjetnici se u zapadnjačkim demokracijama nalaze u središtu procesa kojima prkose konvencionalnim načinima gledanja, slušanja, osjećanja i promišljanja o našem suvremenom svijetu. Stoga dijalog koji želim potaknuti između *Academy of Tourism and Hospitality* i javne kulture postaje još važniji za one koji su uključeni u "kritičke projekte" na studiju turizma i gostoprimstva. A za znanstvenike-kritičare važno je kako se umjetnici kritički izražavaju kreativnim stvaralaštvom u odnosu na studij turizma i gostoprimstva, što obećava inspirativan materijal koji će potaknuti nove načine razmišljanja. I zato što se umjetnik publici obraća uz pomoć niza ljudskih osjetila (usmeno, dodirom, sluhom, vizualno) te izaziva emocionalan i kognitivan odgovor, umjetničko stvaralaštvo može ponuditi privlačne načine komuniciranja sa studentima i kolegama istraživačima – stoga sam u naslovu ovog dijela teksta upotrijebio riječ kritička osjetilna, a ne samo promišljanja. Operne izvedbe ovise o napadu na osjetila uslijed njihova utjecaja i stoga pismeni prikaz toga predmeta u velikoj mjeri nedovoljno zastupa potencijal rada s operom, isto kao što su istraživači vizualnog kritizirali dominaciju pisane riječi u istraživačkim izvješćima.

Opsežan pregled opernog skladanja u dvadesetom stoljeću, u tekućem projektu i koristeći se Holdenom (2001) kao početnom referencom, dosad je otkrio (za autora) iznenađujuću količinu primjera zastupljenosti turizma i gostoprimstva u operi. Dosad su pregledom utvrđene tri opere iz 20. stoljeća koje se ističu jer se turizam i gostoprimstvo nalaze u središtu njihova zapleta: Brittenova *Smrt u Veneciji*, *Flight* Jonathoda Dovea i Adamsova *Klinghofferovu smrt.*

Klinghofferova smrt nesumnjivo je jedna od najkontroverznijih opera napisanih u 20. stoljeću. Reakcije na operu u SAD-u, posebice tvrdnja da je antisemitska, ozbiljno su ograničile njezinu izvedbu. Opera je inspirirana događajima iz 1985. kada su palestinski teroristi na Mediteranu oteli turistički brod i ubili Leona Klinghoffera, 69-godišnjeg židovskog turista iz države New York vezanog za kolica. Kada je opera prvi put izvedena u SAD-u, u Brooklyn Academy of Music, izazvala je burne prosvjede, a desetak godina kasnije upletena je u kontroverziju kada su Bostonski simfoničari otkazali izvedbu zbog događanja 11. rujna (Fink, 2005). Otada je opera u američkim opernim kućama manje-više prepuštena zaboravu, no nešto se češće izvodi u Europi; posljednje izvedbe bile su u Helsinkiju 2004. te u Edinburghu i Aucklandu 2005. godine. Za neke kritičare ona predstavlja esencijalnu operu 20. stoljeća, a drugi pak tvrde kako je izazvala nezamislivo taman spektar umjetničke cenzure u zapadnim demokracijama jer, kako tvrde, ona prijeti potkopavanju rata protiv terora uz pomoć terorističkih činova kao umjetničkih.

Opera potanko prikazuje patološki slom uvjeta nužnih za podupiranje turizma i gostoprimstva. Podsjeća nas da turizam spaja "svjetove" te da međunarodne odnose sabija na male prostore. Iskazuje mnogostrana iskustva i reakcije na čin terora kako se on odvija te nas putem glazbe i poezije emocionalno angažira. Duboka ljudska tragedija koja se odvija na brodu prelijepo je slikovito prikazana u Goodmanovu poetskom libretu napisanom za mnogobrojne individualne arije koje izvode turisti, brodski oficiri, članovi posade i teroristi. Arije prikazuju oštre kontraste različitih svjetova likova koji su prisiljeni dijeliti isti skučeni prostor na Sredozemnom moru●

S engleskoga prevela Gioia-Ana Ulrich

DAVID BOTTERILL je profesor emeritus na *Welsh Centre for Tourism Research* Sveučilišta u Walesu i gostujući profesor-istraživač na Sveučilištu u Westminsteru. Trenutačno je pridruženi direktor na *Higher Education Academy for Hospitality, Leisure, Sport and Tourism*

IZABRALE: ANA RAGUŽ I IRENA ATELJEVIĆ
TEMU BROJA UREDILA: NATAŠA PETRINJAK

IMA NADE!

ZVUK JE ZAGREBAČKIH SOLISTA SADA KOMPAKTAN, BEZ OZBILJNIJIH INTONACIJSKIH ILI RITAMSKIH NEUSKLAĐENOSTI, A UGLAVNOM I PRILAGOĐEN STILU POJEDINIH DJELA

Koncert Zagrebačkih solista, Hrvatski glazbeni zavod, 16. lipnja 2009.

TRPIMIR MATASOVIĆ

"Jubilarna" 55. sezona Zagrebačkih solista na svom početku nije slutila na dobro. Jesen je tako ostala obilježena koncertom praizvedbi novih hrvatskih djela na Glazbenoj tribini u Puli, na kojem je od niske kvalitete mahom anakroničnih skladbi poraznija bila samo površna, pa i nezainteresirana svirka Solista. Zimski je pak svečani obljetničarski nastup u Lisinskom samo još jednom potvrdio da stara slava nipošto nije garancija sadašnje, a kamoli buduće uspješnosti.

Posljednji je ovosezonski nastup u Hrvatskom glazbenom zavodu, međutim, pokazao Soliste u posve drukčijem svjetlu. Sada to više nije sastav koji se sluša po inerciji ili iz pijeteta prema davno prošlim boljim danima, nego ansambl koji je dosegao solidnu razinu umjetničke relevantnosti. Premda je razlika u odnosu na ono što se moglo čuti prije manje od pola godine drastična, ne treba to smatrati nikakvim čudom.

— PREMDA SE JOŠ U NEDAVNOJ PROŠLOSTI ZAGREBAČKI SOLISTI BAŠ I NISU PROSLAVLJALI SVOJIM INTERPRETACIJAMA SUVREMENE GLAZBE, OVOM SU PRILIKOM DOSTOJNO ODGOVORILI NA IZNIMNO ZAHTJEVNO, ALI I ZAHVALNO DJELO KREŠIMIRA SELETKOVIĆA —

TRANSFORMIRAN ANSAMBL Prije je riječ o tome da je Borivoj Martinić-Jerčić konačno shvatio i proveo u djelo ono što su već odavno trebali učiniti i njegovi prethodnici na mjestu umjetničkog voditelja ansambla. Zagrebački solisti tako su u posljednje vrijeme bitno izmijenili i pomladili svoj sastav i temeljito prionuli na ozbiljan posao. Rezultati, premda još nisu na razini maksimalnih mogućnosti ovako transformiranog ansambla, itekako su zamjetni. Zvuk je sada kompaktan, bez ozbiljnijih intonacijskih ili ritamskih neusklađenosti, a uglavnom i prilagođen stilu pojedinih djela.

Solisti su na najstabilnijem terenu u romantičarskom repertoaru, što je, s obzirom na formaciju komornog gudačkog orkestra, posve logično. Ovom prilikom izvedena djela Rudolfa Matza i Brune Bjelinskog tom repertoaru ne pripadaju periodizacijski, nego samo stilski, ali su i kao takva bila vrlo ilustrativna. Bjelinskijevih ne osobito inventivnih *Šest invencija za gudače*, doduše, ne plijene pozornost svojim sadržajem, no čak su i takvu glazbu Solisti predstavili u najboljem moguće svjetlu. No, zato su Matzova *Elegija i Humoreska* bile jedan od dva kvalitativna vrhunca čitavog koncerta, i to ne samo zbog odličnog doprinosa solističke dionice violončelista Smiljana Mrčele.

S druge strane, o stilskom bi se pristupu glazbi bečke klasike, konkretno Josepha Haydna, moglo raspravljati. On je, naime, u izvedbama po jednog glasovirskog i violinskog koncerta tog skladatelja bio pomalo zastario, više na liniji romantičarske tradicije nego povijesne obaviještenosti. No, i unutar takvog pristupa, u koji su se uklopili i solistički istupi Maje i Gorana Bakrača, uspjelo se ostvariti zanimljive glazbene cjeline, u kojima su stilski upitnici kompenzirani uigranom i razigranom svirkom.

ČVRSTA STRUKTURA I SNAŽAN SADRŽAJ Najugodnije je iznenađenje bila prva zagrebačka izvedba *Koncerta za violončelo, glasovir i gudače* Krešimira Seletkovića. Premda se još u nedavnoj prošlosti Zagrebački solisti baš i nisu proslavljali svojim interpretacijama suvremene glazbe, ovom su prilikom dostojno odgovorili na iznimno zahtjevno, ali i zahvalno djelo. Dosad možda i najbolja Seletkovićeva skladba strukturno je čvrsta, a sadržajno snažna. Skladatelj pritom učinkovito kombinira tradicionalnu sonatnu formu s elementima izraza "poljske škole", čime se, na posve samosvojan način, ovaj nekadašnji student Davorina Kempfa iznenađujuće približava stilu Stanka Horvata. U Zagrebačkim je solistima, ali i violončelistici Petri Kušan i pijanistu Danijelu Detoniju, Seletković pronašao idealne interprete, što je samo još jedan zalog nade da bi se i u budućim koncertima tog ansambla moglo stvarno uživati●

(MIS)
PERFORMANCE
STUDIES
iNTERNATIONAL
CONFERENCE 15
ZAGREB
24-28.06.09.
www.psi15.com

VRIJEME U ZRAK, OVO JE PLJAČKA!

EMOCIJA SE, POKAZUJE SUPROTNOM LOGICI FIZIČKOG KRETANJA I ŽUSTROJ DINAMICI ZABORAVA. SUPROTNO LATINSKOM PORIJEKLU SVOJEG IMENA (e/movere), EMOCIJA NAS ZAUSTAVLJA ILI POKREĆE U MJESTU. PUNO SLIČNIJE PROPADALIŠTU, NEGOLI PROHODNIM STAZICAMA ILI AUTOPUTEVIMA

Uz predstavu *Knjiga mrtvih* Zlatka Burića, Damira Bartola Indoša Tanje Vrvilo i Dragane Milutinović, u koprodukciji Teatra &TD i Eurokaza

NATAŠA GOVEDIĆ

U knjizi pod nazivom *Smrt, jedinka i umjetnost kazališta* autora Howarda Bakera (2005), nalazimo zapis: "Ako smrt ima jezik, to sigurno nije jezik koji poznajemo. Tragedija je forma koja donekle predosjeća jezik smrti, ne samo u načinu govora, nego i u šokantnosti koju izaziva. Može li se ikako ublažiti šokantnost smrti? Ona se tiče izricanja onoga što nikada nije bilo izrečeno. Ona doslovce *krade* jezik od smrti. "

Autorske namjere projekta *Knjiga mrtvih* (koprodukcija Teatra &TD i Eurokaza), čiju režiju potpisuje Zlatko Burić sa suradnicima Damirom Bartolom Indošem, Tanjom Vrvilo i Draganom Milutinović, također stupaju u zonu krađe fragmenata iz velikog pokapališta osobnog i kolektivnog *životopisa*. Nalog izvedbe glasi "sjećamo se, makar je gotovo neizdrživo". Sjećamo se pogrešno, "nebitnih stvari", necjelovito, neprimjereno, tendenciozno, literarno (sudeći po *Knjizi mrtvih*, nikada ne zaboravljamo ni *Macbetha* ni *Richarda III*), bolno, trivijalno, snovito, enigmatično, prisno. Pamtimo smeđe deke u dvorištu, dane u kojima "nitko nije dolazio i nitko se nije javljao", popis željezničkih ambulanti, duge stanke u telefonskom razgovoru, puste ulice kroz koje je hodala procesija Kuglinih *Mekih brodova* (1977) i gustiš uz koji se odvijao *Mekani cirkus na staroj lokomotivi* (1978). Sjećamo se toliko živo da nam se katkad čini da stojimo na postajama koje smo (logički gledano) odavno prošli. Emocija se, međutim, pokazuje suprotnom logici fizičkog kretanja i žustroj dinamici zaborava. Suprotno latinskom porijeklu svojeg imena (*e/movere*), emocija nas zaustavlja ili pokreće u mjestu. Puno sličnije propadalištu, negoli prohodnim stazicama ili autoputevima.

U TRAČNICAMA Metodologija *Knjige mrtvih* vezana je za autentične zapise jednog umrlog željezničara, Ante Burića, zatim za arheologiju priredbi skupine Kugla glumište (njihovih izvedbenih, tekstualnih, filmskih, lokacijskih i glazbenih citata), za roman *Ubik* Philipa Dicka te za pretpostavku da postaje unutarnjih putovanja imaju neke veze s kazalištem – i sa smrću. Izvođači i publika kreću se dvorištem Studentskog centra, voze se u posebnom ZET-ovu autobusu, ulaze u dvoranu SC-ova kina i stoje pred fotografijom lokomotive "Srebrna strijela"; nekadašnjeg ponosa jugoslavenskih željeznica. Izvođačice, Suzana Brezovec i Tanja Vrvilo, izrazito su glamurozno odjevene: u zlatne i sedefasto bijele haljine, na početku izvedbe uspostavljajući žensko tijelo kao objekt idealizacije ili fizičke podrške muškim izvođačima. Tanja Vrvilo, doduše, izvikuje tekst vještica iz Shakespeareova *Macbetha*, a zatim korača tračnicama SC-ova dvorišta i ljulja se na štiklama, dok Suzana Brezovec obgrljuje Burića i pjevuši. Obje ponavljaju Kugline maske opasne, "fatalne" zavodljivosti ("ženu s prstenom od malahita" ili "ženu s bičem" itsl), u većoj mjeri pripadajući prostorima vizije, negoli opustošene stvarnosti. Muške izvođače predvodi ogoljeni, otežali trbuh Zlatka Burića, kao i njegov duboki, hrapavi glas, koji ipak prenosi jake afekte straha, zabrinutosti, gubitka, povremene panike, duboke melankolije. Vitalnost Damira Bartola Indoša kao izvođača gromoglasnih vapaja, jauka i vehementnih trzaja, ali u pravilu jakih energetskih udara, potpuno je drugačija. I u ovoj izvedbi Indoš "baca ribu" ili izvodi svoj čuveni izvedbeni autobiogram, ali ovaj put mu se u horizontalama pridružuje Tanja Vrvilo: bilo kao ljubavna partnerica čiju ispruženu nogu Indoš masira bijelim kamenom, bilo kao sklupčano tijelo koje mirno leži pored njega. Suzana Brezovec igra ulogu koja podsjeća na biografske odjeke izvedbene umjetnice Dunje Koprolčec (1954-2009), nekadašnje osnivačice i perjanice Kugla glumišta, također i nekadašnje supruge Zlatka Burića.

SA SLUŠALICAMA Odnos likova scenskih "muža i žene" ili Zlatka Burića i Suzane Brezovec tijekom izvedbe poprima izrazito tamne i uznemiravajuće tonove, u kojima važnu ulogu igra onemogućena, osujećena ili prekinuta veza, baš kao i ženski gubitak uporišta u zbiljskim koordinatama siromašnog dvorišta s pilom za drva i nezanimljivim susjedima. "Uskoro ću se roditi na drugoj stanici. Stalno sanjam mirnu crvenu svjetlost", govori vrlo sporim tempom Suzana Brezovec u telefonsku slušalicu svome izvedbenom mužu, a njezina usredotočena, potmulo ekstatična, grozničava scenska persona pripovijeda o "željezničarima" koji joj navodno recitiraju pradavne stihove ili je obasipaju svjetlosnim znakovima *novog života*. Kabine smeđih, polukružnih, socijalističkih javnih govornica pojavljuju se na neobičnim kazališnim mjestima, a izvođači s podignutim telefonskim slušalicama u ruci pokušavaju uspostaviti kontakt s udaljenim, izgubljenim, odsutnim osobama. Zbor pod vodstvom Hede Gospodnetić pjeva ulomke osobnih bilježaka iz "smeđe bilježnice Ante Burića" (čiji su zapisi tretirani ravnopravno kao i *Tibetanska knjiga mrtvih*), a crvenobaršunasta sjedala yu-vagona prvog razreda razmještena su kao da "lebde" iznad gledališta (izvrsna, iznenađujuća scenografija: Željko Zorica). U skladu s Kuglinim manifestnim načelom o nužnom poklapanju životne i umjetničke biografije, publika je svjesna da je kretanje postajama predstave i prostorima Studentskog centra doista povezano s prizivanjem jedne minule epohe, ali i s novim markiranjem izvedbenih "spojeva" i "rezova" sadašnjosti i prošlosti. Paralelna zbivanja ove kumulativne reizvedbe tjeraju nas da podesimo satove s avangardom koja u našim krajevima nikako ne uspijeva uspostaviti kontinuitet, već se slama na frakcije "tvrde" i "meke" Kugle; na spor Indoša i Burića koji je konačno prevladan zajedničkom "pljačkom" vremena. Fascinantno je da *Knjiga mrtvih* osporava i razlike između takozvane političke margine i centra: njezin je postupak i na izvođačkoj ravni usmjeren na hotimičnu dehijerarhizaciju potencijalnih "zvijezda", zbog čega Henning Frimann, Vedran Hleb, MC Jabber, Marko Jastrevski, Dean Krivačić, Emil Matešić i Adil Domazet imaju jednako važne uloge kao i Indoš, Vrvilo, Brezovčeva ili Burić: svaka sudionica i svaki sudionik, a tu mislim i na članove zbora (Heda Gospodnetić, Sara Gospodnetić, Davorka Horvat, Sebastian Jurić, Nenad Kosak, Ivana Marijančić i Livija Zgurić) igraju domišljenu, preciznu minipredstavu unutar veće kompozicije. Nema sporednih uloga.

— PARALELNA ZBIVANJA OVE KUMULATIVNE REIZVEDBE TJERAJU NAS DA PODESIMO SATOVE S AVANGARDOM KOJA U NAŠIM KRAJEVIMA NIKAKO NE USPIJEVA USPOSTAVITI KONTINUITET, VEĆ SE SLAMA NA FRAKCIJE "TVRDE" I "MEKE" KUGLE; NA SPOR INDOŠA I BURIĆA KOJI JE KONAČNO PREVLADAN ZAJEDNIČKOM "PLJAČKOM" VREMENA —

PRI GOZBI Film Dragana Ruljančića također je važan dio ove predstave. U njegovim kadrovima izvođači ovladavaju praznim vagonom nekog zabačenog kolosjeka, ritualno ručaju ribu i ispijaju vino, usput vizualno "srastajući" s prostorom starih perona, umrlih mašina, krošanja koje lupaju o odavno polomljene prozore. Iako se film zove *Srebrna strijela*, nisam sigurna je li doista riječ o slavnoj lokomotivi istog imena, simbolu entuzijastičnog rada yu-inženjera, ili o nekoj drugoj olupini, ali izvjesno je da joj glumačka družina udahnjuje sablasnu aktualnost; pretvarajući odbačenu starudiju u umjetnički, komunalni predmet igre: zamišljene vožnje, kao i stvarnog disanja, dodirivanja, hodanja prostorima vagona. Ove metamorfoze "mrtvila" jednako tako zahvaćaju i razne lokacije Studentskog centra, kao i materijalnu ostavštinu jednog željezničara. *Knjiga mrtvih* u najvećoj je mjeri proces oživljavanja krhotina potcijenjenih života, maštovito izvedena akcija ukidanja linearnog vremena, koliko i zahtjev da se Dickovim *poluživotima* prizna i pokloni ono što Howard Baker naziva "novi jezik šokantnosti", odnosno jake, iracionalne podrške – bez obzira na *stupanj smrti* kojom smo prožeti. *Knjiga mrtvih* je predstava o kojoj ću razmišljati i nakon što zaboravim elemente od kojih je sastavljena. Njezin je naboj zarazan i veoma intiman, poput bogatog snoviđenja. S mnogo crnobijelih zastavica, zvižduka i podignutih rampi, čije crtovlje upućuje na tegobnost i toplinu zajedničkog putovanja kolosjecima gubitka●

DUNJA OD MAGREBA

U POVODU PREMIJERE PREDSTAVE Knjiga mrtvih, AUTORSKOG PROJEKTA ZLATKA BURIĆA, UDOMLJENE U PROSTORU ZAGREBAČKOG STUDENTSKOG CENTRA TE POSVEĆENE NEKADAŠNJIM "PUTNICIMA" KUGLE GLUMIŠTA, POSEBNO DUNJI KOPROLČEC, DONOSIMO TEKST ZORICE JEVREMOVIĆ. O DUNJI IZ BEOGRADSKOG VAGONA

— PRI IZGOVORU TEKSTA NA ARAPSKOM DUNJA JE ZANELA JEDNU VELIKU, NEŽNO MODROZELENU MARAMU, RAZBACALA JE PO SCENI I PRVOM REDU PUBLIKE. MARAMA BI SE ZAPLELA U PROREZE PLASTIČNIH SANDUKA PIVA, PRISUTNI INDOŠ JE RASPREDAO KONCE RESA KAO POSVEĆENIK KAKVOG TEATARSKOG MAGA —

ZORICA JEVREMOVIĆ

Vest iz zagrebačkog *Jutarnjeg lista* od 7. I 2009. da je umetnica Dunja Koprolčec umrla i sahranjena negde u Granadi, na jugu Španije, na prelazu stare u novu godinu, nije potresla nikog sem onih koji su je znali. U novim državama niko ništa ne zna o delovanju umetnika Druge Jugoslavije, čak ni onih koji su aktivni i žive u prestolnicama novih država. Istraživati bilo šta o angažmanu predratne, izrazito anacionalne umetnice poput Dunje Koprolčec, ravno je podvigu uobičajene novinske periodike. Za sve nas, bez obzira u kojoj državi živeli, nije umrla samo umetnica neobičnih darova, umrla je i osoba koja je davno, pre trideset godina, pre trenda interkulturalizma, propovedala civilizacijsko prožimanje, multikulturalnost i multikonfesionalnu zajednicu.

Odakle početi? Dunja je bila jedna od osnivača zagrebačke alternativne grupe Kugla glumište koja je nastupala uglavnom u zagrebačkom Studentskom centru sedamdesetih godina. Važila za jednu od najradikalnijih "kugloglumaša". Pored Damira Bartola Indoša, izdvajala se svojim frakcijskim nastupima. I to je uvek bivalo estetičko/etički objavljivanje svetu i umetnosti skrivenih motiva scenskog prikazanja. Otišla je u Maroko početkom osamdesetih, primila islam, i vratila se 1984. da odigra još jednu predstavu: performans *Modna revija*. Ali to nije bilo poslednje pozorišno nastupanje Dunje Koprolčec u ondašnjem jugoslovenskom regionu, s ovom predstavom.

1985. u prostoru skadarlijske pivare, kultnom mestu ondašnjeg beogradskog života, gde se smestilo alternativno pozorište Nova osećajnost i frakcija istog, pod nazivom Ulično dečije pozorište, Koprolčeva je izvela svoju *Modnu reviju* 20. i 21. jula. Indoš je već bio tu od sredine jula, imao je svoj foto-sejšn. Spavao bi u pivari u vreći za spavanje, skadarlijska deca bi ga budila oko podneva s grajom "Indijanac, Indijanac".

NEMA GODINE Na plakatu Dunjinog performansa nema godine ostvarenja. Vreme kao scena. Nedostaju tipični podaci: tko igra, gde igra. Nema ličnog imena ni prezimena. Nema naziva pozorišta. Tek naznaka na dnu oker pakpapira – "dio kugla glumišta". Dakle, frakcija se po Dunji zvala "dio", iliti deo. Deo od celine ne znači biti protiv celine, ali vredi naznačiti da jedan njegov deo misli nešto drugačije, tvori poseban svet kazivanja scenskih tajni. Datum i čas izvođenja performansa sam ja napisala, kako je Dunja htela, bez naziva grada, scene, gde se *Modna revija* prikazuje. Prostor kao inlegibilna ravan. Ali, zato je naziv ovog performansa bio odštampan u različitom fontu, na svetskim jezicima (hrvatsko-srpskom, engleskom, japanskom, nemačkom, ruskom, španskom, italijanskom, francuskom) i arapskom, na kraju. Neko je dodao flomasterom reč "pivara". Neko od gledalaca tih vrelih julskih noći, ili neko od stalnih članova Uličnog dečijeg pozorišta, pre svega dece, romske skadarlijske dece. Valjda su stoga na performansu zauzeli mesta u prvom redu gledališta napravljenog od reda sanduka piva. Danilo, unuk skadarlijske gatare, sve vreme je očaran stajao i gledao u Dunju, na rubu scene, pokušavao da uhvati treptaje svetla kao mali kolekcionar svetlaca u letnjoj noći.

ZA JEDNU OMNICIVILIZACIJU Dok je Dunja na svim svetskim jezicima izgovarala svoje pozorišno "vjeruju" stroboskop je prepokrivao u svetlećim treptajima publiku koliko i nju samu, i sve je bilo teatralno, i mistično, po meri scenskog aktivizma, i proosećajne stvarnosti. Govor o prepletu više kultura, više konfesija, više jezika, bio je pledoaje za jednu civilizaciju, civilizaciju koju je Dunja jedino razumela: onu bez granica. U to vreme, sredinom osamdesetih, još nije bilo potreba da se govori o značaju nacionalnih vrednosti. O potrebi sagledavanja interkulturnih scenskih zbivanja jedino je KPGT ukazivao, prikazivao predstave na raznolikim scenskim mestima, opstojao u višenacionalnom ansamblu. *Modna revija* je tako krajem jula 1985, u Beogradu, sagledavana kao proširenje oblika kapegetovske komunikacije sa svetom pozorišta, i svetom publike, koliko i derivat bitefovskih iskustava. Možda da je zato gostovala u Skadarliji sa svojom poslednjim performansom. No, Dunja Koprolčec je bila posebna u ondašnjoj domaćoj alternativi, a u potpunosti "dio" tekuće svetske pozorišne prakse. Satelit u orbiti anacionalnih kulturoloških kretanja, formativno na liniji internacionalnih multimedijalnih ostvarenja. Više od teatra, manje od trivijaliteta postojećih kulturnih obrazaca.

Pri izgovoru teksta na arapskom Dunja je zanela jednu veliku, nežno modrozelenu maramu, razbacala je po sceni i prvom redu publike. Marama bi se zaplela u proreze plastičnih sanduka piva, prisutni Indoš je raspredao konce resa kao posvećenik kakvog teatarskog maga.

Kako nismo imali novca za hotel, Dunji je ponuđeno da spava u mom stanu. Smestila se u prolaznoj, radnoj sobi, ne obazirući se na druge ponude. U jednom trenu, ušla sam u tu sobu da bih joj napomenula da u dnevnoj sobi, pri kraju, postoji kuhinja sa frižiderom, hranom, pićem. Naišla sam na situaciju u kojoj se Dunja moli klečeći na šarenoj prostirci koju je donela sobom. Bilo mi je neprijatno što sam je prekinula u toku molitve. Nije se ljutila, samo me je namah pogledala. Kasnije, posle dva sata ušla sam joj u sobu, i počela sam da odgovaram na njena pitanja, očito je bacila pogled na moje fotokopije, spise, knjige. Spomenula sam Tacen, i projekt oko izlaženja cekolupnih dela Dušana Pirjevca na srpskom, Povlja i opis katoličke crkve u kojoj se nalazi srednjevekovna krstionica usred poda hrama i ostaci freski na zidovima, Dečane i rad na zapisima u knjigama u monaškoj biblioteci, Poljičku republiku i njegov centar Gata kao središte srednjevekovnih multikonfesionalnih prožimanja... I pozorište, primetila je Dunja. Onda mi je rekla nešto o životu.

MAGREB Tokom rata mislila sam na nju kao na nekog kome želim da ne prođe kroz haremske odaje u prostorima Magreba, severozapadne oblasti Afrike, kuda se zaputila. Na Istoku je za belkinju sve moguće, ukoliko nisi oboružana jasnom mišlju i vlastitom strategijom za opstanak. Žene su lak plen, osim ako jesi drzovito uporan kao Dunja. I tako je bilo. Srećom po nas koji smo ostali ovde.

Nedugo, posle Maroka, prešla je u evropski deo islamističke kulture i prakse – otišla u centar multikonfesionalne Andaluzije. Arhitektura, duh mesta, utopija. Šta je radila u Granadi više od dve decenije, čime se sve bavila, ostaće da svedoče koji su bili blizu nje. Živeti u trouglu katoličke, jevrejske i islamske kulture, bila je svrhovita neophodnost koja je Dunji Koprolčec odgovarala. Da li je stvarala u tom duhu, i koliko, ne znamo. Odabrati način života za konceptualiste je uvek odbrana estetike od etabliranih, sigurnih mogućnosti življenja. A za Dunju Koprolčec je bilo osnovno, neporecivo stanje izbora čistote, nade i vere, i po cenu uobičajene prakse alternative koja zna za granicu življenja. Ušla je u zonu alternative kad život postaje lepota, a estetika iskazivanje pripadnosti multikulturnom poretku stvari.

Godina 2008. je bila "Godina Interkulturalizma", iste godine je Dunja Koprolčec otišla u sfere konačnosti – gde nema ispraznog praznovanja ideja koje sušastveno obavezuju svakog čoveka.

Branko Matan u tekstu *Smrt zagrebačke legende Dunje Koprolčec* (internetsko izdanje) opservira da je Dunji "potkraj sedamdesetih godina u umetničkom smislu bio blizak Antonin Artoud, ne sanjar pozorišta nego sanjar života, putnik u Meksiko koji je godine 1936. živio u tamošnjem plemenu Tarahumara." Dobra aluzija, ali dokida značaj mesta odakle je Dunja krenula put Magreba. Dunja jeste bila putnica u nemoguće, poput Artauda. Bićemo primereni ako ustanovimo da je Dunja Koprolčec velika umetnica od Magreba. A to je nemerljivo postojećim geografskim aršinima.

Magreb, Magreb, čežnja mnogih od nas●

GLOBALIZAM NACIONALNIH KRPA I ZAKRPA

U POVODU 12. FAKI-JA (FESTIVAL ALTERNATIVNOGA KAZALIŠNOG IZRIČAJA), 19. – 24. SVIBNJA 2009., ZAGREB TE VIDEO ZAPISA PERFORMANSA *Triglav* GRUPE OHO, KAO I NJEGOVIH "PONOVNIH IZVEDBI", KOJE SU SE MOGLE POGLEDATI NA IZLOŽBI RE:akt! Reconstruction, Re-enactment, Re-porting, 28. SVIBNJA – 20. LIPNJA 2009., MUZEJ MODERNE I SUVREMENE UMJETNOSTI, RIJEKA

SUZANA MARJANIĆ

Iako naizgled nespojiva događanja, koja su istaknuta u ovdje navedenom podnaslovu, povezana su tankom crvenom niti s obzirom da je performans *Triglav* grupa OHO izvela pri samom kraju revolucionarne 1968. godine, a ovogodišnji se FAKI, dvanaesti po redu, odvijao u vrijeme protestne petotjedne blokade zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta, čime se poništila tako sjajno sročena Krležina dijagnoza o zagrebačkoj zrakoplovnoj inteligenciji. Rekli bismo – konačno! Zadržimo se stoga, što se kronologije tiče, ukratko na grupi OHO koja je djelovala od 1965. do 1971. godine, i to, kako ističe Miško Šuvaković, kao prva "radikalno-urbano-ideologijska" umjetnička pojava u slovenskoj modernoj umjetnosti koja je djelovala u znaku reizma. Inače, Katie Kitamura povodom izložbe Triglav, održane 2007. godine u ljubljanskoj Maloj Galeriji, istaknula je da se performans, odnosno – troglava živa skulptura Triglav grupe OHO, održala 30. prosinca 1968., dakle, na kraju vrlo bučne revolucionarne godine ispunjene studentskim protestima i demonstracijama.

Ipak, prije svega riječ-dvije o izložbi. Dakle, riječki MMSU u produkciji slovenske kulturne institucije Aksioma predstavio je međunarodni projekt *Re:akt! Reconstruction, Re-enactment, Re-reporting* u postavi talijanskoga kritičara umjetnosti i kustosa Domenica Quarante u okviru kojega je okupio nekoliko različitih pristupa konceptu izvedbe, i to u formi ponovne izvedbe (*re-enactment*).

TRIGLAV – PONOVNE IZVEDBE Zadržimo se ukratko na performansu *Triglav* iz 1968. godine, o kojemu katalog izložbe *Re:akt!* govori sljedeće: u ljubljanskom Zvezda parku tri člana grupe OHO ogrnuli su crnu tkaninu, simbolizirajući svojim razotkrivenim hippie glavama i takvim u crno obavijenim tijelima planinu Triglav. Dakle, navedenim je performansom, živom skulpturom, kako je to istaknula Katie Kitamura, grupa OHO, subvertirala amblem slovenskoga nacionalnoga identiteta – planinu Triglav koja se nalazi na slovenskoj zastavi i grbu, a danas, kao što je poznato, i na EU kovanici za 50 centi, što potvrđuje kako je Triglav ostao postojan amblem slovenskoga identiteta, i to kroz pomake od jedne od republika u SFRJ do nezavisne nacije da bi se u konačnici stopila kao djelić Europske Unije.

Krenimo nadalje na koncepte ponovnih izvedbi spomenutoga kultnoga performansa. Tako smo na izložbi *RE:akt! Reconstruction, Re-enactment, Re-porting* mogli vidjeti dva koncepta ponovne izvedbe navedenoga performansa. Naime, 36 godina kasnije grupa Irwin ponovila je izvedbu performansa *Triglav*, i to pod nazivom *Like to Like: Mount Triglav* (2004.). Točnije, grupa Irwin je transponirala performans, živu skulpture grupe OHO u kolor estetiziranu fotografiju, na kojoj trojica Irwinovaca stoje poput OHO-ova Triglava u ljubljanskom Zvezda parku te 2004. godine prekrivenim snijegom. Naravno, Irwinova NSK fotografija, kako je to istaknuo Miško Šuvaković povodom izložbe *Triglav* u ljubljanskoj Maloj Galeriji iz 2007. godine, ponovnom izvedbom *Triglava* provocira pitanje slovenskoga nacionalnoga identiteta koji je nastao rascjepom bivše Jugoslavije, kako se to nažalost pokazalo kao transnacionalne *ažđaje šestoglave*.

Nadalje, 6. kolovoza 2007. Janez Janša, Janez Janša i Janez Janša, odnosno trojica umjetnika (Davide Grassi, Emil Hrvatin i Žiga Kariž) koji su preuzeli ime/prezime predsjednika Vlade Republike Slovenije (2004.-2008.), upriličili su performans grupe OHO na Triglavu koji zaokružuje navedenu priču koju je grupa OHO začela intervencijske 1968. godine. Osim toga, navedeni su video/performans *Triglav na Triglavu* "zabilježili" i u formi zlatne skulpture nazvanoj *Spomenik nacionalnoj suvremenoj umjetnosti (Zlatni Triglav)*. Pritom kao jedna od obljetnica izvedbe tog "planinarskoga" performansa, koji se odvio kao ponovna izvedba performansa grupe OHO kao i ponovna izvedba "fotografskoga" performansa grupe Irwin, istaknuta je šesnaesta obljetnica osnivanja nezavisne Republike Slovenije. Da, ne smijem zaboraviti: ovom bih prigodom zahvalila Nataši, apsolventici povijesti umjetnosti (nažalost, nisam upamtila njezino prezime) i gospođi Milici Đilas, višoj muzejskoj pedagoginji riječkoga MMSU-a, na skeniranim stranicama iz pratećega kataloga izložbe o navedenim "Triglavima", s obzirom da nisam bila u prigodnoj, što će reći normalnoj financijskoj mogućnosti da kupim katalog izložbe. (*smiješak*) Srećom, prije izložbe uspjela sam te lijepe – nešto manje sunčane i nešto više oblačne – subote kupiti nekoliko knjiga po sniženju na sajmu knjiga i festivalu časopisa Kičma kao i neke vege proizvode na vege sajmu na riječkom Korzu u organizaciji Prijatelja životinja, te, ostala, što bi rekla moja sestra, *i bez ono malo para*. (*i ponovo smiješak*)

Svakako bih spomenula i performans, akciju *3xno brezglavi Triglav* koji je organizirao Dani Kavaš 2008. godine koja prikazuje trojicu izvođača u ravničarskom Prekmurju koje slovi i kao najsiromašnije slovensko područje. Razlika je od prethodnih "Triglava" i u tome što su glave ovih izvođača prekrivene crnim platnom, i to kako ironično kažu – nisu se željeli *razotkriti* zbog pritiska socijalne krize, umišljene demokracije, brutalnoga kapitalizma i klerofašizma (http://www.kavasdani.org/galerija/akcije/akcije.html).

OD SHAKESPEAREA PREKO BRECHTA Kao mogući nastavak revolucionarne crvene niti možemo spomenuti da je organizacijski selekcijski tim ovogodišnjega FAKI-ja imao ideju da kao čin podrške veći dio programa FAKI-ja presele na slobodni FFZG, da bi na kraju odustali jer su se definirani termini izvođenja preklapali s terminom plenuma (usp. *Zarez*, broj 259).

Inače, predstave koje bih osobno izdvojila s ovogodišnjega FAKI-ja, a u okviru onih koje sam uspjela, stigla, imala vremena pogledati, svakako je predstava *Brecht – okorjela mašina* ansambla Andrása Urbána – Pozorišta Kosztolányi Dezső iz Subotice kao i predstava *Shreds and patches* Indijca Arka Mukhopadhyaya koji je svojom izvedbom, među ostalim, postavio pitanje *Tko je "moj" Shakespeare*? I nadalje: *Što Shakespeare znači meni kao izvođaču, kao Indijcu i kao ljudskom biću*? Inače, naslov je predstave *Shreds and patches* preuzet iz *Hamleta* kada Hamlet majci apostrofira sjećanje na *Kralja zakrpa i prnja* (III. čin, 4, prizor). Tako je Shakespeareovim djelima kao i zapisima nekih svojih poznanika na blogovima, koji svjedoče o teroru u svojim zemljama, Arka Mukhopadhyay ilustrirao povijest globalnoga terora minuloga i sadašnjega nam stoljeća – od ubojstva Martina Luthera Kinga preko iračke i palestinske krize sve do terora što se svakodnevno provodi u njegovoj zemlji, a koji je metonimijski označio pričom o sudbini jedne djevojke koju su silovali muškarci u uniformama u njezinoj vlastitoj kući dva puta. I to sve, naglasimo, sa svega nekoliko rekvizita i kostimografskih detalja, među kojima se svakako izdvaja crna marama kojom je Arka Mukhopadhyaya predočio i odar Martina Luthera Kinga kao i beživotnu siluetu silovane Indijke.

Zadržimo se ukratko na gostima iz Subotice koji nažalost nisu imali brojnu publiku, a jedan je od razloga očito i taj što program FAKI-ja nije bio dostupan u dnevnim novinama, kao što sam toga dana provjerila u *Jutarnjem listu*. Dakle, četvoro mladih glumaca (dvije djevojke i dvojica mladića – Márta Béres, Andrea Erdély, Árpád Mészáros, Imre Elek Mikes) u režiji Andrása Urbána u fizičkom teatru koji označava odgovornost sustava moći na vlasti koji se provodi nad uvijek trpećim pukom, što god pritom *puk* značio, propituje utjecaj ideologije na dušu i tijelo vječno strpljivih podanika, što je scenski upečatljivo bilo predočeno pečaćenjem ogoljelih tijela crvenim pečatima s ispisanim porugama, prijetnjama i pokorama, a pritom u cjelokupnom tom fizičkom teatru pokreta povremeno ti podčinjeni likovi uzvikuju neke od Brechtovih rečenica iz *Bukovskih elegija*, koje je Brecht napisao u doba revolucionarnoga radničkoga revolta u Istočnoj Njemačkoj pedesetih godina, izražavajući vlastiti gubitak iluzija. Inače, podsjetimo da je premijera predstave bila u Berlinu, gdje su András Urbán i njegov ansambl išli Brechtovim tragom, te tako i obišli mjesta značajna za njegov život, lik i djelo.

Spomenimo i da je Kazališna družina KUFER na ovogodišnjem FAKI-ju izvela autorski projekt *O iskrenosti ili odgovornost kapitala*, i to po prvi puta nakon premijere što se dogodila u "Gavelli" 5. ožujka, dakako, ove godine (usp. *Zarez*, broj 253). Da podsjetimo: to nesvakidašnje kazališno događanje demistificiralo je proces financiranja kazališnih projekata u Gradu Zagrebu. I dok je demistifikacija u "Gavelli" završila proračunom predstave, na FAKI-ju su kao završni dio izvedbe pridodali objavu svih računa kojima transparentno pokazuju na što su potrošili zarađeni novac od premijere da bi završno ova atipična kazališna družina čitala, što ironično što prostodušno, izvatke iz kritika i recenzija premijere.

GERILSKO VRTLARSTVO I GLOBALNO ZATOPLJENJE Završno spomenimo i projekte ekoloških dimenzija s ovogodišnjega FAKI-ja. Tako se bečki Salon Emmer predstavio međunarodnim projektom gerilskoga vrtlarstva kao oblika političkoga vrtlarstva i direktne akcije povezane s pravima Zemlje, zemljišnim reformama i permakulturom. Naime, na početku je te šetnje – čija je osnovna ideja preuzimanje grada kroz sadnju sadnica – sjemenke i biljke kao i malu kutiju za alat Salon Emmer ponudio namjernicima i slučajnim prolaznicima koji su pristali da se uključe u sadnju unutar gradskih površina.

Nadalje, Robert Franciszty pored toga što je svojom izvedbom prizvao ekološki aktivizam Vandane Shive, a koji suprotstavlja cinizmu demokracije i neoliberalnoga kapitalizma, svojim je performansom *BULLshit*, a koji se jednim dijelom odvijao i kao videoperformans, iznio pojedine podatke o globalnom zatopljenju. Tako je upozoreno da stočarstvo, odnosno mesna i mliječna industrija doprinose globalnom zatopljenju daleko mnogo više od cjelokupnoga svjetskoga prometa. Naime, glavni izvori metana proizlaze iz uzgoja životinja i sječe šuma, koje se sijeku zbog dobivanja novih površina za ispašu i poljodjelstvo. Pritom *vrli* znanstvenici, kako nas nadalje upozorava Franciszty svojim performansom i videoperformasnom, dosjetili su se da postave plastične tankove na leđa krava koji su spojeni s njihovim crijevima kako bi prikupljali metan. Osim toga ti *vrli* znanstvenici rade i na novoj prehrani (riječ je o tzv. taninu) za krave koja bi proizvodnju metana mogla smanjiti za 25 posto.

Ne vode li nas svi ti terori koje *neki* ljudi provode nad *nekim* drugim ljudima i nad cijelom prirodom u globalno ludilo, u kojemu, za razliku od hinjenoga Hamletova ludila, nažalost nema apsolutno nikakve metode već se samo halapljivo naziru ciničke dimenzije i proteze multinacionalnih korporacija? Ili kao što pjeva grupa Klopka za pionira u pjesmi *Životinje* – koji su, svakako naglasimo, održali sjajan koncert posljednje večeri FAKI-ja – o tome da čovjek najviše ubija, o tome da su ljudi najokrutnije životinje. Bez sumnje – sasvim točno •

TAČERIZAM DRUGIM SREDSTVIMA

IZABRANI SU ULOMCI IZ KNJIGE ALEXA CALLINICOSA Protiv Trećeg puta. Antikapitalistička kritika (ORIGINALNO OBJAVLJENOJ U POLITY PRESSU, CAMBRIDGE, 2001), KOJA U PRIJEVODU DINKA TEĆENA USKORO IZLAZI U NOVOJ BIBLIOTECI Lijeva (s)kretanja NAKLADNIKA JESENSKI I TURK

ALEX CALLINICOS

Privlačnost ideje Trećeg puta počiva u obećanju da će se njime izbjeći slijepe ulice koje smo naslijedili iz prošlosti. Suočen s nimalo ugodnim alternativama staljinizma i tačerizma, tko ne bi radije odabrao treći put? Tome obećanju oslobođenja pridružuje se osjećaj – proizišao iz raspada Istočnog bloka i djelovanja ekonomske globalizacije – da živimo u novoj eri. Koktel koji iz toga proizlazi pomaže objasniti zašto mnogi koji su s pravom sumnjičavi spram realno postojećeg Trećeg puta ipak čeznu za nekom drugom, uvjerljivijom verzijom iste formule koja negdje leži i čeka da bude otkrivena. Zaključak je ove knjige, za početak, taj da Treći put koji se sada nudi ne tvori privlačnu opciju za ljevicu. Daleko od toga da bi raskinuo s neoliberalnom politikom Nove desnice, on je nastavlja i na određeni način radikalizira. (...)

Druga glavna tema ove knjige jest naglašavanje kontinuiteta, i u svjetskoj ekonomiji i u globalnoj politici. U moju argumentaciju ne spada poricanje činjenice da je stupanj globalne ekonomske integracije mnogo viši nego prije jednog naraštaja; slično tome, samo bi budala odbila prepoznati da je međunarodni politički poredak doživio duboke promjene kao rezultat kraja Hladnoga rata i propasti Sovjetskoga Saveza. Ipak, važno je uvidjeti granice promjena koje su se odigrale. (...)

Gdje se nalazi ljevica u ovom svijetu kojim još upravlja logika akumulacije kapitala? Iza iskustva Trećeg puta počivaju dugotrajna nastojanja radničkog pokreta u proteklom stoljeću da se kapitalizam reformira. Daleko od toga da bi obnovio socijaldemokraciju, Treći put svodi se na pokušaj mobiliziranja političkoga kapitala reformističke ljevice u potporu projektu koji u cijelosti napušta značajne reforme i umjesto toga prigrljuje neoliberalizam. Iz toga ne slijedi da je reformizam tradicionalnije vrste mrtav. Kao što sam već istaknuo, Bourdieu, Habermas i Lafontaine zapravo teže rehabilitirati socijaldemokraciju prenoseći je u europsku arenu.

Oživljeni reformizam morao bi se, međutim, suočiti s kontekstom znatno drukčijim od onoga u kojemu se socijaldemokracija prvotno razvila. Problem djelovanja osobito je akutan. Socijaldemokracija je u naciji-državi tradicionalno vidjela okvir i ujedno sredstvo postizanja promjena. Ekonomska globalizacija nije ukinula moć nacije-države, ali je manevarski prostor potonje nesumnjivo uži nego u eri ekonomske autarkije sredinom dvadesetog stoljeća. U isto vrijeme poriv za nametanjem neoliberalne politike na globalnoj razini, u spoju s kvantnim skokom u lakoći komunikacije koja je jedan od stvarnih učinaka revolucije informacijske tehnologije, dovodi do razvoja međunarodnih pokreta otpora. To podrazumijeva stvaranje političke arene šire čak i od Europske unije (...)

Bankrot Trećeg puta, dakle, nije istoznačan sa smrću socijaldemokracije. Dokle god kapitalizam nastavlja izazivati nepravdu i nestabilnost, javljat će se pokreti koji teže njegovoj reformi i osporavaju ga. Prema mom gledištu, međutim, ti će se pokreti ipak i dalje suočavati s klasičnim poteškoćama svojstvenim reformizmu. Posebice, kao što sam već ustvrdio, imperativi kapitalističke reprodukcije postavljaju granice onome što bilo koji reformistički pokret može postići. Suočen s tim granicama, pokret će morati birati između odricanja od pokušaja da ostvari pravedniji i humaniji svijet te težnje za ukidanjem samog sistema. Odabirom te druge opcije opet se otvara pitanje djelovanja. Ona iziskuje razvoj masovnog pokreta usredotočena na organiziranu radničku klasu koja teži demokratskoj rekonstrukciji društva. Samo je tako moguće djelotvorno se suprotstaviti središtima koncentrirane kapitalističke moći u ekonomiji i državi.

Tragedija socijaldemokracije, međutim, upravo je u tome što se obično odabire prva opcija. Razočaranje izazvano prepuštanjem reformističkih vlada kapitalu pridonijelo je stvaranju konteksta u kojemu su najprije Nova desnica, a onda i Treći put mogli nametnuti neoliberalnu politiku. No povijest nije zatvor. Nema razloga zašto bi se prošlost morala beskonačno ponavljati. Antikapitalistički pokret koji je započeo u Seattleu stvara uvjete u kojima se može pojaviti nova ljevica. Težeći demokratskoj preobrazbi društva, u kojoj bi većina ljudi razvila političke oblike koji su im potrebni kako bi preuzeli kontrolu nad svojim životima i počeli se suočavati s problemima planeta, ljevica bi mogla ponuditi istinsku alternativu slijepoj ulici u koju Treći put vodi. (...)

ALTERNATIVE Svijetom na početku dvadeset prvog stoljeća dominira kapitalizam koji je uistinu globalno integriraniji nego ikad u svojoj povijesti. On je i manje reguliran, više izvan nadzora no što je ikad bio od Velike depresije u 1930-ima. Nasuprot onome što tvrde teoretičari političke globalizacije ekonomska globalizacija nije uravnotežena s razvojem istinski multilateralnih oblika "upravljanja". Sistem država ostaje u osnovi anarhičan, iako je to možda prikriveno razmjerima američke hegemonije nakon Hladnoga rata. Nejednakost na globalnoj razini, kao i unutar pojedinih zemalja, u međuvremenu i dalje raste, kao što uzastopne studije i izvještaji dokumentiraju s pravilnošću koja bi se mogla doimati zamornom kad oni ne bi služili kao podsjetnik na razmjere društveno uzrokovane patnje – onoga što je Pierre Bourdieu nazvao *La Misère du monde*, bijedom svijeta. (...) Oni koji traže alternative neoliberalizmu moraju gledati drugdje, a ne u smjeru Trećeg puta. (...)

DEVET ANTIKAPITALISTIČKIH TEZA Perry Anderson je u pravu: "Treći put danas jest najbolja ideološka krinka neoliberalizma". To ne znači da neoliberalizam ne može i neće naći druge krinke, ali trenutačno ideja da se djelotvornost kako je definira tržište i pravda kako je poimaju socijalisti mogu pomiriti, politički je najutjecajnija ideologija i u razvijenim kapitalističkim zemljama i u vodećim državama Trećeg svijeta. (...)

Antikapitalistički je pokret, doista, u mnogome još nedorečen i nesuvisao. Ali jasno izražava ono čemu se protivi: kao što stoji u sloganu koji je popularizirao sam Bové, *Le Monde N'est Pas Une Marchandise – Svijet nije na prodaju*. Drugim riječima, protesti su usmjereni protiv nesmiljene komodifikacije svega – sve do gena koji su osnova života – koju neoliberalna hegemonija promiče, a vlade Trećega puta naprosto je provode. (…) Dotle su teoretičari političke globalizacije u pravu: čak su i veoma ograničeni oblici multilateralizma koji su se razvili tijekom prošloga naraštaja pridonijeli nastanku onoga što David Held, Anthony McGrew i njihovi koautori nazivaju "transnacionalnim društvenim pokretima". Sada ti pokreti počinju nalaziti zajedničko žarište i lansirati intelektualne glasnogovornike u vidu figura kao što su Pierre Bourdieu, Susan George i George Monbiot. Snažna kritika neoliberalizma, kao i alternativna ideologija Trećem putu, upravo se pojavljuju. Kako onda bolje zaključiti ovu knjigu nego izlaganjem teza koje mi se čine ključnim elementima takve ideologije?

— TREĆI PUT JEST TEK IDEOLOŠKA FASADA IZA KOJE KAPITALIZAM NASTAVLJA KROČITI SVOJIM SUROVIM I DESTRUKTIVNIM PUTEM. SUOČAVANJE SA STVARNIM BOLJKAMA OVOGA SVIJETA U NJEGOVU SADAŠNJEM STANJU ZNAČI KRENUTI PUTEM KOJI JE NAPUŠTEN OD VEĆINE, ZANEMAREN —

1. TEZA: ***Neprijatelj nije globalizacija, nego globalni kapitalizam***

(...) Prevladavajući oblik globalizacije jest ekonomski te poprima oblik integracije svjetske ekonomije na osnovi dominacije kapitalističkih industrijalnih i financijskih institucija velikih razmjera. Pripisivanje znanstvenih i tehničkih izuma prošle generacije tim institucijama bjelodan je primjer onoga što je Marx nazvao "fetišizmom robe".

2. TEZA: ***Temeljne institucije globalnoga kapitalizma jesu multinacionalne korporacije, vodeće kapitalističke države i međunarodne institucije koje odražavaju njihove interese.***

"Djelovanje multinacionalnih korporacija od središnje je važnosti za ekonomsku globalizaciju", pišu Held, McGrew i njihovi suradnici. Godine 1998. bilo je 53 000 multinacionalnih korporacija sa 450 000 inozemnih podružnica i globalnom prodajom u iznosu 9,5 milijarda dolara. One tvore dvije trećine svjetske trgovine; jedna trećina ostvaruje se transakcijama između podružnica iste tvrtke. Brojke koje prikazuju izravna strana ulaganja nedovoljno upućuju na razmjere ekonomske moći MNC-a: tako oko petine svjetskog kapitala ostvaruju strane podružnice multinacionalnih korporacija. K tome, te su kompanije uključene u globalne proizvodne mreže koje ih povezuju s drugim, obično mnogo manjim tvrtkama.

MNC još su mahom bazirani u razvijenim kapitalističkim zemljama, gdje je koncentrirana glavnina njihovih ulaganja. Imaju golem utjecaj na vlade tih zemalja, koje se, primjerice, natječu da im daju povoljne pakete osmišljene da privuku nova domaća ulaganja. Isti proces pogađanja i utjecaja sada se razvija na međunarodnoj razini. (...)

Proces ekonomske koncentracije i centralizacije ima i političke implikacije. To ne znači da su međunarodne institucije poput MMF-a i WTO-a puko oruđe multinacionalki, ništa više nego što su to nacije-države. Pa ipak, te institucije uvelike služe kao arene u kojima razvijene kapitalističke države, kao i ekonomski interesi povezani s njima, mogu arbitrirati i regulirati njihove sukobe pod uvjetima koji su razmjerno povoljni za najveću silu od svju, Sjedinjene Države. Stoga, ideja da međunarodne institucije predstavljaju zametak "globalnog upravljanja", pusti je san.

3. TEZA: ***Kapital je odnos, a ne stvar***

Među antikapitalistima, međutim, postoji tendencija da se globalni kapitalizam shvati kao opaka zavjera. Ta je pak oličena u multinacionalkama, koje se često prikazuju kao golema vanzemaljska bića, nešto poput Borga u *Zvjezdanim stazama*, koja su u neprestanu pokretu te teže sve živo asimilirati i uništiti. No kapitalizam nije svediv na svoje institucionalne oblike, uključujući MNC. Kao što je Marx prvi istaknuo, kapital je odnos, a ne stvar. Riječ je o impersonalnoj strukturi natjecateljske akumulacije koju nitko ne može nadzirati, čak ni najveći pojedinačni kapitali.

Ta apstraktna teorijska postavka ima važne konkretne implikacije. Jasno je da je za suvremenu ekonomsku globalizaciju ključan razvoj više međunarodno integriranih financijskih tržišta. No financijska tržišta nisu specifične institucije, iako imaju važne institucionalne pretpostavke – pa je tako njihovu veću integraciju tijekom prošle generacije uvelike olakšala politika deregulacije koju su vodile zapadne kapitalističke vlade. Financijska su tržišta skup odnosa koji zajedno povezuju različite aktere – investicijske banke, osiguravajuće fondove, privatne špekulante, središnje banke i tome slično – obuhvaćene procesima iz kojih nastoje izvući najveću moguću prednost, ali koji ih drže u šaci.

4. TEZA: Zahtjevi kapitalističke reprodukcije postavljaju granice njenoj regulaciji i reformi

Tako shvaćen kapitalizam ima određene uvjete reprodukcije. Ti pak ograničavaju stupanj do kojega se njegove strukture mogu reformirati, odnosno regulirati. Tim se ograničenjima, zauzvrat, mogu objasniti poteškoće s kojima su se socijaldemokratske vlade suočile u prošlosti pokušavajući humanizirati i demokratizirati kapitalizam. Postupci za koje se drži da ugrožavaju stabilnu i profitabilnu kapitalističku proizvodnju prizivaju reakcije – među kojima se najviše ističe tzv. bijeg kapitala – koje podrivaju vladu koja krši uzuse i u pravilu je primoravaju da se odrekne takvih postupaka. Važno je uvidjeti da taj proces ne iziskuje nikakvu zavjeru samih kapitalista. Ljepota se bijega kapitala iz te perspektive sastoji u tome da taj mehanizam ne zahtijeva udružene napore da bi se iznudila promjena vladine politike. Sve što je potrebno da bi on djelovao jest mnoštvo sebičnih odluka pojedinačnih ulagača kojima je zbog politike koja krši uzuse racionalno preseliti svoj kapital drugamo, uz kumulativan učinak – obično u obliku krize valute – ukidanja te politike.

Ta analiza ne implicira da je uzaludno težiti reformama. Jedan od glavnih prigovora Trećem putu jest taj da njegova politika funkcionira dobro unutar granica zadanih zahtjevima kapitalističke proizvodnje. Zbog pristojne minimalne plaće, izdašnijih mirovina i efikasna javnog prijevoza, recimo, britanski se kapitalizam ne bi urušio, ali Novi laburisti izbjegavaju njihovo uvođenje. Postoje specifične reforme što ih zahtijevaju gorući aktualni problemi, pa su se tako za Tobinov porez zauzeli aktivistički pokret ATTAC i utjecajni ljevičarski mjesečnik *Le Monde diplomatique*. Mobiliziranjem potpore takvim mjerama mogla bi se postići preraspodjela bogatstva od bogatih siromašnima, a time bi se ujedno ispitalo gdje zapravo počivaju granice reforme. No djelotvoran antikapitalistički pokret mora biti svjestan da te granice postoje.

5. TEZA: Kapital odnos podrazumijeva ovisnost kapitala o njegovoj suprotnosti, najamnom radu.

Kapitalizam nije naprosto strukturirani odnos među kapitalima. Unatoč njihovim razlikama i sukobima, oni dijele zajedničku ovisnost o najamnom radu iz čijeg iskorištavanja, izravno ili neizravno, potječe njihov profit. To je, dakako, središnja postavka Marxove teorije kapitalističkog načina proizvodnje: kapital je konstituiran svojim proturječnim odnosom spram najamnog rada. (...)

No situacija nije ni blizu tako jednoznačna kao što bi mogla sugerirati takva argumentacija. Kapitalističko restrukturiranje od kasnih 1970-ih nadalje – i porazi u borbama koji su bili nužni da se prevlada otpor tom procesu – svakako su potkopali snagu sindikata diljem razvijenih kapitalističkih zemalja. Nadalje, intenzitet međunarodnog nadmetanja znači da je poticaj za restrukturiranjem sada permanentan te stavlja radnu snagu pod neprestan pritisak. Ništa od toga, međutim, ne znači da su kolektivno organiziranje i djelovanje radničke klase zastarjeli. (...)

6. TEZA: Odnos između organiziranog radništva i drugih društvenih pokreta u procesu je redefiniranja

U protekloj je generaciji mnogo tinte proliveno povodom naravi onoga što se naziva (sada prilično neprecizno, s obzirom na to da već zalaze u godine) "novim društvenim pokretima" koji se bave pitanjima kao što su oslobođenje žena, crnaca i homoseksualaca te uništavanje okoliša. U pravilu ih se shvaća kao pokrete koji osporavaju, čak možda i zamjenjuju tradicionalni radnički pokret – dijelom zbog navodnog "ekonomizma" sindikata i socijaldemokratskih stranaka zaokupljenih svakodnevnim životnim problemima, a dijelom stoga što se smatralo da novi pokreti osporavaju oblike dominacije nesvodive na kapitalističko izrabljivanje i obrasce klasnih sukoba što ih ono generira. Giddensov raniji teorijski rad barem je djelomice smjerao artikulirati kritiku marksizma kakvu su zahtijevali novi oblici politike – "politike života", kako se izrazio.

Takvo suprotstavljanje organiziranog radništva i drugih društvenih pokreta danas je očito neprikladno. To je stoga što one koji se bave različitim vidovima kolektivnog djelovanja sve više motivira osjećaj da, u pozadini njihovih specifičnih briga i nevolja, leži zajednički neprijatelj – globalni kapitalizam. (...)

Ta konvergencija predstavljala je potencijalno ključan korak prema procesu u kojemu su obje strane počele redefinirati svoje poimanje vlastitih i međusobnih pobuda i interesa. Sindikalisti na Sjeveru tako bi mogli u radnicima na Jugu od sada manje vidjeti konkurente koji sebi smanjuju plaće i pogoršavaju uvjete, a više vlastite pandane suočene s mnogo surovijom i žešćom inačicom izrabljivanja koje su i sami pretrpjeli. Aktivisti angažirani oko Trećeg svijeta i okoliša mogli bi, slično tome, organizirano radništvo početi doživljavati ne kao konzervativnu, čak reakcionarnu snagu koja naginje prema protekcionističkoj i nacionalističkoj politici, nego kao potencijalnog saveznika s kolektivnom gospodarskom snagom potrebnom da bi se istinski osporile institucije kapitalističke moći. (...)

7. TEZA: Štititi okoliš znači suprotstavljati se kapitalizmu

Rečena konvergencija odražava mnogo više od puko prolazna raspoloženja. Strukturna stvarnost koja je podupire najočitija je u slučaju okoliša. Oslobađanje kapitalizma od ograničenja kojima je bio podložan prije jednog naraštaja, znatno je pridonijelo progresivnom i sve katastrofalnijem uništavanju prirodnog okoliša o kojemu ovisi cjelokupan život na planetu. Političari lijevog centra obznanjuju da su predani zaustavljanju i preokretanju tog procesa, ali ne pokazuju znakove volje da usvoje radikalne mjere koje bi bile potrebne da te izjave ne budu tek očitovanja dobrih namjera. U tome se u prvom redu ogleda činjenica da se birački tijela na Zapadu čvrsto drže navika – ponajprije oslanjanja na privatna motorna vozila – koje su štetne po okoliš.

Od temeljnijeg je značaja, međutim, to što političari Trećeg puta nisu voljni suprotstavti se strukturama kapitalističke moći koje podupiru te obrasce individualnog ponašanja. (...)

Teško je razabrati kako bi se mjere potrebne da se spasi okoliš mogle uskladiti sa zahtjevima kapitalističke reprodukcije. Na nacionalnoj razini, postupno ukidanje privatnih automobila (...). Koraci koji bi na međunarodnoj razini bili potrebni da se zaustavi učinak staklenika – nadgledanje smanjivanja emisije štetnih tvari, pošumljavanje, promicanje alternativnih oblika prijevoza i opskrbe energijom itd. – za sobom bi povukli svojevrstan sustav kolektivno dogovorene alokacije resursa koji bismo bili u iskušenju nazvati planiranjem a da to nije postala ideja čije je vrijeme, svi se očito slažu, nepovratno minulo. "Politika života" danas može biti jedino antikapitalistička politika.

8. TEZA: Alterntivni društveni modeli proizaći će iz antikapitalističkih pokreta

Socijalističko je planiranje, dakako, diskreditirano slomom birokratski vođenih ekonomija Sovjetskog Saveza i drugih staljinističkih država. Taj neuspjeh podloga je za uobičajeni odgovor pobornika neoliberalizma antikapitalistima – zahtjev da ovi objasne kakva bi bila njihova alternativa. (...)

Na jednoj razini, zahtjev da antikapitalistički kritičari specificiraju svoju alternativu kapitalizmu savršeno je legitiman i nitko ga ne može razložno odbaciti. No diskurs u kojemu to pitanje prešutno figurira još od sloma "realnog socijalizma" zapravo služi tome da se unaprijed zaključi svaka rasprava o alternativama. Implicitno, izbor koji se sada nudi jest onaj između neoliberalizma i ekonomskog etatizma (obično u njegovoj staljinističkoj inačici). Time ne samo da se istiskuje cijeli raspon drugih mogućnosti koje se prostiru između, pa čak i onkraj tih dviju opcija, nego se drži da raspad jedne navodne varijante socijalizma diskreditira sve druge – reformističku, revolucionarnu, utopijsku i anarhističku – iako su one u svojoj svadljivoj raznolikosti ujedinjene poglavito neprijateljstvom spram staljinizma.

Pojava antikapitalističkog pokreta pruža priliku za okončanje toga protuslovnog spora. Sama nedosljednost tog pokreta – to jest prisutnost raznoraznih ideoloških struja, zelenih, socijalista, "trećesvjetaša", anarhista, koje su već u samima sebi kompleksne – lako bi mogla potaknuti razradu različitih, međusobno nespojivih alternativnih modela. Vjerojatno je da ćemo, preko pokušaja da teorijski artikuliramo i praktički implementiramo te modele, razviti mnogo jasniju viziju kako prevladati kapitalizam.

9. TEZA: Prevladavanje kapitalizma iziskuje revolucionarnu preobrazbu društva

Čak i pored argumenta iz 8. teze, postoji dvosmislenost u sadašnjem stavu antikapitalističkoga pokreta s kojom se valja suočiti. Kritika se, prirodno, fokusira na jednu određenu varijantu kapitalizma – angloamerički model koji neoliberalizam nastoji poopćiti. Time se ostavlja otvorenim pitanje bi li alternativa trebao biti drugi, humaniji i demokratičniji oblik kapitalizma – primjerice onaj koji se kadšto naziva rajnskim modelom reguliranoga kapitalizma koji se povezuje s kontinentalnom Europom i Japanom – ili bismo trebali težiti potpunom nadomještanju kapitalizma. (...)

Prema mom gledištu, problem leži dublje od određene verzije kapitalizma s kojom smo trenutačno suočeni. Logici akumulacije kapitala svojstveno je da se i spram ljudskih bića i spram samog planeta odnosi kao spram sirove građe koja se iskorištava, a ako treba i uništava. Zahvaljujući sustavnom, približno dvadesetogodišnjem uklanjanju ograničenja koja su sredinom dvadesetog stoljeća bila nametnuta kapitalizmu, ta se činjenica sada oštro ocrtava. Potreban je raskid sa samom logikom kapitala i njena zamjena drugom logikom – onom koja, u najmanju ruku, daje prednost ljudskim potrebama i podvrgava korištenje resursa demokratskom nadzoru. Društvo koje udovoljava tim uvjetima tradicionalno se naziva "socijalizmom". Što god bilo potrebno da bi se steklo pravo pristupa u Bijelu kuću, ne vidim ništa pogrešno u tome da se ta riječ nastavi rabiti i da se teži ostvariti društvo koje se tako naziva.

Ostvarivanje takva društva bit će tegobna zadaća. Ono će značiti revoluciju – drugim riječima, sustavnu preobrazbu društva, zamjenu jedne društvene logike drugom. Ideja Trećeg puta privlačna je onima koji vjeruju da takav prevrat nije izvediv te da je štoviše nepoželjan i nepotreban. No, kao što smo vidjeli, Treći put jest tek ideološka fasada iza koje kapitalizam nastavlja kročiti svojim surovim i destruktivnim putem. Suočavanje sa stvarnim boljkama ovoga svijeta u njegovu sadašnjem stanju znači krenuti putem koji je, napušten od većine, zanemaren. No to je, vjerujem, jedini put na kojemu se možemo nadati da ćemo u dvadeset prvom stoljeću izbjeći neku novu inačicu užasâ koji su dvadeseto stoljeće pretvorili u tako strašnu noćnu moru●

Oprema teksta redakcijska

POGLED S PLANINE ZAPFFE

DJELO JOŠ NEDOVOLJNO POZNATA, RADOSNO-PESIMISTIČNA NORVEŠKOG ALPINISTA-EGZISTENCIJALISTA PETERA WESSELA ZAPFFEA TOLIKO JE PROŽETO KARNEVALSKIM HUMOROM DA GA JE JEDAN KRITIČAR PROGLASIO "CHARLIEJEM CHAPLINOM FILOZOFIJE", PREMDA ON ZASTUPA NALOG Spoznaj sebe – budi neplodan, i pusti da zemlja utihne nakon tebe

GISLE TANGENES

"Svijet je komedija za one koji misle, i tragedija za one koji osjećaju", rekao je Horace Walpole. A za Petera Wessela Zapffea (1899 – 1990) ljudi su osuđeni na oboje. Razvili smo čežnju za metafizičkom svrhom – za intrinzičnom pravdom i smislom u svakom zemaljsku događaju – koja je osuđena na to da bude nezadovoljena. Tijekom svojeg trajanja proces života zaboravan je spram bića koja stvara i slama. I dok nijedno živo biće ne može umaći tome usudu, samo ljudi nose teret svijesti. Nenastanjena zemaljska kugla, kaže Zapffe, ne bi bila jako nesretna stvar.

Rođen u arktičkome gradu Tromsu, u Norveškoj, Zapffe je bio blistav stilist i duhovit čovjek, čiji je ispitni tekst iz prava (1923) – u rimovanu stihu – još izložen na Sveučilištu u Oslu. Nakon nekoliko godina koje je proveo kao odvjetnik i sudac imao je malo otkrivenje, susret s Ibsenovim dramama, i ponovno je ušao na sveučilište s namjerom da se "obruši na svako goruće pitanje značenja riječi čovjek". Odgovor koji je dao izvorna je vrsta egzistencijalističke misli koja, za razliku od optimističnijih pogleda Heideggera, Sartrea i Camusa, završava u molu. Jedno od njegovih najranijih djela bio je mali esej nazvan *Posljednji mesija*.

SPAŠAVANJE OGRANIČAVANJEM SADRŽAJA SVIJESTI Taj tekst počinje pričom o lovcu kamenog doba koji, kad napušta svoju špilju noću, odjedanput osjeti sažaljenje prema svojem plijenu i doživljava fatalnu egzistencijalnu krizu. Ta je priča podudarna s dvije arhetipske priče zapadne kulture. Prvo, ona priziva alegoriju špilje u Platonovoj *Državi*, koja također govori o prosvjetljujućem izlazu iz špilje. Drugo, aludira na mit o podrijetlu moralnog osjećaja, o čovjekovu padu u *Bibliji*. Zapffe je usklađen s egzegezom do te mjere da je njegov čovjek zapravo bio čovjek koji je znao previše. Evolucija je, kaže Zapffe, pretjerala sa svojim djelovanjem kad je stvarala ljudski mozak, slično kao što se jelen, krivo nazvan irski los, približio izumiranju zbog svojih iznimno velikih rogova. Naime, ljudi mogu spoznati da je svako biće nevažan vir u protjecanju života, podložan okrutnim slučajnostima na putu prema svojoj smrti. Ipak, samo rijetko osobe polude kad to shvate, jer naš je mozak razvio strogu autocenzuru – bolje poznatu kao "civilizacija". Otkrivajući svoj dug Freudu, Zapffe kaže kako "većina ljudi nauči sebe spašavati umjetno ograničavajući sadržaj svoje svijesti". Tako je "izolacija" potiskivanje turobne činjenice kodom šutnje; "usidrivanje" je stabilizirajuće vezivanje za određene ciljeve; "zabava" je stalan tijek dojmova koji zabavljaju, a "sublimacija" je preobražavanje tjeskobe u uzvišene potrage, poput književnosti i umjetnosti. Njegova rasprava prepletena je aluzijama na Nietzschea. Riječ je o čovjeku koji je previše vidio da bi bio duševno zdrav.

Na kraju Zapffe upozorava da se civilizaciju ne može održavati vječno jer tehnologija stvara sve više slobodnog vremena tako da se možemo suočavati sa svojim demonima. U dojmljivu ironičnu završetku on dovršava svoj dar Platonu i Mojsiju time što predviđa "posljednjeg mesiju", koji će se pojaviti u izmučenoj budućnosti. Taj prorok sudbine, nasljednik vizionara iz Platonove špilje, imat će jednako lošu sudbinu. Naime, njegova poruka koja podriva stari biblijski nalog "množite se, i obogatite zemlju" neće se svidjeti njegovim bližnjima, jer on propovijeda: "Spoznaj sebe – budi neplodan, i pusti da zemlja utihne nakon tebe".

Mesijine se ideje opširno razlažu u raspravi *O tragičnom* (1941), koja nikad nije prevedena ni na jedan veći jezik. To je djelo strogo objašnjeno, ali ipak toliko prožeto karnevalskim humorom da je jedan kritičar Zapffea proglasio "Charliejem Chaplinom filozofije". Tu ima i poetske imaginacije; u jednome trenutku, primjerice, galeb koji je uzgojen u špilji zazvan je kao usporedba s ljudskim stanjem. Nesposoban iskazati svoj potencijal u zatočeništvu, takav bi galeb nedvojbeno nestao kad bi ga se pustilo u otvoreno nebo.

BOG JE ZATUCANI SILNIK Ta dvojba ističe temeljnu ideju Zapffeove knjige o "objektivno-tragičnom" slijedu, odnosno, svakoj priči u kojoj izvrsnost završava nesretno. Aristotelova teorija tragedije u *Pjesničkom umijeću* usmjerava se na propast općenito kreposna čovjeka koji počini sudbinski važnu pogrešnu prosudbu, iskazujući time latentnu slabost u svojem karakteru. Nasuprot tomu objektivno-tragične priče ne ovise ni o kakvoj pogrešci protagonista, nego štoviše, samo izražavanje "kulturno relevantne veličine" priprema njegov pad. Takva izvrsnost ili stvara samu opasnost ili je usađena u protagonista bez obzira na to što on učinio, primjerice posredovanjem bolesti.

— TRAGIČAN SLIJED ZAHTIJEVA DODAVANJE I INTELEKTUALNOG POŠTENJA TE KULMINIRA PORAŽAVAJUĆOM SPOZNAJOM DA EGZISTENCIJA NIKAD NEĆE POSTATI ZADOVOLJAVAJUĆA S OBZIROM NA SMISAO I PRAVDU —

— EVOLUCIJA JE PRETJERALA SA SVOJIM DJELOVANJEM KAD JE STVARALA LJUDSKI MOZAK, POPUT JELENA KOJI SE PRIBLIŽIO IZUMIRANJU ZBOG SVOJIH IZNIMNO VELIKIH ROGOVA —

Da bi objasnio taj model, Zapffe uvodi hijerarhiju "interesnih područja": biološko, društveno, samosvrhovito (koje se odnosi na sve što je samo po sebi nagrađujuće) i metafizičko područje. Metafizičko područje, koje je ključno za ljudskost, zahtijeva dvostruku vrlinu da bi se odvile objektivno-tragične priče: 1. nastojanje da se stvori pravedan i smislen svijet i 2. intelektualno poštenje. U mjeri u kojoj je to prvo nastojanje prema stvaranju pravedna i smislena svijeta dio osobe – izmišljene ili stvarne – odgovor te osobe na apsurd i nepravdu bit će da žrtvuje niže interese uime metafizičkog područja. To postavlja pozornicu za ono što Zapffe zove "junačkim" slijedom događaja. Tragični slijed zahtijeva dodavanje i intelektualnog poštenja te kulminira poražavajućom spoznajom da egzistencija nikad neće postati zadovoljavajuća s obzirom na smisao i pravdu. Za Zapffea takva rezignacija i uzaludnost označavaju vrhunac mnogih klasičnih tragedija, od *Oslobođenog Prometeja* do *Hamleta*.

Njegov najzanimljiviji slučaj jest biblijska *Knjiga o Jobu*, koja, s obzirom na naizgled sretan kraj, nikad nije bila smatrana tragičnom pričom. Ipak, prema Zapffeovu čitanju, Job ima nesreću da otkrije istinsku prirodu Boga: zatucana silnika koji pravdu zamjenjuje s moći. Čak bi i svetačko mučeništvo bilo uzaludno s tim "božanskim Kalibanom", a razočarani se Job prikriva pod maskom kajanja. Njegova tragedija je bezvremena, jer Jahve "prevladava u našem iskustvu" čak i danas kao simbol "poznatih nam društvenih i bioloških okolnosti".

"Jahve predstavlja… slijepe prirodne sile koje zanemaruju ljudske težnje prema redu i smislu, nepredvidive udare bolesti i smrti, prolaznost slave, izdaju prijatelja i rodbine. On je bog strojeva i moći, nasilne vlasti, moskovskih sudova, jarma i natjecanja, cijevi i oklopa. Job nije jedini koji se s njime suočava duhovnim oružjem. Neki su pogaženi u svojem junačku mučeništvu; drugi su svjesni ograničenja mučeništva i popuštaju izvanjski, ali kriju očaj u svojem srcu."

TAJNA JE ŽIVOTA AMORALNA Ljudsko je stanje strukturirano tako da se objektivno-tragične priče javljaju u pravilu (i zbog toga ih možemo opisivati kao "objektivne"). Ljudska vrsta ne stječe se samo tom nemogućom težnjom, tom potrebom za svrhom u svijetu

— JEDINI IZLAZ BIO BI PRESTATI PRODULJIVATI LJUDSKI ROD. U NAČELU, SVE ŠTO BI ZA TO TREBALO JEST GLOBALNI KONSENZUS DA SE RAZMNOŽAVAMO ISPOD STOPE POTREBNE ZA ODRŽAVANJE BROJA STANOVNIŠTVA —

čiste kauzalnosti; ona briljira i u *razumijevanju* tog svijeta. Mi se prema istini odnosimo kao noćni leptiri prema plamenu.

Otuda "tisuće utješnih fikcija" koje poriču našu zatočenost u tijelima smrtnih zvijeri koje plutaju na trunku prašine u vječnoj praznini. I naposljetku, ako božanski stvoritelj i čeka na nebesima, on je sigurno sličan Bogu iz *Knjige o Jobu* jer dopušta svojim stvorenjima da "se koprcaju i umiru u golemoj mašineriji sila koja je strana čovjekovim težnjama". Zapffe kaže: "Što se više čovjek u svojem svjetonazoru približi cilju, vlasti ljubavi u moralnom svijetu, to više on postaje nemaran s obzirom na intelektualno poštenje". Jedini izlaz iz tog stanja bio bi prestati produljivati ljudski rod. Iako dogovorno izumiranje nije naročito vjerojatan scenarij, riječ je o empirijskoj činjenici javnog mnijenja; u načelu, sve što bi za to trebalo jest globalni konsenzus da se razmnožavamo ispod stope potrebne za održavanje broja stanovništva, i u nekoliko naraštaja ljudski rod ne bismo više uspoređivali sa "zvijezdama ili pijeskom, nego s rijekom koja polako presušuje". Ta poruka, koja je neafirmirajuća prema životu, zapravo nije bez povijesnog presedana.

U predgovoru izdanju knjige *O tragičnom* iz 1983. Zapffe govori o "uvidu, ili gnozi, da je *tajna života amoralna*". To nije samo stilska figura: njegova filozofija uistinu upućuje na mistička gledišta poznata kao gnosticizam koji je, pod utjecajem judaizma i platonizma, cvjetao u ranom kršćanstvu. Gnostičke doktrine uglavnom nas uče ovome: naša najdublja sebstva začinju se na božanskoj razini, na razini "punine" (u *pleromi*), ali su raspršena po zemaljskoj zemlji sjena i zatočena u krug ponovnih rođenja. Ona se mogu osloboditi i ponovno ujediniti putem *gnosisa*: putem svijesti o svojoj božanskosti, koju promiču sveti glasnici. Ipak, većina ljudi i dalje carstvo smrti pogreškom smatra domom i zato sudjeluje u razmnožavanju, ohrabrena kozmičkim slugama, *arhonima*, koji služe neplemenitu stvoritelju materije – bogu *Starog zavjeta*. Kao što je primijetio Hans Jonas, godine 1950, ezoterijsko učenje u nekoj mjeri nalikuje modernom egzistencijalizmu. Oba opisuju ljudsko sebstvo kao nekako bačeno i zatočeno u tuđem svijetu, na koji lakomisleno pristaje sve dok ga ne probudi osjećaj otuđenosti. Sa Zapffeom taj se susret čini bližim nego obično jer iako on niječe, poput većine egzistencijalista, da ljudi pripadaju nebeskom domu, također ponavlja gnostičke ideje kad odbija produljenje ljudskog roda na zemlji.

Zapffe je branio *O tragičnom* kao svoju doktorsku radnju, što nije bio čin bez rizika u Norveškoj tog doba, pod njemačkom okupacijom: njegov prijatelj Arne Naes, poslije utemeljitelj "dubinske ekologije", malo je pauzirao u svome angažmanu u Pokretu otpora kako bi mu se suprotstavio. Nakon oslobođenja Zapffe je odbio ponudu da bude profesor i umjesto toga živio je od svojih eseja, monografija, poezije, drama i komičnih djela.

ŽIVOT BEZ DJECE Mnoga od njih govore o njegovoj omiljenoj aktivnosti, penjanju na planine. To je hvalio kao nešto što je "jednako besmisleno koliko i život". (Njegove su destinacije uključivale, slučajno, vrh tornja katedrale u njegovu gradu Tromsu, odakle je rekao da se dalje ne može penjati sredstvima crkve!)

Neki njegov žar kao planinara, komičara i rana pristaše čuvanja okoliša smatraju nesukladnim njegovu filozofskom pesimizmu. Prema još jednom prijatelju i ekofilozofu, Sigmundu Setrengu, taj se paradoks najbolje rješava kad se razmotri "prosvjetljenje utemeljeno na uvidu u mrak" bodhisattve u mahayana budizmu – "probuđena mudraca koji prihvaća jalovost ljudskih postignuća". U svakom slučaju, Zapffe je živio kako je i naučavao u vezi s pitanjem razmnožavanja: namjerno nije imao djecu. Osim Berit Zapffe, njegove supruge tijekom 47 godina, njegovo ime sad nose samo neke od arktičkih planina na koje se penjao. A što se tiče filozofskog pandana planini Zapffe, ona nam prikazuje ozbiljan, a ipak dojmljiv pogled na zemaljsku dolinu suza. U pismu poslanom 1990. osvajač te planine opisao je svoj pogled s najviše točke: "Ljudski je rod došao iz Ničega i ide u Ništa. Iznad toga postoji Ništa". Na završetku jednog od svojih zadnjih spisa Zapffe je odgovorio svima koji očajavaju nad takvim nazorom: "Nažalost", kaje se taj zaigrani pesimist, "ne mogu vam pomoći. Sve što mi je samome preostalo za suočenje sa smrću jest glupav osmijeh"●

S engleskoga prevela Irena Matijašević.
Objavljeno u časopisu *Philosophy Now*, Issue 45/2004.
(www.philosophynow.org/issue45/45tangenes.htm)

Galoviceva Jesen
festival književnosti u novim medijima

GRAD KOPRIVNICA
ORGANIZACIJSKI ODBOR *16. 'GALOVIĆEVE JESENI'* festivala književnosti u novim medijima
Raspisuje

NATJEČAJ
za dodjelu Nagrade FRAN GALOVIĆ za 2009. godinu

Nagrada se dodjeljuje za najbolje prozno književno djelo koje se bavi temom **PREOBRAŽENOG IDENTITETA**.
Nagrada se dodjeljuje kao godišnja nagrada za izvorna književna djela na hrvatskom jeziku objavljena u drugoj polovici 2008. i 2009. godini, a sastoji se od novčanog dijela i prigodne povelje.
Prijedloge za dodjelu nagrade podnose izdavači ili autori.
Najbolje prozno djelo odabire stručni žiri.

Za svakog kandidata potrebno je dostaviti po tri primjerka objavljenog djela te životopis autora, ako nije objavljen u knjizi.

Prijedlozi i knjige primaju se do 15. srpnja 2009. godine na adresu:
Grad Koprivnica
Upravni odjel za društvene djelatnosti
Zrinski trg 1/I
48 000 Koprivnica

Dodjela Nagrade **FRAN GALOVIĆ 2009** održat će se u sklopu *16. Galovićeve jeseni - festivala književnosti u novim medijima* 17. listopada 2009. godine u Koprivnici.

ON-LINE NATJEČAJ
ZA KRATKU PRIČU NA TEMU 'OD DANAS...'

Organizacijski odbor *16. Galovićeve jeseni - festivala književnosti u novim medijima* raspisuje natječaj za kratku on-line priču. Ove je godine priča određena tematski Đ 'OD DANAS...'
1. Na natječaj se mogu slati samo neobjavljene kratke priče na temu promjene 'OD DANAS...' i to do 3 kartice dužine (5400 znakova) pisane na hrvatskom jeziku. (Neobjavljenom se pričom smatra ona koja još ni na koji način nije dana na uvid javnosti putem tiskanih ili elektronskih medija, uključujući internet.)
2. Priču sa šifrom treba poslati na mail adresu
prica@galoviceva-jesen.com
Natječaj je anoniman. Priča će biti objavljena i potpisana šifrom na www.galoviceva-jesen.com. Mail treba sadržavati priču, šifru, puno ime i prezime, telefon te adresu autora.
3. Dodjeljuju se tri novčane nagrade:
- Prva nagrada u iznosu od **2.500,00** kn
- Druga nagrada u iznosu od **1.500,00** kn
- Treća nagrada u iznosu od **1.000,00** kn.
4. Najbolje priče odabrat će Organizacijski odbor *16. Galovićeve jeseni-festivala književnosti u novim medijima*.
5. Krajnji rok za slanje radova je 15. 08. 2009. godine.
6. Dodjela nagrada održat će se u sklopu *16. Galovićeve jeseni - festivala književnosti u novim medijima* 17. listopada 2009. godine u Koprivnici. Autori nagrađenih priča bit će pozvani da ih predstave na dodjeli nagrada, a sve ostale pristigle priče moći će se čitati na www.galoviceva-jesen.com.

NATJEČAJ
ZA NAJBOLJI BLOG U FORMI DIGITALNOG DNEVNIKA

Organizacijski odbor *16. Galovićeve jeseni - festivala književnosti u novim medijima* ove godine raspisuje natječaj za najbolji literarni blog u formi digitalnog dnevnika.
1. Na natječaj se mogu prijaviti literarni blogovi koji ispunjavaju tematski uvjet dnevničkog zapisa.
2. Autori koji žele sudjelovati u nagradnom natječaju šalju mail koji sadrži web adresu bloga, puno ime i prezime, telefon te adresu radi dodjele nagrade.
Mail adresa natječaja je
blog@galoviceva-jesen.com
Blog adrese će prema pristizanju biti objavljivane na www.galoviceva-jesen.com gdje će se za njih glasati.
3. Najboljem blogu dodjeljuje se novčana nagrada u iznosu od **1.500,00** kn.
4. Krajnji rok za slanje je 15. 08. 2009. godine.
5. Dodjela nagrade održat će se u sklopu *16. Galovićeve jeseni - festivala književnosti u novim medijima* 17. listopada 2009. godine u Koprivnici. Autor nagrađenog bloga bit će pozvan na dodjelu nagrada, a linkovi na sve pristigle blogove bit će objavljeni na www.galoviceva-jesen.com.

Dodatne informacije: 098 Đ 938 Đ 44 Đ 11 (Astrid Pavlović)
www.galoviceva-jesen.com

PROIZVODNJA STRAHA

BRITANSKI SOCIOLOG DONOSI TREZVENU ANALIZU TERORIZMA KAO KULTURALNOG SIMBOLA EGZISTENCIJALNE NESIGURNOSTI I TERORA KAO ULTIMATIVNOG SIMBOLA GLOBALNOG STRAHA

TONČI VALENTIĆ

Poziv na teror druga je na hrvatski prevedena knjiga britanskog sociologa Franka Furedija, autora koji je tek u posljednjih nekoliko godina postao poznat i domaćem krugu čitatelja, dijelom i zbog prošlogodišnjeg zagrebačkog gostovanja, koje je pobudilo velik interes. Furedi je dosta plodan autor, prisutan najviše na anglosaksonskoj teorijskoj sceni, što je i razumljivo s obzirom na to da je njegov interpretativni i argumentacijski horizont čvrsto ukotvljen u sociologiji klasičnog britanskog pristupa koja naglasak tradicionalno stavlja na analizi empirijskih podataka i odlikuje se preglednim, jasnim, iako i ponešto suhoparnim stilom. Teme kojima se autor bavi mogu se ukratko opisati kao sociološka analiza proizvodnje raznovrsnih politika straha, raspad i dezorijentiranost suvremene ljevice i infantilizacija javnog prostora u čemu prednjači pogubna depolitizacija koju Furedi smatra jednim od najvećih problema današnjice.

DRUŠTVENA PARANOJA Knjiga koja je na domaćem tržištu objavljena prije nepunih mjesec dana govori o fenomenu terorizma. Nakon jedanaestoga rujna o toj temi je napisano preko osam tisuća knjiga, a postoji, kako autor navodi, čak 109 različitih definicija tog pojma. Čemu onda još jedna knjiga o teroru i "rastućem carstvu nepoznatog"? Što je to što nam Furedi, nakon osam tisuća svezaka, može novo reći ili ponuditi? Prije svega, jedno drukčije iščitavanje problema terora. Za razliku od gomile ideološkog smeća nastalog iz produkcije neokonzervativne struje američkih autora, puke faktografske literature, proizvoljnih žurnalističkih i senzacionalističkih tekstova, vojnih i geopolitičkih studija, patriotskih pamfleta i fantazmatskih projekcija teorija urote, Furedi donosi trezvenu analizu terorizma kao kulturalnog simbola egzistencijalne nesigurnosti, terora kao ultimativna simbola globalnog straha koji vrši snažan utjecaj na društveni imaginarij suvremenog svijeta.

Osnovne teze Furedi iznosi već u uvodnom poglavlju, pa se ostatak knjige uglavnom sastoji u njihovoj detaljnijoj analizi na brojnim primjerima. Ukratko, jedanaesti rujna nije potaknuo, već samo osnažio sveprisutan osjećaj straha u društvu koje već pedesetak godina proizvodi izmišljene prijetnje: politika Zapada dugo vremena hrani se terorom kao pogonskim gorivom, što je izravan rezultat već spomenute depolitizacije – u razvijenim društvima Zapada politika je izgubila svaki smisao (o čemu je autor detaljno pisao u *Politici straha*), pa se na upražnjeno mjesto politike kao smislena komunikacijskog činitelja uvukla "prijetnja bez imena", misteriozan označitelj koji predstavlja nešto više od uobičajene upotrebe javnog nasilja. Problem se dakle ne nalazi u teroru samom, nego u našoj reakciji na njega, u problemu jezika kojim je potrebno imenovati neprijatelja (iako ga Furedi ne spominje, teško je izbjeći paralelu s Klempererom i njegovom studioznom analizom jezika Trećeg Reicha). Upravo u kontekstu takva "carstva nepoznatog" isprazne fraze "rat protiv terora" i "domovinska sigurnost" postaju tako opasne i zastrašujuće: dogmatska predrasuda vrlo lako postaje dokaz u rukama paranoične vlasti.

HOOLLYWOOD SAVJETUJE VLADU Autor stoga mnogo prostora opravdano posvećuju analizi obavještajne politike koja se gotovo u cijelosti temelji na spekulaciji, fantaziji i invenciji, pri čemu se "nedostatak zamišljanja" shvaća kao glavni problem – zvuči kao loš vic, ali prema nekim podacima, vrh američke obavještajne službe u nedostatku jasne strategije za pomoć se obratio holivudskim scenaristima smatrajući da je prijetnja terorom toliko iracionalna da ju je moguće spriječiti samo oslanjajući se na fikcionalne scenarije! Ovdje dolazimo do stare i dobro poznate teze da je teren za napad na SAD bio već uvelike simbolički pripremljen gomilom holivudskih akcijskih spektakala koji se, retroaktivno, doimaju kao samoispunjeno proročanstvo. U tome je glavni problem diskursa o terorizmu: kad fantazija zauzme mjesto analitičkog razmišljanja, jedina teza koja iz toga proizlazi jest ona o terorizmu koji je nemoguće shvatiti racionalnim aparatom odnosno analitičnošću: terorist postaje iracionalan i nedohvatljiv atentator, a njegov čin izmiče našim kognitivnim sposobnostima. Ukratko, fantazma na kojoj počiva cjelokupna američka unutarnja politika jest teza o teroristu kao nekoj vrsti svemoćnog Boga koji može napasti bilo kad i bilo gdje, što je savršena podloga za širenje paranoje i intenzivna osjećaja sveopće ranjivosti.

Ukoliko je fraza "doba terora" prikladan izraz za definiranje suvremene epohe, onda je ona u istoj mjeri obilježena frazama "društvo rizika" i "društvo ranjivosti". Furedi je napose osjetljiv spram ideološkog aparata koji od samosvjesnih i razumskih subjekata proizvodi ranjiva bića koja se nisu u stanju uhvatiti u koštac s društvenim problemima (to je tema kojom se bavi u gotovo svim knjigama). Osjećaj ranjivosti zbog neodređenih prijetnji, kao i pseudokonkretan strah od nuklearnog, kemijskog, biološkog i internetskog napada ne govori samo o tome da katastrofe danas pogone ljudsku imaginaciju više nego ikad u prošlosti, već i o tome da se terorizam kao "rastuće carstvo nepoznatih opasnosti" percipira kao neka vrsta samoostvarena proročanstva.

NEPOZNATE NEPOZNANICE Terorizam dakle ne upućuje samo na to da postoji neka realna prijetnja koju treba suzbiti, nego ponajprije na činjenicu da se današnje društvo više naprosto nije u stanju nositi s rizikom i prijetnjama svju vrsta, koje uopće ne moraju biti terorističke naravi. Utoliko je ispravna teza prema kojoj je terorizam danas opasniji nego prije jer su danas razvijene beskrajno složene i veoma moćne tehnologije uništenja, ali treba imati na umu da je kulturna imaginacija svoje fantazije započela i prije 2001. godine: zapadnoevropska i američka fantazma kao izraz tjeskobe pred nepredvidivom budućnošću zapravo je rezultat modernizacijskog procesa (a time i priče oko "dijalektike prosvjetiteljstva") i Furedi dobro zna da se nije promijenio teror, nego način na koji društvo reagira na njega. Stoga bi bilo zanimljivo i korisno da je Furedi svoju analizu ekstenzivnije usmjerio upravo na takve modernizacijske narative i emancipatorske strategije zbog kojih se jedan izvorno pozitivno zamišljen projekt duhovne i materijalne modernizacije (na čemu je gotovo čitavo stoljeće počivala snaga ljevice) pretvorio u racionaliziran teror čovječanstva. U situaciji u kojoj su holivudski autori savjetnici u vladi, i u kojoj problem više nije nepoznata, nego "nespoznatljiva" budućnost, dolazimo do zaključka da osjećaj pomutnje ne otkriva odsutnost znanja, nego značenja – fikcija tako postaje jedina stvarna prijetnja.

Frank Furedi, *Poziv na teror*, s engleskoga preveo Srećko Horvat; Ljevak, Zagreb, 2009.

Koncept "nepoznatih nepoznanica" (legendarni koncept koji je 2002. razvio Donald Rumsfeld) ne ukazuje samo na strah od nepoznatog, nego na posve novu koncepciju čovjeka koji više nije u stanju pronaći gramatiku smisla, jezik kojim bi se moglo opisati ono s čime se suočavamo, a to je svijet "nezaustavljivog rizika" i "neizmjerne nesigurnosti" – jedini preostali i prikladni jezik jest jezik fikcije i znanstvene fantastike, dakle horizont mogućnosti, a ne vjerojatnosti! Pritom akciju ne pokreću dokazi, nego izmišljena prijetnja s onu stranu značenja; preventivni antiterorizam počiva na carstvu nepoznatog. Furedi stoga inzistira na tezi da nije riječ samo o fizičkoj nego i moralnoj prijetnji, borbi za moralni autoritet. Još jednom, ovdje je od ključnog značaja interpretacija "trajne ranjivosti", iznimno operabilna koncepta kojim Furedi pristupa svim gore navedenim fenomenima. Takvo permanentno stanje nesigurnosti Furedi kao punokrvan sociolog smatra velikom prijetnjom za konstituciju subjektivnosti i identiteta: s obzirom na to da se strah doživljava u atomiziranu i fragmentiranu obliku, a retorika ranjivosti postala je sastavnim dijelom političkog vokabulara, ljudi se danas a priori opisuju kao ranjivi, pa ta osobina postaje trajna odlika života kao takvog, a ne samo određenog pojedinca u određenoj situaciji. Snažno kritizirajući novonastalo "tržište straha" (nikad se ne možemo osjećati dovoljno sigurnima) i osjećaj bespomoćnosti, Furedi na nizu primjera detaljno podvrgava kritici diktaturu zdravlja i sigurnosti, kulturu koja je nesklona riziku i zasniva se na ciničnoj manipulaciji strahovima koju provode političke elite hraneći se poput vampira strahom koji se razvija u javnosti. Furedi ovdje na originalan način ističe kako se upravo politička elita mnogo više boji od običnog puka, te da i problem terorizma treba sagledati iz perspektive krize samopouzdanja zapadnih elita. Politika koja normalizira ranjivost kao prirodno stanje života predstavlja poziv na teror (odatle i naslov knjige), odnosno otvoren poziv da budemo terorizirani od onih koji se "nepoznatih nepoznanica" boje neusporedivo više od nas samih.

BEZ EFEKTNIJIH UVIDA Furedijeva je knjiga vrlo inspirativna diskurzivna analiza terorizma u kojoj se autor pridržava svoje stare maksime da ljudi na strahove trebaju reagirati solidarnošću, a ne paničarenjem, kao što to čine elite na vlasti. Terorizam se, naime, hrani upravo strahom i osjećajem trajne nesigurnosti, pa je *Poziv na teror* ujedno precizna dijagnoza "duhovne situacije vremena" u kojem naš strah od terorizma rađa sam terorizam. Zbog toga ovo djelo nije tek jedan od osam tisuća naslova koji su objavljeni proteklih godina o tom fenomenu, nego pedantna, angažirana i lucidna studija koju neizostavno treba pročitati.

No knjiga ima i nekih mana koje bi čitatelju možda mogle zasmetati. Ponajprije se to odnosi na povremeno suhoparan stil kojem, unatoč koherentnosti i strukturiranosti, nedostaje snažnijih i efektnijih uvida čiji tragovi postoje u svakom poglavlju i koje bi bilo poželjno detaljnije razraditi. Potom tu je i obilje podataka (u knjizi ima više od sedamsto fusnota) koji govore o Furedijevu iznimno studioznu pristupu temi i proučavanju gomile novinarskih i stručnih tekstova, ali velika količina empirije često smeta artikulaciji teza. Furedi i u svojim ostalim knjigama fino razvija priču, iznosi argumente u preciznu engleskom sociološkom stilu, ali ponekad mu manjka provokativnosti i malo dubljeg grebanja ispod površine koje bi urodilo još širim i dalekosežnijim uvidima. No i bez toga *Poziv na teror* je privlačna knjiga s jasno izraženim stavom autora koji ne pristaje na pesimizam i defetizam, nedvosmisleno se zalažući za kritičko preispitivanje terorizirajućeg "diskursa o terorizmu" i promjenu postojećeg stanja koje ljude svodi na ranjive i bespomoćne subjekte umjesto na samosvjesne i društveno angažirane pojedince●

DIKH TU KAVA!

U HRVATSKOJ, OVO JE PRVI POKUŠAJ FIKSIRANJA PRAVILA I ZNAČENJA JEZIKA KOJI POSTOJI SAMO U BROJNIM GOVORNIM VARIJACIJAMA I NARJEČJIMA

— ROMI U HRVATSKOJ NEMAJU NEKI ZAJEDNIČKI STANDARDNI OBLIK SVOJEGA JEZIKA, TAKO DA ULOGA OVOGA RJEČNIKA NIJE (SAMO) DA FOTOGRAFIRA STANJE, NEGO (I) DA GA POKUŠA SREDITI I, ZAPRAVO, PROIZVESTI —

DALIBOR JURIŠIĆ

Manuš je čovjek, *manušni* žena; *rom* muž, suprug, *romni* žena, supruga (barem prema našem *Rječniku*, čiji autor na javnim predstavljanjima kaže da *rom* znači i čovjek, a tako se nalazi i drugdje); *Rom* je Rom, *Romni* Romkinja. U hrvatskome je, dakle, samo posljednji par prevediv istokorijenskim parom. Možemo li iz toga nešto zaključiti, pretpostaviti, početi misliti o Romima, o Hrvatima, o Romima i Hrvatima...?

MI I ONI Zašto romski ima riječ za ljevaka (*hinka*), a za lijevog i za ljevicu samo neologizme? "Desni" se nalazi (*čačo*), "desna strana" – samo regionalizam, "desna ruka" samo neologizam, "desno" također tek neologizam. "Lijevo" nema. "Dešnjak" nema. Taj izraz *čačo* označava još i sadržaje "pravi", "točan", "pravedan", "ispravan". Možda u *Rječniku* ima propusta – s obzirom na to da je riječ o prvom izdanju, to ne samo da bi bilo razumljivo nego i očekivano – ali i da ih ovdje pretpostavimo (a ne pretpostavljamo jer ne znamo toliko), opet se s ovim lijevo-desnim "stvarima" događa nešto zanimljivo.

Zašto za "grm" ima samo regionalizam, za "nadu" samo neologizam, za "stolicu" ("stolac") samo dijalektizam? Ona druga "stolica" je *khul*. Izraz *khulalo* označava "gada", a *khulamno* "hulju". *Rat* može biti "krv" i "noć". *Kuštik* je "pojas, remen", *devlesko* "božji", a *devleski kuštik* – "duga". I "kralj" i "car" i "vođa" na romskom glase *thagar*. I tako dalje.

Rječnik kao knjiga za svakodnevno čitanje. Rječnik kao pogled u vlastito lice. (Prisjetimo se što je o rječniku i svojem *Rječniku* pisao Anić. Usput, Kajtazi, također na javnim predstavljanjima svojeg poduhvata, govori kako je posao počeo tako što je uzeo prvo izdanje *Anića* i krenuo riječ po riječ...)

Dikh tu kava! ("Gle ovo!" – ako dobro prevodim izraz iz zajedničke uspješnice Dragana Ristića, iz zanimljiva benda Kal, koji njeguje romske zvuke u suvremenom muzičkom ruhu, i Ramba Amadeusa.) Godine 2008. objavljen je prvi romsko-hrvatski i hrvatsko-romski rječnik. I tako smo dobili knjigu za svakodnevno čitanje, priliku da postavljamo različita pitanja. Otvorila se mogućnost pogleda u vlastito lice – romsko, hrvatsko i hrvatsko-romsko. Jer Kajtazijev je *Rječnik* romsko-hrvatski (te hrvatsko-romski), a ta crtica između znači "i – i", dakle i romski i hrvatski. Ta knjiga govori o Romima, o Hrvatima, o Hrvatskoj, o hrvatskim Romima, Romima u Hrvatskoj, Hrvatskoj u kojoj su Romi, romskoj Hrvatskoj..., i kao dvojezičnik je jedan specijalan pogled u vlastito lice, s jedne strane uži, a s druge složeniji.

I to je sasvim obična stvar jer tiče se svih dvojezičnika. Uzmimo engleske riječi za čovjeka, muškarca, ženu itd. pa ćemo se također lako zaigrati. A ipak nije nimalo obična jer riječ je o Romima, koji su *nam* egzotični iako su među *nama*, što bi se reklo, tko zna otkad. Prvi je zapis o tome iz 14. stoljeća. O Romima, onako u prosjeku, ne znamo puno. Dobro, nomadski su narod, potječu iz Indije (a ne iz Egipta – Pelegrinovićeva *Jeđupka*, Egipćanka, iz 16. stoljeća jest Romkinja) i još nekoliko stvari. Onda mislimo da žive neuredno i da bi se trebali uklopiti u ovaj naš svijet po našim pravilima. Slično misle i njihovi predstavnici (evo, i *Rječnik* su objavili), ali rijetko se javno ozbiljno govori o tome kako da postanu kao mi a da ne prestanu biti oni. Bilo bi prenaivno misliti da su toliko samosvojni i *drukčiji* zato što su lijeni ili ne znam što. Odgovore sigurno ne treba tražiti u negativnim, ako se tako može reći, nego u pozitivnim obilježjima romske kulture i načina života. Ovaj nam rječnik, dakle, može poslužiti da se bolje upoznamo, svatko sebe i međusobno.

JEZIK BEZ STANDARDA Veljko Kajtazi inženjer je elektrotehnike, radio je kao časnik na Plesu, kao srednjoškolski nastavnik, zatim dosta u edukaciji mladih, naročito predškolske dobi, bio je vrhunski sportaš, jedan od najboljih hrvatskih karatista, jedini je sudski tumač za romski jezik u RH, predsjednik je Udruge za promicanje obrazovanja Roma u RH "Kali Sara". Autor je, koliko je meni poznato, knjige o karateu, jedne dvojezične (romsko-hrvatske) slikovnice za djecu, a sad je sastavio i ovaj rječnik.

Budući da je romska kultura izrazito usmena, rječnik se nije mogao sastavljati na uobičajen način. Autor je u potrazi za riječima putovao u Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju, Srbiju, Sloveniju, Mađarsku, Njemačku, Italiju, Francusku, Belgiju... "Pri prikupljanju podataka nastojao sam što više konzultirati s iskusnim i starijim osobama s bogatim životnim iskustvom. One su mi dale dragocjene podatke o nekim zaboravljenim ili rjeđe rabljenim riječima i izrazima." (V. K.) A budući da autor nije lingvist, pa ni leksikograf, *Rječnik* su doradili stručnjaci. Glavna je urednica Zdravka Matišić, u uredničkom je timu još osam članova, redakturu je obavio jedini hrvatski romolog Zoran Lapov, tu je još međunarodni tim od deset suradnika i, na kraju, petero recenzenata.

— OVO JE KNJIGA ZA SVAKODNEVNO ČITANJE. GOVORI O ROMIMA, O HRVATIMA, O HRVATSKOJ, O HRVATSKIM ROMIMA, ROMIMA U HRVATSKOJ, HRVATSKOJ U KOJOJ SU ROMI, ROMSKOJ HRVATSKOJ... —

Postoje rječnici romskog jezika, gramatike, školske knjige, kako u kojoj zemlji, ali ne postoji opći standardni oblik romskog jezika, pa ovo nije romsko-hrvatski rječnik u tom smislu, nego rječnik jezika Roma u Hrvatskoj (hrvatskoromsko-hrvatski). Međutim ni Romi u Hrvatskoj nemaju neki zajednički standardni oblik svojega jezika, tako da uloga ovoga rječnika nije (samo) da fotografira stanje, nego (i) da ga pokuša srediti i, zapravo, proizvesti. U Hrvatskoj imamo više različitih romskih skupina, koje se ne razlikuju samo jezično, a glavna bi podjela bila ona na vlaške (u dužem kontaktu s Rumunjima i rumunjskim jezikom) i nevlaške. Od vlaških je narječja/dijalekata najzastupljenije gurbetsko (koje je i samo u sebi dosta raznoliko), a od nevlaških arlijsko. Tako je i u *Rječniku*: kao polazno uzeto je gurbetsko narječje (riječi iz njega ne označavaju se posebno ako nisu lokalne ili ako nisu karakteristične samo za bosanski gurbetski ili kosovski gurbetski), sve se arlijske riječi, koje su također zastupljene u velikoj mjeri, označavaju kraticom *arl.*, a posebno su označeni još dijalektalizmi, regionalizmi te neologizmi, među kojima su izdvojeni neoindizmi. Razvidno je da su se morali činiti različiti izbori i da je uloga sastavljača i uređivača u velikoj mjeri bila interpretatorska i usmjerivačka. S jedne je strane to velik korak k standardizaciji jezika Roma u Hrvatskoj, a s druge može otvoriti raspravu o tome što i kako treba standardizirati.

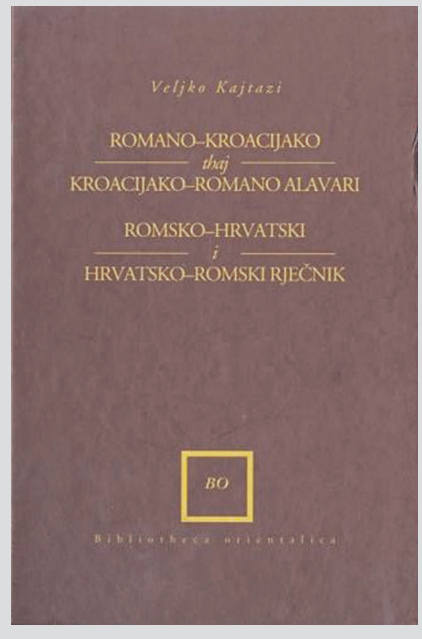

Veljko Kajtazi, *Romano-kroacijako thaj kroacijako-romano alavari/Romsko-hrvatski i hrvatsko-romski rječnik*; Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva i "Kali Sara", Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 2008.

MALA GRAMATIKA Zanimljiva je situacija s neologizmima. Redaktor kaže da su u svrhu jezičnog pomlađivanja "preuzeti raznovrsni *europeizmi* te skovani brojni *neologizmi*, uključujući i naročitu skupinu *neoindizama*". O potonjima još da je njihova količina tu "ograničena, te neznatna ako se usporedi s nekim drugim europsko-romskim rječnicima koji su pribjegli indijskim jezicima u mnogo većem omjeru". Kada u suvremenom hrvatskom rječniku nađemo neologizam, onda je to u pravilu kakva novokovanica koja je skovana već prije izrade rječnika, a ovdje je očito riječ (i) o kovanju za potrebe rječnika. To je, naravno, uvjetovano specifičnostima romske (jezične) situacije, ali i poziva na živu raspravu o načelnim pitanjima i o konkretnim slučajevima.

Osim korisnih priloga u uvodu knjige, pri njezinu se kraju nalazi *Uvod u gramatičku strukturu romskih govora u Hrvatskoj* Nikole Rašića, a odmah iza nje *Pregled morfoloških promjena u romskom jeziku* Marcela Courthiadea. Ta su dva priloga iznimno korisna jer smo njima dobili, kao usput, i malu romsku gramatiku, izrada koje opet nije nimalo lak zadatak s obzirom na nestandardiziranost romskoga (zamislite, recimo, hrvatsku gramatiku koja se odnosi na kajkavski, čakavski i štokavski: kako opisati neke glasove ili oblike kad velike razlike postoje i unutar svakog od tri sustava; i je li to lakše učiniti nego sastaviti gramatiku u kojoj ćemo zajedno opisati ruski i čakavski, recimo).

Kajtazijev *Rječnik*, dakle, otvara brojna važna pitanja i višestruko je koristan. Poslužit će i općim lingvistima, i romolozima, i kroatistima, i kulturolozima, i puku, romskom i hrvatskom. Početna namjera s kojom se krenulo u izradu te vrijedne knjige bila je pomoći Romima u Hrvatskoj da očuvaju i njeguju vlastiti jezik (jedan od dvaju, jer gotovo svi su dvojezični: govore romski i hrvatski), ali stvar je otišla puno dalje. Izgleda da se hrabro napreduje prema standardnom romskom u Hrvatskoj. Uostalom, Kajtazijeva udruga – "Kali Sara" – najavljuje obilježavanje prvog Svjetskog dana romskog jezika, dana 5. studenog 2009. u Zagrebu●

O MAČKAMA I LJUDIMA

KRATKI ROMAN U KOJEM PISAC PONOVNO OCRTAVA ZEMLJOVIDE ODNOSA IZMEĐU ŽIVOTINJE I ČOVJEKA, U PRIPOVIJETI KOJA OD ČITATELJA TRAŽI VIŠE SNAGE NO ŠTO BI SE MOGLO UČINITI NA PRVI POGLED

MAJA PASARIĆ

Kratki romani mladoga zagrebačkog autora Bernarda Jana usmjereni su prema antropocentričnu središtu današnjeg društva, odlučni i otvoreni u svojoj namjeri da nas podsjete na okrutnosti s kojima se danas odnosimo prema prirodi, životinjama i u konačnici – sebi samima. Istovremeno svojim poetskim naznakama dodatno naglašavaju dvojnost prirode čovjeka, koji je jednako sposoban nanositi bol kao i iskazati suosjećanje, požrtvovnost, ljubav i prijateljstvo. Kao u svojim posljednjim djelima (*Potraži me ispod duge*, 2004. i *January River*, 2007), u *Svijetu bez boje* Bernard Jan ponovno ocrtava zemljovide odnosa između životinje i čovjeka. Međutim ovoga puta nećemo pronaći utočište u bijelim prostranstvima Newfoundlanda koja, osim kada ih "krase" crvene lokve krvi, mogu umiriti ljudski um, a ni u plavozelenu strujanju rijeke January River. Ovoga puta autor je odlučio ukloniti sve boje i ostaviti nas bez mogućnosti zaklona. Ogoljeni, pozvani smo na vrtuljak dubokih emocija kojem se možda neće biti posve lako prepustiti.

SMRT JEDNOG MAČKA U *Svijetu bez boja* svijetle dva glavna lika, mačak i čovjek. O mačkama su napisane brojne priče, a njihovo se postojanje utjelovilo u nemalu broju upečatljivih mačjih likova udobno smještenih u sadržaje bajki i romana, od romantičarskih sve do postmodernih. Ova priča osobno je svjedočanstvo autora, što je čini posebnom, možda najosobnijom dosada, a možda i prvom pričom u kojoj pratimo odlazak jednoga mačka s ovoga svijeta. U svakom slučaju, ona se urezuje u pamćenje, a njen mačji protagonist prikazan je kao jedinstven lik, živ svjedok snažna prijateljstva, onaj koji u čovjekovoj žudnji za istinskim življenjem zauzima važno mjesto.

U četrdesetak stranica ovog samo naizgled lako savladivog romana autor smješta dva dana života u kojima se, suočeni sa skorom smrću, opraštaju najbolji prijatelji. Pred čitateljem se bez zadrške raskrinkavaju osjećaji koji prelaze granice očekivanih odnosa te se materijaliziraju u jednako snažnoj brizi i ljubavi iskazanoj prema drugoj vrsti živog bića. To je emotivno izravna i vrlo smjela, a istovremeno potresna i nježna priča. U njoj bez sustezanja bujaju emocije onoga tko je suočen s bolešću, patnjom i posljednjim danima života nekoga tko njegovu svijetu daruje poseban smisao. Hrabro razotkrivši sebe i bol koju osjeća, autor ih upisuje u svoje čitatelje, koje poziva da spuste sve štitove i pobijede strah od osjećaja. Za njim će se najvjerojatnije povesti mnogi, prvi zasigurno oni koji su do sada već bili svjedoci ili čvrsto naslućuju da naša srca ne lome samo ljudi koji nas napuštaju, nego i životinje, kada prelaze na drugi svijet.

O ČEMU MAČKE RAZGOVARAJU? Odlaze li one zauvijek od nas ili ostaju negdje na granici između svjetova ili u njihovim paralelnim manifestacijama? Te se teme, pronicljivo i nježno, dotiče autor na samome kraju svog romana. Životinje, čije su se ktonske osobine posebno cijenile od najranije povijesti ljudske kulture, budno čuvaju prijelaze između svjetova, kao i one s podzemljem. Čovjeku navješćuju njegovu smrt, ali ga i vjerno prate na tom, njima dobro poznatom putu. Ne ostavljaju ga sama ni u zagrobnom životu, kada se njihove kosti brižno polažu u čovjekov grob. Konji, volovi, psi, mačke, ptice i druge vrste životinja pokapale su se i samostalno, uz dodavanje posebnih kultnih predmeta i tragove rituala. Veličalo ih se kao žrtve božanstvima, utjelovljenja božanstava samih ili naprosto bića koja su u čovjekovu životu zauzimala važna mjesta. Njihova je smrt označavala zatvaranje jednog kruga kako bi život krenuo od početka, a njihova su tijela često bila, a negdje to još i jesu, materijalni oblici u kojima "ona ili onaj posebni čovjek" u zajednici najlakše i najbrže prelaze sve dimenzije postojanja. Životinje su veza između čovjeka, prirode, kulture i duhovnosti – stoga nas mogu razumjeti i čuti i onda kada mi šutimo.

U jednom trenutku u *Svijetu bez boja* autor se pita o čemu mačke razgovaraju kada se sretnu te nas podsjeća na našu

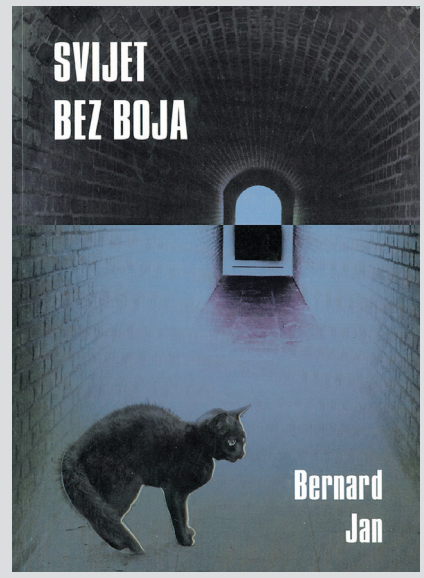

Bernard Jan, *Svijet bez boja*; Epifanija; Zagreb, 2008.

vlastitu nesavršenost i nemoć da dublje komuniciramo sa životinjama. Čovjeku bi u toj namjeri, prema našim narodnim vjerovanjima, mogla pomoći jedino paprat ubrana na posebne dane u godini uoči velikih blagdana, kada su prijelazi između svjetova znatno olakšani i kada bi mogao čuti govor životinja. U Sjevernoj Saqqari u Egiptu nalaze se Mačja vrata ili *Abwab al-Qutat*, dio nekropole životinja poznat po veliku broju mumificiranih i pokopanih mačaka, posvećenih mačkolikoj božici Bastet. Kada bi ih mogli čuti, možda bi i one posvjedočile o podvojenosti ljudske prirode, životnih sila ili mačkolike božice same, koja je istovremeno zaštitnica doma i trudnica te božica rata, odnosno, o njenu lunarnom aspektu kada je prikazana u mačjem liku i posve oprečnu, solarnom aspektu koji dolazi do izražaja kada božica preuzima oblik lavice.

— ODLAZE LI ŽIVOTINJE ZAUVIJEK OD NAS ILI OSTAJU NEGDJE NA GRANICI IZMEĐU SVJETOVA I U NJIHOVIM PARALELNIM MANIFESTACIJAMA? —

IZMEĐU JEZE I NJEŽNOSTI Ovaj kratki roman prožet poetskim potankostima govori o životu jednako kao i o smrti. Podsjeća nas da se u neprestanoj vrtnji okrećemo, bilo za srcem ili razumom, koji nas usmjeravaju i prema našim izborima i prema odgovornosti koju snosimo za svoj i tuđi život. U romanu se slojevito provlače i crtice iz aktivističke djelatnosti udruge za prava životinja kao i osobni stavovi autora, koji se očituju na razini njegove svakodnevice. Oni pružaju uvid u jedan oblik aktivna i svjesna iscrtavanja našega odnosa prema životinjama i svijetu koji nas okružuje. Na neke druge dimenzije i oblike postojanja možda će nas podsjetiti tek usputne autorove reference na djela Stephena Kinga i Anne Rice, dok se ambivalentna atmosfera gotičkih romana vizualno nazire na naslovnici knjige. Ipak, već s prvom stranicom ulazimo u život koji je daleko od tajanstvenosti premda je često obavijen nelagodom, a na trenutke i jezom. U *paralelni svijet*, u kojem ćemo osjetiti olakšanje, uvodi nas tek u epilogu svog djela.

Možda će se nekima ovo svjedočanstvo učiniti odveć ganutljivim, te će ga zbog jednostavnosti i lakoće stila okarakterizirati kao štivo prije svega prigodno za mlađe čitateljstvo ili za one emotivnije. Međutim žar koji izvire iz ovog kratkog romana svjedoči o trenucima stvaranja u kojima se ego ostavlja po strani. *Svijet bez boja* ostavlja snažan dojam i čitatelja uvlači u vrtnju koja će ga povesti prema vlastitom srcu. Njezin krhki izgled može nas zavarati; za čitanje će biti potrebno nešto više snage●

STRIP: ZLATOUSTI PelhamOrdini project

PSOVANJE UŽITKA U VICTORIA STREETU

JESSIE I MARKO U ACANTHUSU: ''TVOJA DOMOVINA JE TAMO GDJE JE TVOJ UŽITAK''

MILKO VALENT

Sve je najednom podsjećalo na neki *reality show* tipa psihotični Big Brother, ali bez uključenih kamera...

Ali kod Suzanne me ipak najviše smetaju neosnovani ispadi ljubomore. Još se i sad tresem od one scene kad me je nakon predstave *Lolita* vičući ispred kazališta u Chambers Streetu, dok nas je gomila ljudi znatiželjno gledala uživajući u našoj gadnoj noćnoj svađi, optužila da sam u kazalištu dobio ''ekstremno snažnu erekciju gutajući napadno očima Katherine Flaherty'', glumicu iz Oxforda koja igra Lolitu u onim svojim ''jebenim vrućim hlačicama'' (*''fucking hot pants, fucking hot pants, fucking hot pants'',* ponavljala je Suzanne sve jače urlajući!), a zapravo mi je uvijek seksualno uzbuđena Suzanne za vrijeme cijele predstave lijevom rukom besramno i polako milovala međunožje! Pa nisam ni ja od kamena! Spomenuo sam joj te činjenice, i to da nisam od kamena, ali Suzanne je gluha i slijepa kad ima napad ljubomore. Čini mi se ponekad da je stvarno luda, što mi je čak i sama izravno rekla prije nekoliko dana pokraj groblja Peirshill na Northfield Broadwayu kad je nakon naše burne rasprave, bolje rečeno svađe u obližnjem pubu ''Scotties'' (Škotski terijeri), najednom ušla u svoju mirnu fazu. Izišli smo pomireni iz puba i šuteći krenuli pločnikom uz groblje. Sunce je nemilosrdno omekšavalo asfalt. Bio je to jedan od onih dana kad psima visi jezik, a s njega polako kaplje slina; dan kao stvoren za umiranje. Suzanne se naglo zaustavila kod ulaza u groblje i pogledala me ravno u oči. Protrnuo sam od njezina pogleda. Zatim je progovorila. Pozivajući se najozbiljnijim mogućim glasom na svoj status studentice treće godine psihologije tiho je rekla: ''Marko, ja sam luda žena. Znam što govorim.'' Zatim je odlučno, iako nježno - taj trenutak neću nikada zaboraviti! - makla moju ruku s njezina ramena te polako tužnim glasom izgovorila dvije ružne, uznemirujuće rečenice: ''Čuj, Marko, ja patim od jebenog bipolarnog poremećaja, koji se nekada nazivao manično-depresivna psihoza, i ti se s time jednostavno moraš pomiriti. Prihvati me ovakvu kakva jesam ili, evo sad, ovaj čas, otiđi ravno u pakao s tim tvojim prokletim novinarskim ruksakom, minidiskom i laptopom, i ostavi me lijepo na miru!'' Kraj druge rečenice izgovorila je prilično snažnim, melodioznim i pomalo prijetećim glasom, baš kao da izgovara stihove pjesme *Straight to Hell* njezine omiljene grupe The Clash: ''Go straight to Hell, boys/go straight to Hell boys...'' Nisam otišao. Ostao sam. Naslonio sam je nježno na kameni zid pokraj ulaza u groblje, zagrlio je i privukao njezinu glavu na svoja prsa. Plakala je bezglasno u mojem naručju, a ja sam prstima brisao suze koje su nezaustavljivo klizile niz njeno lice. Ali možda je Suzanne ipak u pravu?! Iako za dva tjedna napuštam Edinburgh te nakratko odlazim u Zagreb da od glavnog urednika dobijem nove instrukcije, pa zatim opet putujem u neko drugo europsko odredište, možda bih ipak, što prije, možda odmah danas ili, recimo, najkasnije sutra, trebao prekinuti sa Suzanne ako želim ostati zdrav, odnosno psihički stabilan, nenačet ludilom koje nije moje. *Dovoljno mi je i moje ludilo izazvano potragom za urednom djevojkom!*

***

Ovo što slijedi u narednom odlomku zapisao sam prije svitanja kad je sparina malo popustila. Osim svađe djevojaka, sve ostalo je mojim riječima prepričan jučerašnji dan. Svađu sam snimio minidiskom i zatim je skinuo s trake. Nisam, dakako, intervenirao u tekst svađe, samo sam iza poneke replike dodao nekoliko riječi kako bi se znalo tko govori i u kakvom stanju.

Iznenadna zvonjava. Netko je divljački pritisnuo zvonce i čini se da nema namjeru maknuti prst s njega. Jessie i ja smo se stresli od nelagode. To je sve bilo jako čudno jer tko bi, osim možda mene i gazdarice, mogao u Edinburghu posjetiti Kineskinju Jessie u njezinu stanu?! I to u deset navečer! Jessie, samo u crnoj svilenoj majici i crnim gaćicama (sva njezina odjeća i obuća je uglavnom u crnoj boji), odlazi u hodnik otvoriti vrata, a ja se otpijajući iz boce gutljaj vina ipak nekako uspijevam pridići u krevetu. Uspijevam u tome unatoč mlitavosti koja me obuzela nakon svih napora u ovom sparnom danu… Jutros sam prvo morao obrisati sulude, uznemirujuće Tinine mailove i SMS-ove u kojima mi prvo izjavljuje ljubav, a odmah zatim moli, psuje, kumi i prijeti spominjući neku poetsku pravdu, žmarce koji joj plaze po koži, poremećeni menstrualni ciklus otkad sam je napustio i mozak koji je sve jače boli (ovo prvi put čujem, mozak je boli, nevjerojatno!); u jednom mailu mi je čak uputila ružnu psovku, toliko ružnu da je ne mogu izgovoriti, pretpostavljam zbog svojega pretjerano dobrog odgoja i sporog odrastanja, a poslala mi je i najgadniji SMS do sada: *jebem te u dusu tvoju!* Što je zapravo to? Uvreda? Suvremena stvarnosna poezija? Mnogo toga u njezinom mozgu očito nije u redu; tužan sam zbog činjenice što se žena koju sam snažno volio tako bezglavo gubi u iluziji da bismo opet jednom mogli biti zajedno. Zar nije više nego jasno da je sve propalo?!

Ostatak jutra radio sam na reportaži i poslao je Pjeru oko podneva. Zatim sam se našao s Jessie u Acanthusu. Zadržali smo se tamo prilično dugo. Pričali smo i pijuckali sokove, surfali internetom, svaki na svojem laptopu, i pritom se na mahove ljubili, na što bi šankerica Karen smijući se uzviknula ''Bravo, bravo!''. Usput smo ponešto i zapisali, ja detaljan plan za sutrašnju reportažu, a Jessie svoja opažanja u vezi s turizmom u Edinburghu; Jessie je čak nešto zapisala i kemijskom olovkom u svoju ''europsku teku'', rekla je da voli osjetiti napor u prstima, što sam pohvalio rekavši da je isti slučaj i sa mnom. Onda nam je pala na pamet ideja o utrkivanju. To i nije bila neka velika ideja jer je napolju bilo jako vruće, bez obzira na to što je već bilo kasno poslijepodne. Što reći o tome? Luđaci! S ruksacima na leđima, koji su težili najmanje šest kilograma, utrkivali smo se svom snagom cijelim putem od Acanthusa (preko prilično strme uzbrdice na kojoj leži Cockburn Street) do Victoria Streeta gdje stanuje Jessie. Zaustavili smo tek ispred irskog puba Finnegans Wake koji je bio cilj utrke. Nije bilo pobjednika jer smo na cilj stigli prividno istodobno; uređaj za fotofiniš sigurno bi pokazao neku razliku pa bismo znali tko je pobjednik, ali se time nismo zamarali.

Ušli smo zatim u pub i popili s nogu onako zadihani dva viskija bez leda u dva trzaja. (U tom pubu sam već intervjuirao lokalne goste za emisiju Europa na dlanu; nitko od njih, tada zatečenih u lokalu, nije čitao nijedno Joyceovo djelo, a kamoli opsežni i zauvijek-noćno-neprohodni roman *Finnegans Wake*!). Moju večernju mlitavost, koju sam ipak uspio svladati, pojačali smo i time što smo odmah nakon viskija u pubu teško prevodiva imena večerali ljuti Burrito u obližnjem meksičkom restoranu Mariachi; uz večeru smo Jessie i ja popili po dva koktela Margarita i dvije runde tequile s malo soli i kriškom limuna te nekoliko meksičkih piva Corona. (Ne znam kako takvu kombinaciju nazivaju u meksičkom slengu, u hrvatskom je naziv ''beton''.) Uspio sam se ipak nekako pridići, pobijediti mlitavost, i unatoč svim onim mahnitim prepletima znojnih tijela skupljenih u valove radosti i žudnje, s ponekim valom neobjašnjive sjete. Bili su to zahtjevni zahvati, iako spontani, koje smo Jessie i ja iskušavali u njezinoj sobi nakon večere, a to smo radili u sparnom ljetnom danu nastavljajući druženje uz crno vino. Nismo se štedjeli. Umirali smo često, ali sporo. Naše kože bile su zalijepljene neurotičnom toplinom. Uzlijetali smo i slijetali hvatajući dah. Uspjeli smo osvijetliti mrak crvenim odsjajima. U nama i oko nas. Cijelo smo vrijeme isprekidano šaputali rečenicu koju smo popodne smislili u Acanthusu: ''Tvoja domovina je tamo gdje je tvoj užitak.''

Dok se Jessie primiče vratima, zvonce i dalje neprekidno zvoni, sada s prekidima od pola sekunde; čini se kao da onaj koji zvoni želi podcrtati hitnost otvaranja vrata. Jessie i ne pita tko zvoni. Ona posve normalno otvara vrata. Vjerojatno je pomislila da je gazdarici pozlilo jer se u zadnje vrijeme često tužila na bolove u predjelu srca. Ali nije gazdarica. Počinje gužva, vika i strka. Kroz vrata nahrupljuje divlja, neuračunljiva Suzanne s krikovima uobličenih u glasove ''A-h-a! A-h-a!'' Nasilno upada u stan ta bolesna djevojka koju sam već prije tri tjedna tijekom jedne od naših prvih nježnosti nazvao Psiho-Uragan; to je tada bio nadimak od milja koji je ciljao na njezinu strastvenost; nisam još znao da je bolesna; kasnije sam je još zvao Tarantula… Suzanne bijesno kroz hodnik gura Jessie prema sobi; to ne ide baš tako lako jer je Jessie vrlo čvrsta. Ipak, Suzanne uspijeva i sad su njih dvije u sobi. Suzanne udarcem noge zatvara vrata za sobom i šuti uperivši prijeteći pogled u Jessie.

Potpuno sam se pridigao na krevetu i stavio jastuk ispod glave. Više nisam mlitav i snen, osjećam se najednom svjež. Kad je Suzanne udarcem noge zalupila vrata u meni se probudio profesionalac. Iz ruksaka pokraj kreveta brzo sam izvadio minidisk i odmah ga uključio. Zapalio sam cigaretu i polako ispio gutljaj vina gledajući djevojke. Nekoliko trenutaka tišine prije oluje. Djevojke stoje blizu jedna nasuprot drugoj i podrhtavaju od bijesa. Izgledaju borbeno. Točnije rečeno: izvan sebe su. Suzanne je zapuhana od napora, kosa joj je neuredna, strši na sve strane, u njenim očima sjaji ludilo. Podsjeća me na izbezumljenu Tinu kad je u amsterdamskom muzeju i na Murteru napala Kiki. Najednom je nestalo magije koju smo Jessie i ja stvorili u ovom danu. Večer je odjednom postala obična sparna noć. Čudno je to kako se neočekivanim, naglim pomakom i najplemenitiji ljudski uspon u trenu obezvrijedi i pretvori u potpuno ništavilo. Iz Suzanne su izlazili oblaci divlje cementne sive prašine koja želi ukočiti život i lišiti ga svake radosti. Biti bolesno ljubomoran znači okameniti svijet.

- Aha, tu ste, dakle, ha! Aha, tu si, znači, kurvo jedna kosooka! – provalilo je iz Suzanne. - Jebi se sa svojim kosookima, a ne s našim dečkima iz Europe! Ne diraj njih, prokleta bijedo jedna! Smeće! Smeće, eto što si ti!

- Čekaj malo, ti tetovirana kujice! Prvo se smiri pa… – pokušava Jessie, ali Suzanne nastavlja kao elementarna nepogoda.

- Misliš da mi moja prijateljica Karen nije rekla da vas je popodne vidjela u Acanthusu! Čak je čula kad ste kao zaljubljene ptičice, *fuck*, maštali naglas o tome kako ćete se lijepo utrkivati uzbrdo po Cockburn Streetu pa sve do Victoria Streeta, do tvojega stana, ti prokleta ništarijo!

- Stani, kurvo! U mojem si stanu i pazi…

- Ali ja sam detektivka i sve sam točno povezala, prokleta bila! O da! Ovdje je, baš u ovom gradu, ti neuka budalo, stvoren i lik detektiva Sherlocka Holmesa, o kojem ti, jadnice, nisi ni čula, a kamoli da si o njemu nešto čitala! Čitala si sigurno samo onog glupog Harryja Pottera i ništa više, kao i svih ostalih sto milijuna idiota, ti neobrazovana glupačo! Misliš da si…

- Ma nemoj! Ja da nisam čula za Sherlocka, ti tetovirana edinburška kurvo, ti studentska prostitutko! Ma čuješ ti ovo! Ali, čekaj malo, droljo! Zar nije i Harryja Pottera napisala tvoja susjeda, sugrađanka, građanka Edinburgha? Takve se knjige mogu napisati samo u Edin…

- I ti, ti, tako neuka i glupa, ti, ti si mi otela Marka, ti, ti obična turistička šangajska prostitutka! Ne mogu vjerovati u to! Ti, ti prosječno kosooko derište, ti kineska kujo! – urla Suzanne u slapovima koje nije moguće zaustaviti. – Došla si ovdje u moj Edinburgh, je li, oteti mog dečka, šangajska kurvo! Smeće, smeće, smeće!

- Ti si smeće, idiotkinjo! Ti si sramota ovog grada…

- Ti si smeće nad smećem! Znam sve o vama. Čitala sam i ja onaj vaš kurvinski prokleti roman *Shanghai Baby*, kurvice, pa znam kako je tamo kod vas. Sve, čovječe, žuta kosooka kurvica do žute kosooke kurvice, sve...

- Ne vrijeđaj, smeće, jer ću te inače…

- Postoji li uopće u Šangaju barem jedna poštena djevojka, ha?! Recimo neka poput mene, ha!? Jasno da ne postoji.

- Ti, ti poštena! Umrijet ću od smijeha…

- Šuti, droljo! Mi te gospodski kao pravu damu ljubazno ugostimo u mojem gradu, a ti tako, je li, kurvo, uzvraćaš naše gostoprimstvo, ha! Huljo jedna, pičko jedna mršava, anoreksična, ha!? Tu si se u Škotsku došla samo jebati i dobro najesti, komunistička idiotkinjo, jer u Kini nemate ni hrane ni pravog muškarca ni pravog kurca, ti kosooka kurvice! Imate samo more nimfomanskih pičaka, milijardu pohotnih pičkica, ti prokleta ženo! Gubi se…

- Našao se onaj tko će kritizirati nimfomaniju! Otkad si upisala faks, u Edinburghu te zovu ''Zaboga, dajte mi već jednom taj orgazam!'' Našao se onaj…

- Gubi se odmah ravno u pakao, kujice, ti jebena kosooka žuta kurvo! Oh, kujo jedna prokleta, upropastila si mi život, moj život, moj život, o jebem ti, o jebem ti… – nastavljala je Suzanne s rukama na bokovima isprsivši grudi, dok se malo pognute glave poput škotskog terijera unosila Jessie u lice. Izgledala je istovremeno i strašno i privlačno. Preko one meni jako drage crne mini haljine bez rukava, ispod koje nije imala ništa (Suzanne ljeti ne nosi ni grudnjak ni gaćice ni čarape!), navukla je tanku crnu Diesel traper-jaknu koju sam tako volio skidati i bacati u zrak... Ali i Jessie se brzo snašla i bijesno preuzela inicijativu čim je Suzanne na trenutak zastala kao bi uzela dah za daljnji napad. Nikad ne bih pomislio da bi Jessie mogla biti toliko žestoka.

- Šuti, ti debela tetovirana edinburška kravo! Ušuti već jednom, kujo! Samo njišeš svojim ogromnim sisama i misliš da si zbog toga velika faca, a zapravo si samo jedna obična, prosječna kurva s Leith Walka – vikala je sve jače Jessie. - Čudim se kako te je Marko uopće mogao jebati?! Čudim se kako mu se uopće mogao dići na takvu veliku, bezobličnu hrpu debelog, masnog i psihički sjebanog mesa! Sigurno si mu stavila neki napitak u viski, ti vještice! Sigurno si mu stavila neki otrov u piće, kakav je već stoljećima običaj tu kod vas! Priznaj da je tako, kujo tetovirana!

- Ne priznajem! Ti lažeš čim zineš i…

- Misliš da si jako zanosna *fancy* i *trendy* leptirica, nesretnice, samo zato što si dala tetovirati leptira na svojoj ogromnoj guzici i još sedam-osam leptirića po svim ostalim dijelovima tvojega odvratnog tijela punog celulita! Sve znam o tvojim tetovažama, o tvojim leptirima i leptirićima, kravo jedna! Kako se samo usuđuješ banuti u moj stan, ti tobožnja studentica psihologije, ti jebena psihotična škotska kujo? Što uopće ovdje radiš, droljo? Ti i Marko ste ionako prekinuli, zar nije tako, brdovita škotska kujo?!

- Ne kaže se ''brdovita'', bijedna neznalice, nego ''brdska''! Najprije nauči barem engleski, jer škotski engleski nećeš nikada, i riješi se tog jebenog kineskog naglaska pa se onda pravi važna i…- pokušala je brzo uskočiti Suzanne, ali nije u tome uspjela jer je sad Jessie bila u zamahu.

- Zapamti, kujo, ti i Marko ste prekinuli, luđakinjo, i on više nije tvoj dečko. To je prvo, droljo. A drugo, tvoj grad živi od nas turista, tetovirana luđakinjo! Cijela Škotska, pa dakle i Edinburgh, imaju koristi od nas, pa čak i ona tvoja sirotinja na Leith Walku i u Leithu koji…

- Sirotinja, je li…

- … koji, *by the way*, moj tata može kupiti cijeloga, uključujući i vašu luku u kojoj nema nijednoga jebenog broda, osim trajno privezane kraljevske jahte Britannia.

- Nema brodova, moj bože! Otiđi doktoru, zmijo i…

- Moj otac može kupiti Leith i Leith Walk zajedno, a da ne trepne okom, jadnice! Ako nisi znala, on posjeduje tvornicu naočala i tri ogromna nebodera u Šangaju, zavidna škotska kujo! Da, da, koristi od nas turista ima čak i ono tvoje patetično društvo iz Leitha... OK, dobro mislim na tvoje *siromašno* društvo iz Leitha koje se samo opija, drogira i tetovira u gotskom ili plemenskom stilu, patetična kujo jedna!

- Ne kaže se…

- Vi iz Leitha mislite da ste jako *cool* kad hodate po gradu s limenkama jeftinog piva u ruci odjeveni u gotski imidž, kreteni! Imidž koji je, *by the way*, odavno *passé*, moja draga debela kravice! I još se kurčite s tim Leithom i tvrdite da je to posebni grad nezavisan od Edinburgha, čuj ti to! Nebesa, otvorite se!

- Pa i jest, ti droljo, on je stvarno poseban…

- Hej, Leith, poseban i nezavisan grad, dragi bože! Nezavisan, *my ass*! Leith je, glupačo, ako ne znaš, već jako, jako dugo neodvojivi dio Edinburgha, neobrazovana sirotice! Ja studiram turizam i znam mnogo više o ovom jebenom gradu nego ti koja si u njemu rođena, sramoto jedna! Mene i Marka si došla uznemirivati, je li! A sad se gubi, dok ti ne razbijem tu tetoviranu debelu svinjsku njušku s leptirićem i s tim jebenim seljačkim *piercingom* u obrvi, seljačino!

- Ti si seljačina, kurvo! Vrat ti je crvenožut, ti si…

- Radije se prihvati učenja, glupačo! Sve mi je Marko rekao. Sve znam. Već dvije godine nisi položila nijedan ispit, jadnice! I prestani već jednom zavoditi dečke iz Europe i jebi se sa svojim Škotima s Otoka! Ako uopće i postoji neki koji bi te htio pojebati! Marka si ulovila na onaj stari trik s potpunim predavanjem, strašću i ludilom jer si shvatila da je on dobar čovjek i humanist iz mediteranskog dijela Europe, droljo! Ali i Marko se napokon opametio otkad je sreo mene. Da, tako je, tetovirano čudo! Što me, *fuck*, gledaš? Idi i prihvati se radije knjige jer inače nikada nećeš položiti ispite. Iako, čini mi se da ti ni to neće pomoći jer nemaš inteligencije ni grama. Ma što kažem!? Ni miligrama! Količina tvoje inteligencije je nula posto. Nula, čuješ li me, kurvice! Ti si *zero* slučaj. A što se tiče engleskog, ja sam ga barem naučila, ne savršeno, ali jesam. A ti, droljo, niti u najvećem ludilu ne bi mogla svladati kineski jezik, neinteligentna kurvo, čak i da te zatvore dan i noć na pet godina u neku školu kineskog! A sad brzo odjebi i pusti nas na miru, ti tetovirana brdska, pa i brdovita, mesnata droljo! – urlala je i Jessie poput Suzanne maloprije. Zatim je opet uskočila Suzanne kad je Jessie na tren zastala da uzme dah.

Prvi put sam vidio Jessie u takvom stanju pa sam bio iznenađen. Djevojke su vikale jedna na drugu. Dok bi jedna vikala, druga nije nikako mogla doći do riječi. Toliko psovki odjednom nikada nisam čuo u cijelom svom životu. Suzanne je pjena izišla na usta, a puno bolje nije izgledala ni Jessie; iz kutova njihovih usta curili su mjehurići pjene. Isključio sam minidisk. Nisam ih više mogao slušati, a i prizor je bio koliko smiješan toliko i odbojan, pa čak i u velikoj mjeri nadrealan jer su obje jedna drugoj izvikivale potpune neistine. Primjerice, Suzanne uopće nije debela i masna, ona je itekako dobro građena, iako malo punašna, a nema ni velike sise nego, onako, srednje, ali mrvicu bujne. Isto tako, Jessie nipošto nije mršava, naprotiv, pomalo je obla, iako vitka, baš kao i Suzanne. Zapravo, slično su građene, tijela su im privlačna i obje su prilično lijepe djevojke; one su ''komadi'' kako jedre, snažne i dobro građene djevojke naziva Gogo, samo što su različitih rasa: jedna je istočnjački bombon, a druga zapadnjački. Također, nije istina da Suzanne već dvije godine nije položila nijedan ispit, radi se o samo jednoj godini. Jasno je i to da njih obje nisu ni blizu prostituciji, ni običnoj ni studentskoj kojom se neke studentice bave kako bi mogle završiti studij. Jedino, a što je doista istina, Suzanne je stvarno psihički bolesna. Osim toga, obje djevojke su pametne, iznimno inteligentne, nipošto glupe, i obje nose uglavnom crnu odjeću te obje vole ''gotski'' imidž. Debela i mršava?! Glupa?! Neuka?! Prostitutka?! Anoreksična?! Svašta!

Otpio sam lagano gutljaj vina i zapalio cigaretu. Otpuhivao sam dimove i pijuckao, dok su se one i dalje svađale vičući jedna na drugu. Ne, nije mi bilo drago što sam ja uzrok svađe… Ipak, nešto sam morao odmah poduzeti kako bih razdvojio te podivljale žene. Nisam mogao dopustiti da mi viču u uho cijelu noć i da moja draga Jessie ima poslije problema s gazdaricom. Mozgao sam kako ugasiti tu sramotnu svađu koja toliko ponižava nas troje. Ustao sam iz kreveta i onako gol krenuo prema njima. Zaustavio sam odlučno, iako s puno obzira, njihovo vikanje. Rekao sam im mirnim glasom da budu razumne, da se fino smire, ohlade, da popiju i popuše nešto, i da se na kraju pomire. Rekao sam im i to da ćemo se nas troje malo družiti, recimo pola sata, da ćemo piti, pušiti i razgovarati, a da ćemo zatim za Suzanne naručiti taksi koji će je odvesti kući kako bi se ona noćas lijepo odmorila i sutra potpuno svježa nastavila učiti za ispite koje mora položiti u rujnu. Tako je i bilo. Otpio sam zadnji gutljaj i otvorio nenačetu bocu vina te donio čaše, dok su djevojke sjele na krevet ispričavajući se jedna drugoj. Nakon druge čaše, Suzanne se rasplakala i rekla da će se ubiti jer da joj je užasno žao što smo ona i ja prekinuli, da više ne može živjeti bez mene i da je život bez mene besmislen, a Jessie i ja smo je strpljivo tješili i odvraćali od tog nerazumnog nauma. Rekla je da će još razmisliti. Činilo se kao da je i ona napokon počela shvaćati da samoubojstvo zbog nekog bezveznog radijskog reportera iz Zagreba nema zaista nikakva smisla. Na kraju smo se nas troje srdačno izljubili. Onda smo Jessie i ja ispratili smirenu, ali nacrvrcanu Suzanne (nije navikla na vino, pije samo viski i pivo!) do Mariachija gdje ju je čekao taksi.

Jessie i ja smo se vratili u kuću. Bili smo odlično raspoloženi jer je sve dobro prošlo sa Suzanne. Htjeli smo još piti i pričati, ali smo ustanovili da više nemamo ni kapi vina, a ni nekog drugog pića u stanu. Pogledali smo na sat. Bilo je tek jedanaest navečer. ''Big deal!'', rekli smo. Obukli smo se i izišli iz kuće držeći se za ruke. Spustili se smo veselim poskocima niz Victoria Street i West Bow te na Grassmarketu ušli u Last Drop, tradicionalni škotski pub gdje sam prije tri dana prekinuo sa Suzanne. Naručili smo butelju crnog vina od petnaest eura. ''Hej, Jessie, petnaest eura, čovječe!'', uzviknuo sam. ''Big deal!'', rekla je mirno Jessie. Htjeli smo proslaviti ovaj uzbudljivi dan i završiti ga u jakom ritmu. Mary nam je uz vino donijela velike crne masline. Pili smo vino, jeli masline, ljubili se i tepali jedno drugom. Zaboravili smo na divlju Suzanne Kane. Zaboravili smo na sve●

MILKO VALENT, prozaik, pjesnik, dramatičar, esejist, teoretičar i kritičar, rođen je 6. srpnja 1948. u Zagrebu, gdje je na Filozofskom fakultetu diplomirao filozofiju i komparativnu književnost. Nakon završenog studija počinje stvaralačku karijeru te kao profesionalni pisac redovito piše i objavljuje od jeseni 1976. Suradnik je stotinjak časopisa, listova, magazina, novina i mnogih radijskih programa. Sudjelovao je na dvadesetak izložbi te u publikacijama konkretne i vizualne poezije. Nastupa širom zemlje i u inozemstvu njegujući forme kao što su recital, performans, provokativni razgovor i predavanje. Zastupljen je u mnogobrojnim antologijama, panoramama i izborima poezije, proze, drame i eseja. Manji dijelovi iz njegova opusa prevedeni su na slovenski, mađarski, makedonski, slovački, rusinski, talijanski, poljski, njemački, esperanto i engleski jezik.

15. PUF – Međunarodni kazališni festival Pula, 1. – 5. srpnja 2009.

ORGANIZATOR: SAKUD, PULA
SUORGANIZATOR: KAZALIŠTE DR. INAT, PULA

PUF – festival propitkuje i afirmira suvremeno istraživačko i izvaninstitucionalno hrvatsko kazalište, suprotstavljajući mu aktualne estetike i poetike svjetskog kazališta. Unutar trinaest godina trajanja PUF-a na više od dvadeset gradskih lokacija nastupilo je blizu osam stotina stranih i domaćih izvođača iz dvadeset i osam zemalja, izvedeno je stotinu četrdeset i sedam predstava i održano je četrnaestak kazališnih seminara, predavanja i radionica.

U pet festivalskih dana 15. PUF-a bit će, pored popratnih manifestacija, prikazana kazališna ostvarenja iz šest zemalja: Histeria NOVA- Marija Šćakić (Hrvatska), Bacači sjenki (Hrvatska), Teatr Formy (Poljska), Anat Grigorio & Adam Read (Izrael, Australija), Teatr KTO (Poljska), Poor Dog Group (SAD), Studio za suvremeni ples (Hrvatska), Sol Picó (Španjolska)…

"PUF je nastao iz potrebe okupljanja jedne važne kazališne generacije, ali taj je razlog veoma brzo nadrastao. Htijući pokazati da kazališta i kazališni festivali ne moraju nužno imati golemi i skupi ''hladni pogon'' koji će ih opsluživati, PUF je svojim izborom i koncepcijom dao do znanja da postojeći hrvatski kazališni festivalski prostor potpuno ignorira i zaboravlja čitav jedan segment aktualne kazališne ponude, i to upravo onaj segment koji Hrvatsku predstavlja na neusporedivo više inozemnih festivala nego bilo koji drugi segment hrvatskoga glumišta. Ovaj je festival nastao i kao komentar strahovitih terminoloških nepreciznosti i nejasnoća koje su dugo vladale (a vladaju i danas) hrvatskim kazališnim prostorom. Striktna podjela na profesionalni i amaterski kazališni rad direktno je štetila kazališnim družinama, koje su svojim načinom rada, estetikom i poetikom izrazito odstupale od nejasno definiranoga *mainstreama*, a još više od predstavljačke predvidljivosti tzv. pučke naive. Sve veći broj hrvatskih kazališnih grupa, nastalih na tradiciji hrvatskoga modernog teatra iz 70-ih godina 20. stoljeća (doba tektonskih promjena u načinu kazališnog razmišljanja), više se nije mogao snaći u anakronim, gotovo birokratskim podjelama o ''vrstama izvođačke djelatnosti''. I upravo u tom procjepu između kazališne realnosti i inzistiranja na okvirima koji više tu realnost ne omeđuju točno, PUF je našao svoju osobnost." (Iz programske knjižice)

01.07. SRIJEDA / WEDNESDAY	02.07. ČETVRTAK / THURSDAY	03.07. PETAK / FRIDAY	04.07. SUBOTA / SATURDAY	05.07. NEDJELJA / SUNDAY
				12:00h INK / Istrian National Theatre Specijalni gosti / Special guests ***POOR DOG GROUP*** The Internationalists USA, Los Angeles
16:00 – 18:30h Kazalište Dr. INAT (kulturni centar Karlo Rojc) / Theatre Dr. INAT (Cultural Center Karlo Rojc) J. Lecoq tehnike i tradicionalni kineski pokret / J. Lecoq techniques and tradicional Chinese movement Radionica / Workshop	16:00 – 18:30h Radionica / Workshop	16:00 – 18:30h Radionica / Workshop	16:00 – 18:30h Radionica / Workshop	16:00 – 18:30h Radionica / Workshop
12:00 – 22:00h Forum ***BURTON CAR*** Izložba / Exposition	21:00 h INK / Istrian National Theatre ***MARIJA ŠĆEKIĆ – Histeria NOVA*** Human Error / Ljudska pogreška Hrvatska / Croatia	14:00 Đ 20:00h Strukovna škola; Zagrebačka 22 / Vocational Secondary School; 22, Zagrebačka Street ***BACAČI SJENKI / SHADOW CASTERS*** Expozicija / Ex- position Hrvatska / Croatia	20:30h INK / Istrian National Theatre ***ANAT GRIGORIO & ADAM READ*** Katuk Izrael, Australija / Israel, Australia	20:30h INK / Istrian National Theatre ***STUDIO ZA SUVREMENI PLES / CONTEMPORARY DANCE COMPANY*** Duh (sklon promjeni) / A Spirit prone to a change Hrvatska / Croatia
22:00h Danteov trg / Dante's square ***ANNO DOMINI 2009*** Međunarodni projekt / International project Slovenija (Slovenia) Đ Hrvatska (Croatia)		21:00h INK / Istrian National Theatre ***TEATR FORMY*** Babel Poljska / Poland	22:00h Forum ***TEATR KTO*** Quixotage Poljska / Poland	22:00h ***SOL PICÓ*** Sirena a la plancha Španjolska / Spain
				00:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi Razgovor o predstavama i podjela nagrada 15. PUF-a Open Discussion and awarding
23:00 – 03:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi ***DUBRAVKO LAPAINE*** Didgeridoo performance Hrvatska / Croatia	22:00 – 03:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi ***THE STROJ*** Glazbeni performance / Music performance Slovenija / Slovenia	23:00 – 03:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi ***CIRKUS*** Koncert / Concert Hrvatska / Croatia	23:00 – 03:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi ***LEKAP DUO*** Koncert / Concert SAD, Hrvatska / USA, Croatia	23:00 – 03:00h Festivalski klub / Festival Club Casoni Vecchi ***TOBOGAN*** Koncert / Concert Hrvatska / Croatia

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za najbolji neobjavljeni prozni i pjesnički rukopis autora do 35 godina starosti

Antej Jelenić, *Prodavačica u Keruma*

Ušao sam u keruma pa zalomio
Prema frižiderima s pivom. Ovaj kerum je dosta malen, veličine stana.
Uzeo sam bocu ožujskog i bocu karlovačkog
Imao sam još i praznu bocu beksa.
I onda sam s te tri boce laganim korakom
Došao do kase
Pripremio stotku i čekao.
Prodavačice nema pa nema.
Temeljito nagužena slaže konzerve s fažolom
Tamo negdje iza.
Druga slaže boce pive u frižider.
Ovdje brzo nestanu pive jer ispred sjede dopaši
Stalno ulaze unutra i uzimaju pive.
- nije mi još silo na karticu, daj ubodi mi ovu pivu doniću ti sutra pare stara
Govori jedan debeli narkoman sa masnim nogama pojedenima gangrenom nagu-ženoj prodavačici.
Na sredini obe potkoljenice sa unutrašnje strane ima dvije
Simetrične rupe u mesu koje zjape na neonskom svjetlu iz rashladne vitrine
- daj nemoj me zajebavat, to je već peti put i nikad ne doneseš pare - kaže i dalje nagužena.
- doniću ti ono stara sto posto ka'... majke mi mile ka
- a uzmi, nesrićo, nek ti bog pomogne. Al nemoj mi više dolazit. To ti je zadnja.
I onda je napokon došla na kasu. Pa me pita sa nekim čudnim smješkom
- a di su ti boce?
- evo iman jednu.
Poznat mi je taj smješak od nekud, al ga još nisam vidio na licu četrdeset i nešto godišnjakinje.
- a di ti je druga boca? - i gleda me sa mokrim zjenicama i sa vibrirajućim kutevima usana.
- a neznan, neman je šta ću. Izgubija san je puten.
- a kako si je to izgubija momak moj, a? - mokre zjenice, titrajuće obrve.
- mislija san van maznit jednu iz gajbe dok ste slagali doli konzerve, al nije mi se dalo.
I ja se smijem. I meni titraju zjenice. Neznan zašto.
- 11 67 - kaže ona.
Znam taj pogled
- evo - pružam stotku.
- a jebenti. Nemaš ništa sitnoga.
Prebire po kasi. Prstom miješa odjeljak sa apoenima manjim od kune.
- šta, nemožete mi dat ove kovanice od pet. U konzuma ih ne daju. Čuvaju ih za neznan šta.
- ma mogu, na ti. Sve ću ti dat. Al šta ću kad ti ništa neman dat - reče žena i ponovno podigne svoje oči kao dva mačića.
To je pogled napaljene žene na licu kućanice. Stvarno sam nekad spor.
Paralelno s pomisli da mi jedna kućanica, koja je daleko od svog tjelesnog vrhunca, želi nešto dati kurac mi se propne nevjerojatnom brzinom.
- varate se - kažem joj uz smješak. Njene oči su i dalje povezane s mojima čvrsto kao kromiranim šipkama.
I taman sam se spremao da joj kažem
- ako pogledate malo niže, čeka vas jedan relativno veliki kompliment, ili nešto tako.
Upala je baba sa košarom punom nekog sranja i prerezala naš komunikacijski kanal kineskim zidom od toaletnog papira. Moja rečenica nije više imala smisla jer bi umjesto ispupčenja na mojim gaćama vidjela guz papir i teglu od pet kila kiselih kukumara. Poslije sam još malo sanjario nad hipotetskim snošajem sa blagajnicom. Sigurno izuzetno puši. Sigurno ima dosta celulita. Onda sam imao trosekundnu dilemu: ožujsko ili karlovačko. Ožujsko. Karlovačko je bolje pa ću ga ostavit za posli●

ANTEJ JELENIĆ (Split, 1983) odrastao je na Hvaru, a u Splitu završio vrtić, školu i gimnaziju, dok trenutno apsolvira elektroniku na FESB-u. Objavljivao je poeziju u *Zarezu*, u zborniku *Reč u prostoru*, a prozu u *Vijencu*, *Knjigomatu* i po raznim web-stranicama. Svira trubu i stalno razmišlja.

Dijana Stilinović, *Umnjaci pušteni s lanca*

Djeca spavaju kao zaklana

U meni bi sahranio istrošenost
utisnuo reprizu ugriza
zakopčao lopatom povratak u smrt
udobnu i sporu
utopljenu
odšivenu
Savršen sam lijes
pokopaj djecu u mene
nagutala su se medovine da bi ostala ovdje
da bi mi se vratila
izbodena
nacrtana
ljepljiva
Ne uspijeva ti lako
od tvojih truba bježe zvijeri
evoluirane kopije
imune na prolivene nasrtaje
Brojim koliko ti gutljaja treba da ih napišeš do vrha
da ih preliješ preko grla
Demijurški uživam u spokojnom gušenju
majčinski njegujem krvave pčele
Pitaš me kakva bi im bila smrt
bez tvoje intervencije
i kakav san bez mog lijesa

Netko mi je jednom odgovorio
da nam u jeziku djeca spavaju kao zaklana

Ja se otima snu

Ja ne može zaspati
pa me budi
Steže mi zglobove
mjeri otkucaje srca
Nervozna sam
kaže mi
Nervozna
čuješ li
Žile su joj preuske
toj ja
krv joj se jedva provlači kroz njih
Kaže mi da čuje škripu svoje
guste
i teško protočne krvi
Ja ima škripavu krv i napete žile
Ja priča samo o sebi
Gleda me
dira
ali priča samo o sebi
Meni se spava
ali ja zabija lijevo uho
u jastuk
i grčevito osluškuje šumove
pulsirajuće vratne žile
Pokušavam se omotati dekom
i umrtviti joj reflekse
u vakuumu
između zubate plahte
i jezičastog pokrivača
Ja nikad nije bila mirna prije sna
mislim da mu se uvijek otimala
I sada se okreće
traži benigni dio jastuka
premješta se s jedne ušne rese na drugu
boji se da se ne zaleži
da joj jastuk ne odgrize uho
boji se što će se dogoditi meni
ako ona prva zaspi
i nestane u gladnom snu
što ako me pojede
prije nego ju iz njega iščupaju
promrzli nožni prsti
i rutinski pozivi mokraćnog mjehura

Barem ne bez rukavice

jer me gledaju kao da će mi prste odgristi

Možda i oni znaju
za ugodan okus noktiju
slankaste opsesije hrskanja
zavele mi zube

Nekad sam bila pas
a nokti moje kosti
igrali smo se svakog dana
odgrizala sam ih s osmjehom
glodala uz režanje
lajala na otpor onog zadnjeg sloja uz živac
zavijala na miris iznenadne krvi

Prelazila sam granice
bol je bila slatka
desertna
rasterećujuća
uspavljujuća
ugodna
Odsijecala sam ih sotonski zadovoljna
a oni bi se vraćali po još
uvijek su se vraćali
da ih poželim
moje slane aveti

Pospremila sam ih u ormar
ionako nikad nisam vjerovala
da iz njega vreba nešto strašno
više su me plašila bića
koja se skrivaju ispod kreveta
zato nikad nije bilo šupljine pod njim

Bliži put

Probudila te krv na jastuku
umnjaci su odlučili pomoći zubima
zabranila si im sjeckanje
probost ćemo ti obraze

Marla
grudi ti bujaju samo nekoliko dana mjesečno
pa opet splasnu
tješi te Wilde
njemu to znači bliži put do srca

(tko će ti zaustavljati nokte kad iskrvariš?)

Umnjaci su pušteni s lanca
Netko ti čupa obraze
Spavaj
da ne osjetiš
čavle u toplom mesu
kirurški pomladak
nesretni izrod koji želi gristi

Spavaj
da ne čuješ
cvilež kose
šuštave vlasi koje rastu bez kontrole
cijukanje vrhova koji bježe od korijena

DIJANA STILINOVIĆ rođena je 1. studenog 1982. u Bjelovaru. Diplomirala je kroatistiku i filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Piše kolumne na portalu bjelovar.net, a poeziju objavljuje na portalu www.svijetkulture.com.

NOGA FILOLOGA

filologanoga.blogspot.com

MI U TOGAMA

NOVI SRPSKI PRIJEVOD CICERONOVIH *Pisama Atiku* OTKRIVA U ČEMU JE ZAPRAVO RAZLIKA IZMEĐU "MODERNIH" I "STARIH". "NIKADA DO SADA NIJE BILO REŽIMA TAKO SRAMNOG, ODURNOG I JEDNAKO MRSKOG SVIM KLASAMA I GENERACIJAMA KAO ŠTO JE OVAJ." – "JEDNO SAMO NEMOGU MUKOM MIMOIĆI, DA TREBA MLADEŽ UPOZNATI S NARAVI LISTOVNOGA SLOGA, ZA KOJ NEIMA BOLJIH UZORAH OD CICERONA."

Marko Tulije Ciceron, *Pisma Atiku I*, preveli Jelena Savić, Milica Kisić, Noel Putnik, Beograd: Fedon, 2009.

NEVEN JOVANOVIĆ

Kad je napisao prvo pismo Atiku koje danas možemo čitati, Ciceron je imao trideset osam godina. Njegov najbolji prijatelj imao je četrdeset i dvije. Bila je 68. prije nove ere. U sljedećih 25 godina, do srpnja 43. (Ciceron će biti ubijen u prosincu iste godine) Atik je od Cicerona dobio barem devet stotina pisama; toliko ih je, okupljeno u 16 "knjiga" (svezaka), preživjelo petnaest stoljeća prepisivanja. Put do sadašnjosti bio je prilično riskantan: dobar dio srednjega vijeka, recimo, pisma Atiku bila su potpuno nepoznata, te su šokirala Petrarku kad je 1345. u Veroni pronašao jedan njihov rukopis. Upravo zahvaljujući pismima, Ciceron i Atik dio su opće kulture kao jedan od idealnih parova prijatelja, mjerna jedinica prijateljstva. Prvih 45 pisama Atiku – sadržanih u prve dvije od šesnaest knjiga – odnedavno je dostupno svima koji mogu čitati latinski ili srpski, u dvojezičnom izdanju koje se odlikuje izvrsnim prijevodom (Marko Tulije Ciceron, *Pisma Atiku I*, preveli Jelena Savić, Milica Kisić, Noel Putnik, Beograd: Fedon, 2009). To je ujedno prvi cjeloviti prijevod ovih knjiga na srpski (na hrvatskom takvog prijevoda nemamo).

PISMA BEZ MARKE Ciceronova pisma Atiku iz ovih prvih dviju knjiga nastala su tijekom nekih devet godina, od 68. do 59. Pošiljatelj i primatelj ovih pisama poznaju se već dvadesetak godina; upoznali su se još kao školarci u Rimu, neko su vrijeme proveli skupa i u Ateni (Atik je ondje trajno živio, a Ciceron je studirao retoriku i filozofiju). Mada obojica pripadaju rimskoj eliti – staležu tzv. *ekvita*, "vitezova", najbogatijem sloju rimskoga društva – zaleđe im nije isto. Ciceron je svojevrstan *self-made man*, briljantni pridošlica iz provincije koji se uspio probiti u najviše društvene krugove; Atiku, rođenom Rimljaninu, ti su krugovi prirodno okruženje. Ciceron je javni čovjek, ugledni odvjetnik i političar u usponu; Atik je diskretan poduzetnik koji, između ostalog, vodi financijske poslove za senatore i njihove obitelji (njima su novčarstvo i investicije zakonski zabranjeni).

Prvih godina, Atik je u Grčkoj, Ciceron u Italiji, i pismima treba oko mjesec dana da stignu od jednoga do drugoga (sjetimo se da u Rimu 1. st. p. n. e. nije moguće samo nalijepiti marku i ubaciti pismo u sandučić: nema organizirane poštanske službe). Ciceronov brat Kvint već je oko godinu dana oženjen ("džangrizavom", primjećuje Marjanca Pakiž u uvodu *Pismima Atiku I*) Pomponijom, Atikovom sestrom. Ciceron piše o poslovima, o poznanicima, o obiteljskim prilikama i opremanju vile u Tuskulu (za koju mu Atik u Grčkoj nabavlja umjetnine). Kasnije – od 65. – u Ciceronova pisma ulazi politika, kao "kovitlac predizborne kampanje": pošto je u međuvremenu Ciceron odslužio mandat pretora, formalno mu se otvorio put do najviše izborne pozicije u Rimskoj Republici, do konzula (biraju se dvojica na godinu dana, i ekvivalent su premijeru i predsjedniku). Ambicije su se ostvarile, Ciceron je bio izabran za konzula 63, kada je i spriječio Katilininu urotu. O svemu tome u pismima Atiku nema ni riječi, razdoblje konzulata praznina je u prepisci, prvo pismo nakon 65. potječe iz 61. A tada se već mnogo štošta promijenilo.

DOLCE VITA SENATORSKA Po završetku konzulata Ciceron se našao u vrhu rimske politike, ondje gdje se krojila sudbina carstva. Ta je sudbina, pak, ubrzano vodila kraju republike, vladavina aristokratskog senata bila je na putu da bude zamijenjena oligarhijom ili čak monarhijom. Prvi trijumvirat – neformalni pakt trojice politički i financijski najmoćnijih ljudi u državi, Cezara, Pompeja i Krasa – samo što nije bio sklopljen. Napetosti u društvu su rasle, nizali su se skandali moćnika, sudstvo je bilo korumpirano, donosili su se zakoni koji pogoduju pojedincima, dojučerašnje moralne vertikale razotkrivene kao oportunisti. Konzuli su bili nesnalažljivi, dojučer utjecajni senatori povlačili su se u privatnost i *la dolce vita*, opozicija je bila dogmatična i neučinkovita, pojavila se radikalna i nasilju sklona omladina. Sam se Ciceron upleo u dugove kupivši kuću u prestižnoj rimskoj četvrti, Cezar je od njega tražio javni iskaz lojalnosti, a Klodije, Ciceronov zakleti neprijatelj, izmanipulirao je da bude izabran za pučkog tribuna (pripadao je plemstvu, ali dao se formalno prevesti u status plebejca). Potom se zatežu i odnosi samih trijumvira – na koncu ove knjige Ciceron javlja kako je Cezar pokušao inscenirati atentat na Pompeja – te ni za Cicerona ni za rimsku republiku izgledi nisu ružičasti.

PETRARKIN ŠOK Spomenuli smo već da je Petrarku, prvog čitatelja Ciceronovih pisama Atiku nakon duge srednjovjekovne pauze, ono što je pročitao šokiralo. Iz *Pisama Atiku I* lako je razumjeti zašto. Jedna neupitna veličina, najveći klasični autor, etalon filozofije i vrline, govorničkog savršenstva i političke mudrosti, u intimnoj prepisci sama sebe skida s pijedestala. Ciceron koji piše Atiku nema pojma što će se dogoditi, a ono što predviđa prilično je crno; iz zanosa i likovanja skače u očaj; frustrira ga promatranje kako državna kola sa sto na sat jure ravno u zid; ne može vjerovati da je trenutak njegova trijumfa i premoći bio tako kratak, da je možda bio tek tlapnja; neukusno je tašt – mada je, mora se priznati, i u stanju rugati se na račun svoje taštine, i ne uzimati svoju veličinu previše ozbiljno (što nije često svojstvo političara), a mora nas se dojmiti i kada Ciceron nastupa kao delikatan i oprezan posrednik između svojih posvađanih bližnjih; kada odlučno i otvoreno otklanja ma i sjenku nesporazuma u dragocjenom odnosu s Atikom; kada komentira aktualnosti zločesto duhovito, jezično kreativno.

Ono što je Petrarku najviše šokiralo bila je spoznaja da "klasična starina" nije posebno bolja ili naprednija od "našeg doba" – da uvidi političara i državnika starine, svim filozofijama usprkos, nisu bili ni trunku veći od onoga kakav bismo imali mi da se kojim slučajem nađemo u njihovoj koži. Iz tog predrenesansnog šoka (sjetimo se, renesansa će u antici vidjeti alternativu svome vremenu) proizlaze i načela srpskog prijevoda pisama Atiku.

UDOMAĆIVANJE Jelena Savić, Milica Kisić i Noel Putnik Ciceronov su latinski, opušten, intiman, pa opet do krajnjih granica jezične kreativnosti kultiviran – tu jedan vrhunski intelektualac svoga doba piše drugome – uspjeli potpuno udomaćiti u srpski. Ova se pisma čitaju s lakoćom i živošću koja je za prijevod s latinskog krajnje iznenađujuća. Evo primjera:

Dokle će taj Bibul dogurati, ne znam. Kako sada stvari stoje, uživa neobično veliku popularnost. Kad je ono odložio izbore za oktobar – što narod obično dočeka na nož – Cezar je pomislio da će svojim govorom moći da nahuška okupljenu svetinu da krene pred Bibulovu kuću. Održao je jedan dug i zapaljiv govor, ali nije uspeo da postigne željeni efekat. Šta još reći? Gospoda uviđaju da ne uživaju više podršku nijedne stranke. Tim pre se plašim da bi mogli da pribegnu nasilju.

Razina provedenih preoblika vidljiva je tek iz doslovnijeg prijevoda:

Kakav će biti Bibulov kraj, ne znam. Kakvo je sada stanje, njegova je slava vrijedna divljenja. Kad je izbore premjestio za listopad, budući da takve stvari obično vrijeđaju volju naroda, Cezar je zaključio da bi mogao svojim govorom natjerati okupljene da pođu do Bibula. Mada je govorio iznimno tendenciozno, nije uspio izmamiti jedan jedini glas. Što pitaš? Jasno im je da nemaju volju nijedne strane. Tim se više moramo bojati nasilja.

Intimna strana Cicerona i njegovih možda jest frapantno slična našoj – možda ljudi antike jesu "isti kao mi, samo u togama" – ali tu sličnost trebalo je prvo izvući na površinu; ona je ipak kod Cicerona bila propuštena kroz filter drugačijeg jezika i drugačijeg doba. Prevodilački je izazov u ovim pismima bio pogoditi pravu mješavinu "tuđosti" i "našosti", ne pretjerati ni na koju stranu.

PLAMEN, MAČ I TAKO TO Prijevod Savić, Kisić i Putnika može se činiti odviše modernim, za hrvatsko uho čak kolokvijalnim; za oko zapinju mjesta poput "nema taj štofa za državnika"; "Klodijevi batinaši su blokirali prilazne rampe"; "Ovde je politička situacija jadna i nestabilna"; "Kakav sam samo rusvaj napravio kad se ono Klodije nameračio da drži govore po narodnim skupovima" – mada je pravo majstorstvo njihova prijevoda u naizgled neutralnim frazama koje zapravo ne postoje na latinskom, koje se ne mogu *doslovno* prevesti natrag na izvorni jezik: "po mom se mišljenju poneo grubo"; "još nismo dobili glasa da si u Atini"; "ispalo je da čitava stvar nije bila tako hitna"; "plamen, mač, i tako to". Nije li ovdje više problem u nama, u konvencionalnom očekivanju da se Rimljani izražavaju "na koturnima", da govore "teško" i "dostojanstveno" – ukratko, da govore jezikom kojim je 1852. o Ciceronovim pismima pisao Adolfo Veber Tkalčević: "Da je čitajuć Ciceronove listove potrebito znanje povestnice i životnih okolnostih od obe strane, tomu netreba obširniih dokazah. Ta to nas uče i naši listi, koje samo onaj razumije, komu su sve okolnosti točno poznate. Jedno samo nemogu mukom mimoići, da treba mladež upoznati s naravi listovnoga sloga, za koj neima boljih uzorah od Cicerona."?

Savić, Kisić i Putnik očito su zaključili da će pisma Atiku biti dovoljno očuđujuća samim sadržajem, da je zadaća prevodilaca pružiti čitateljima svaku moguću pomoć. I bili su u pravu. *Pisma Atiku I* u srpskom prijevodu čitaju se kao živa i dojmljiva politička proza – proza za kakvu je, bojim se, sposobno malo naših *modernih* političara, čak i kad se obraćaju najprisnijem prijatelju u četiri oka. Možda je zapravo u tome glavna razlika "modernih" i "starih"●

— *nastavak sa stranice 2*
motovunske nagrade 2002. osvojio je i nagradu za najbolji Europski kratki film. U filmu od samo deset minuta pratimo dvije paralelne priče u Rimu i Sarajevu 1994. I dok deset minuta u nečijem životu ne znače ništa, nekome drugome, upravo suprotno, one mogu biti pogubne: dječaku i njegovoj obitelji, u ratom i smrću zahvaćenu gradu. Britanski *Venkelov sindrom*, redatelja Vite Rocca, donosi priču o djevojci koja izaziva kriznu situaciju u svojoj obitelji kako bi osigurala dramatičan materijal za svoj dokumentarac. Posljednji u nizu, ujedno prvi dobitnik nagrade Motovun Online, njemački je film *Aurora* redateljice Clare Lopez Rubio.

Crvena nit u Berlinu

Jedan je u nizu projekata koji prethode Istanbulskom bijenalu (12. rujna – 8. studenog) i izložba *Crvena nit,* čije su umjetničke pozicije povezane s temama i procesom nastanka Bijenala. Neki od umjetnika uključenih u *Crvenu nit* bit će predstavljeni i na Istanbulskom bijenalu, no izložba sama po sebi nije predstavljanje Bijenala. Ona postavlja svoju vlastitu agendu nastalu u procesu kustoskih istraživanja te seriju diskusija i predavanja istog imena održanih u Istanbulu tijekom 2008. i 2009. Njima se pokušalo potaknuti razne umjetnike, teoretičare kulture, kustose, arhitekte i urbaniste na kritičko propitivanje društvenih, vremenskih i prostornih ograničenja reprezentativne kulture koja se temelji na spektakularnom događaju. Izložbu je kustoski kolektiv WHW postavio u berlinskoj galeriji Tanas i tamo će se moći pogledati do 8. kolovoza. Među zanimljivim radovima trinaestero umjetnika i umjetnica nalazi se i projekt hrvatskog umjetnika Igora Grubnića *Priča sa istočne strane*, u kojem plesači reinterpretiraju napade na Gay Pride u Zagrebu i Beogradu. Rad pokazuje kako nasilje nad seksualnim manjinama u postjugoslavenskom kontekstu postaje supstitut za nasilje nad etničkim manjinama.

Liga vremena

U sklopu Riječkih ljetnih noći najavljena je praizvedba nove predstave ekipe iz BADco-a *Liga vremena*. Koncept predstave nije jednostavan, to je kompleksna operacija u vremenu inspirirana tekstovima i radovima Franza Kafke, Vladimira Majakovskog, Alekseja Kapitonovića Gasteva, Juliusa Kollera, Georgea Schoelhammera, Fabrike ekscentričnog glumca, U.S.C.O.-a, Konstantina Melnikova, Joea Meeka, Stana Filka i Owena Hatherleya. Predstava je napravljena u suradnji s Drugim morem i riječkim HNK-om Ivan pl. Zajc, a gledatelja vodi na kazališno putovanje kroz parabole budućnosti i rekapitulacije prošlosti, kroz arheologiju utopijskih priča i nikada ostvarenih vizija. Nakon riječke praizvedbe 9. i 10. srpnja, *Liga vremena* odlazi na turneju po Danskoj, Švedskoj, Norveškoj i Velikoj Britaniji.

Prvi put u Srbiji

Općinski sud u Beogradu usvojio je tužbu Inicijative mladih za ljudska prava u kojoj za govor mržnje optužuju nekadašnjeg glavnog i odgovornog urednika lista Glas javnosti za tekst objavljen u Glasu javnosti 16. ožujka 2006. u kojem se pozivalo na bojkot hrvatske tvrtke Idea. Ta presuda, kojom je utvrđeno da jedan novinski tekst predstavlja govor mržnje, jest svojevrsni presedan srpskog pravosuđa. Vesna Sekulić, glasnogovornica suda na kojem je presuda donesena, pojasnila je da je tom presudom zabranjeno ponovno objavljivanje tog ili bilo kojeg drugog teksta koji izaziva diskriminaciju ili potiče na mržnju, a Čorbić je dužan platiti troškove postupka. Sporni tekst objavljen je kao *Bojkot*, a u potpisu stoji "Prognani Srbi". Osim poziva na bojkot tekst sadrži i prijetnju praćenjem svih onih koji se na poziv ne odazovu, točnije koji nastave kupovati u toj hrvatskoj tvrtki. Taj postupak suda ulijeva nadu da Zakon o javnom informiranju nije samo mrtvo slovo na papiru, ističu iz Incijative mladih za ljudska prava te od Skupštine Srbije očekuju što hitnije usvajanje općeg antidiskriminacijskog zakona i uvođenje govora mržnje kao posebnog kriviičnog djela u Kriviični zakonik. Govor mržnje nerijetko puni stupce mnogih pisanih medija ovih prostora i nikako nije pojava novijeg datuma, za razliku od osude takva stanja•

NA NASLOVNOJ STRANICI: DEJAN DRAGOSAVAC RUTA, BIG BUSINESS.HR

"U kakvoj to državi živimo i kakve to medije konzumiramo?
Inače nevidljiva "sanitarna" infrastruktura vodeće medijske korporacije doživjela je proboj u susjedovu dvorištu i na površini se pojavila prljavština. Ekipa za hitne intervencije brzo djeluje i uklanja fekalije iz vidokruga, hrvatski Big Business.hr može se nastaviti, ostaje samo trag smrada u zraku i mučnina u želucu.

Za naslovnicu Zareza uzeti su fragmenti govora bivšeg novinara Jutarnjeg lista i Globusa ispred Nacionalnog vijeća za praćenje provedbe Strategije suzbijanja korupcije."

DEJAN DRAGOSAVAC RUTA, grafički dizajner, u devedesetima radio u Arkzinu, danas radi u svom studiju.

ILUSTRACIJA Marijan Kovačević

IMPRESSUM

zarez, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarez@zg.htnet.hr
web: www.zarez.hr
uredništvo prima
pon-pet 12-15h
nakladnik
Druga strana d.o.o.
za nakladnika
Andrea Zlatar
v.d. glavne urednice
Katarina Luketić
zamjenici glavne urednice
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar
izvršni urednik
Nenad Perković
poslovna tajnica
Dijana Cepić
uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Nataša Petrinjak, Boris Postnikov, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich
dizajn
Ira Payer
Tina Ivezić (suradnica)
lektura
Dalibor Jurišić
prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić
tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.
Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

njezinim posljedicama prenijeli su mnogobrojni portali u zemlji i inozemstvu, no nijedan jači i utjecajniji medij nije objavio niti retka.

Bivši novinar **EPH Nedžad Haznadar** profesionalno sastavlja govore zagrebačkom gradonačelniku **Milanu Bandiću**, a prije svog odlaska novinar Haznadar tražio je od kolega informacije o mogućim novinskim napisima o Bandiću. Sa svim ovim podacima obraćam se vašem cijenjenom tijelu želeći da ocijenite navedene događaje, a osobito činjenicu da nijedno strukovno tijelo nije reagiralo na ovako eklatantne primjere sprege politike i izdavačkih kuća.

J*utarnji list* je 2002. godine bio izuzetno ponosan na način na koji smo pratili skandal oko uhićenja gradonačelnika **Bandića** koji je u pijanom stanju skrivio prometnu nesreću, a potom pokušavao korumpirati policajca. Istina je da mi je, nakon što sam otkrio policijski zapisnik iz kojeg se cijeli događaj napokon mogo rekonstruirati, **Goran Litvan**, tadašnji urednik gradske rubrike poručio da mi se otkazuje suradnja.

2004. godine istražio sam kompletno poslovanje tadašnjeg ministra vanjskih poslova Miomira Žužula, te došao do podataka o utaji poreza na najmu stana zbog kojeg glavni državni odvjetnik Mladen Bajić do danas nije pokrenuo kazneni progon i podataka o sukobu interesa u aferi *Imostroj*.

Ta je afera na koncu presudila političkoj karijeri Miomira Žužula, a objavljena je u *Jutarnjem* tek na žestok pritisak svih novinara redakcije, nakon što je zamjenik glavnog urednika Davor Butković zabranio objavu teksta. Obrazloženje koje je dao glavnom uredniku Tomislavu Wrussu svodilo se na to da novinari "ne razumiju kakva bi šteta bila izgubiti tako poduzetnog ministra za hrvatsku vanjsku politiku."

U studenome protekle godine ministar zdravstva i socijalne skrbi **Darko Milinović** predstavio je javnosti reformu zdravstva; u cijelom EPH sustavu nije objavljen gotovo nijedan kritički tekst o reformi. Pomoćnica Glavnog urednika ***Slobodne Dalmacije*** i vodeća hrvatska zdravstvena novinarka **Nataša Škaričić** izvijestila je javnost na Skupštini **HND**-a kako je premijer **Sanader** zvao sve glavne urednike na prezentaciju zdravstvene reforme u **MZSS**, prije nego je ona predočena novinarima, javnosti i političkim partnerima. Ovo nikada nije demantirano iz ureda Vlade, a HND nikada nije javno osudio nezapamćeni komplot Vlade i izdavača oko promjena u jadnom važnom javnom sektoru.

Svakodnevna je praksa da ministri u Vladi i visoki pravosudni dužnosnici komuniciraju s predstavnicima izdavača, odnosno članovima Uprave. Njihove želje poslije se proslijeđuju urednicima, a urednici ih prosljeđuju novinarima. Ratko Maček bivši glasnogovornik Vlade a sada lobist i konzultant, primjerice, redoviti je posjetitelj u zgradi EPH. I sami urednici, a ovdje govorim o Mladenu Plešeu, pod pseudonimom objavljuje tekstove koji služe za rehabilitaciju pojedinih političara.

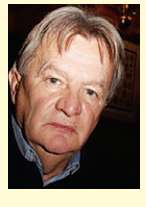

vanja o svakom potezu Ministarstva. Ova je situacija navela troje novinara iz SD i JL da intervencije ministra Primorca i njegovog Ureda za odnose s javnošću prijave Hrvatskom novinarskom društvu. Rezultat zajedničke akcije je porazan: za vrijeme studentskih prosvjeda, neprekidno su se tražili načini difamacije cijelog pokreta, a na vrhuncu krize, ministar Primorac je osobno ušetao u reakciju JL-a što je izvazvalo konsternaciju među novinarima. Zatraženo je očitovanje Uprave EPH i Uredničkog kolegija, no nikakav odgovor do danas nije stigao. HND na ovaj podatak nije reagirao.

I za kraj, ukoliko se pitate zašto o svemu ovome nisam izvjestio prije, moram Vas objasniti kako svojim ugovorima EPH zabranjuje novinarima da o najvećoj izdavačkoj kući u Hrvatskoj govore negativno pod prijetnjom otkaza.